

kroniek van afrika

**ghana: nieuwe grondwet - nieuw
conflict?**

portugal's afrikaanse oorlogen

nigerië: de verwarde oorlog

sierra leone: nieuwe verkiezingen

kenia: het loon van de angst

ankole en zijn muziek

**les ancêtres dans la poésie africaine
moderne**

**afrika—studiecentrum
leiden holland**

19681

inhoud

**Afrika van 15 november 1967 tot
15 februari 1968**

- 2 in memoriam F. M. van Asbeck**
door P. A. Emanuel
- 10 algemeen**
VN-conferentie voor handel en
ontwikkeling 10, EEG 10, Afrikaans-Madagassi-
sche Gemeenschappelijke Organisatie 10,
Arabische staten 11, Vluchtelingen 13
- 13 noordelijk Afrika**
Maghreb 13, Algerije 13, Libië 14, Marokko 15,
Mauretanië 15, Soedan 15, Spaanse Sahara 16,
Tunesië 16, VAR 16
- 17 westelijk Afrika**
Westafrikaanse economische samenwerking 17,
Interstatelijk Comité voor de Senegal 17,
Entente-Raad 17, Boven-Volta 17, Dahomey 17,
- 19 Gambia 19, Ghana 19**
nieuwe grondwet - nieuw conflict
Guinee 21, Guinee (Port.) 21
- 21 Portugal's Afrikaanse oorlogen,**
Liberië 25, Mali 25, Nigerië 26
- 27 de verwarde oorlog,**
Senegal 29
- 29 Sierra Leone: Nieuwe Verkiezingen?,**
Togo 31
- 31 midden-Afrika**
Unie van Centraalafrikaanse Staten 31,
Congo-Brazzaville 31, Congo-Kinshasa 31,
Gaboen 33, Guinee (Spaans) 33, Tsjad 33
- 34 oostelijk Afrika**
Oost- en Centraalafrikaanse topconferentie 34,
Oostafrikaanse gemeenschap 34
- 35 Arusha, Brussel van Oost-Afrika,**
Kenia 37
- 38 Kenia: het loon van de angst,**
Oeganda 42, Somalië 42, Tanzania 42
- 43 zuidelijk Afrika**
Angola 43, Botswana 43, Lesotho 43, Malawi 44,
Mozambique 44, Rhodesië 44, Swaziland 44,
Zuid-Afrika 44
- 45 einde van Kleurlingvertegenwoordiging,**
Zuidwest-Afrika 47
- 48 eilanden**
Komoren 48, Mauritius 48, Seychellen 48
- 49 Ankole en zijn muziek**
door Paul van Tiel, W. P.
- 67 Les ancêtres dans la poésie africaine
moderne**
door mevr. J. van Es-Scheffer
- 76 verslagen**
het Afrikaanse congres, Dakar 1968
- 81 boekbesprekingen**

kroniek van Afrika

voor het Afrika-Studiecentrum uitgegeven door
Koninklijke Van Gorcum & Comp. nv, Assen

redactie

drs. A. E. Bayer, hoofdredacteur
oostelijk Afrika,
franssprekend midden-Afrika, Malawi, Rhodesië,
Zambia, Madagascar

drs. J. van der Meulen
noordelijk Afrika,
franssprekend westelijk Afrika, Spaanse gebieden,
Arabische Liga, OAU, OCAM

dr. K. L. Roskam
engelsprekend westelijk Afrika,
Portugese gebieden, Congo-Kinshasa,
zuidelijk Afrika en de eilanden

ontwerp omslag en basislayout: Han de Vries Gkf

administratie

voor abonnementen, adreswijzigingen, enz.:
Kon. Van Gorcum & Comp. nv te Assen
telefoon (05920) 5647
postgiro 802255

Jaarabonnement f 12,—
Studentenabonnement f 6,—
Losse nummers f 3,50
Verschijnt vier maal per jaar

bij de foto

Schoolkinderen te Mombassa ontvangen
voedsel van de Britse organisatie OXFAM

ten geleide

De nieuwe jaargang van de *Kroniek van Afrika*, tot dusverre voor het Afrika-Studiecentrum uitgegeven door de Universitaire Pers te Leiden, zal met ingang van dit nummer bij de Koninklijke Van Gorcum & Comp. NV te Assen verschijnen. Ook de administratie van de *Kroniek* zal in de toekomst bij de uitgever berusten. Voor de jaargang 1968 heeft ook het omslag zijn eigen kleur gekregen. Door deze kleurverschillen zijn de jaargangen gemakkelijk te onderscheiden.

In dit nummer komen enkele artikelen voor waarin, o.a. voor namen van Afrikaanse landen en volken, een andere spelling wordt gevolgd dan die wij voor het chronologische overzicht plegen aan te houden. In ondertekende artikelen, zoals van pater van Tiel, de Belgische archaeoloog dr. F. van Noten uit Tervueren (die de lezers in de toekomst op de hoogte zal houden van resultaten der archaeologie van Afrika) en de boekbespreking van prof. dr. J. Voorhoeve van de Leidse universiteit, wordt de spelling van de schrijver gevolgd.

Wat de enquête naar het oordeel van de lezers over de inhoud van de *Kroniek* betreft: nog steeds druppelen ingevulde formulieren, vooral uit het buitenland, binnen. De algemene tendens van de reacties is wel dat men een handhaving van de huidige behandeling en indeling van de stof wenst.

In het volgend nummer zal meer tot in bijzonderheden verantwoording worden afgelegd over de resultaten van de enquête.

in memoriam F. M. van Asbeck

Op 9 februari overleed in Leiden F.M. baron van Asbeck, buitengewoon hoogleraar te Batavia (1924-1933) in het volkenrecht en buitenlands koloniaal recht, bijzonder hoogleraar te Leiden (1939-1942) in vergelijkend koloniaal recht, van 1945 tot 1947 aan dezelfde universiteit gewoon hoogleraar in het staats- en administratief recht van Nederlands-Indië, Suriname en Curaçao, en vervolgens van 1947 tot zijn emeritaat in 1959 in het volkenrecht en de internationale politieke geschiedenis, en – ex art. 89 van de oude hoger-onderwijswet – in het vergelijkend staatsrecht en de staatkunde der niet-zelfregerende landen overzee. Het Afrika-Studiecentrum herdenkt in hem de geleerde, de raadsman, en de vriend.

Daar was, in de eerste plaats, de geleerde. Zoals wij hem gekend hebben één met de Van Asbeck extra muros, op de bres voor *zijn* universiteit en voor *de* universiteit, actief in internationale organisaties en de Wereldraad van Kerken, partij in de strijd der meningen over het ingrijpende veranderingsproces overzee. Van deze gave persoon was wetenschapsbeoefening één facet, dat daardoor licht én warmte heeft geschonken. Het gaat hier nu om het licht, in het bijzonder op het politieke en sociale gebeuren overzee. Uit het vele slechts enkele grepen.

In zijn proefschrift van 1916, een *Onderzoek naar den juridischen wereldbouw*, toetste hij de traditionele scheiding van volkenrecht en staatsrecht aan de feiten en concludeerde tot het tegendeel van een 'dieper liggende eenheid'. Twee dingen treffen in dit werk: een arendsoog en de rijke verwerking van koloniale gegevens. Beide kenmerken vinden we steeds in zijn latere arbeid terug. In het volkenrecht waren Van Eysinga en Van Vollenhoven zijn leermeesters, zijn kijk op en belangstelling in het koloniale recht dankte hij aan de laatste, Van Vollenhoven, de grootmeester en goeroe, die hij steeds in diepe erkentelijkheid herdacht en aan generaties van studenten voorgehouden heeft.¹

Met deze kijk en deze belangstelling ging hij in 1919 naar Java, waar hij tot 1933 als ambtenaar op de algemene secretarie werkte. Een uitnemende plaats om het geheel van het Nederlands-Indische overheidsbedrijf te overzien en – zeker zo belangrijk – nieuwe inzichten op te doen, nu in het karakter van de algemene administratieve dienst en de plaats en taak daarin van de beleidsambtenaar. Inzichten die, gerijpt en verhelderd, jaren later hun samenvatting kregen in de glanzende bijdrage over 'Onvrijheid en luister in de ambtelijke dienst'², een artikel waar men naar grijpt zolang er ambtenaren zullen zijn, hier en overzee. Hoe de ambtenaar Van Asbeck zijn taak heeft opgevat, zou men kunnen afleiden uit wat hij hier schrijft over 'het grote belang (. . .) der afdeling 'algemene zaken' van dienst of departement: deze niet als vergaarbak van restanten of onbenulligheden opgevat, maar als verstand en geweten van het betrokken onderdeel van de staatsdienst'³.

In dezelfde paragraaf lezen wij ook over 'een bijzondere plicht' van de ambtenaar als gemeenschapslid: 'te zorgen voor zijn contact met de levende gemeenschap in verweer tegen de afgeslotenheid, tegen verafgoding van het pure dienstbelang. Die afgeslotenheid kan hij voorkomen door de dienstreis (. . .), door zijn lectuur buiten retroacta en verballen, en door de aanraking met de wetenschap te onderhouden, nadat hij zijn universiteit eenmaal verlaten heeft'. Die aanraking

onderhield hij en die bracht hem in 1924 als buitengewoon hoogleraar op een leerstoel in het volkenrecht en buitenlands koloniaal recht aan de pasgeboren Rechtshogeschool in Batavia. Werken en denken op deze plaats vonden neerslag in de dies-rede van 1931, *Samenhang van internationaal en koloniaal recht*⁴. De lijn van zijn proefschrift volgend, maakte hij in deze voordracht verwantschap van internationaal en koloniaal recht duidelijk aan de hand van 'de beschrijving en de verklaring der verschijnselen, welke in hun beider grensgebied liggen', verschijnselen zoals China, 'groot en moeilijk China', en Egypte, 'het land zonder opschrift', toen te zien gaven.⁵ Weer treft de greep, de kijk, waarmee hij de semi-afhankelijke en afhankelijke wereld, van Haïti over Afrika en het Nabije Oosten tot Mantsjoerije, omspande en doorzag. Maar ook klonk een nieuw geluid. Aan de beweging in het recht der halfkoloniale landen, zoals bijvoorbeeld bleek uit het negenmogendhedenverdrag van Washington voor China en de 'Haitianisation', trok hij een parallel met het koloniale recht. En die kon geen ander zijn, dan 'dat hetgeen verdragen en verklaringen uit de internationale sfeer noemen herstel van integriteit en onafhankelijkheid neerkomt op hetgeen voor de koloniale sfeer nergens duidelijker en mooier gezegd is dan in de verklaring van het Britse coalitiekabinet van 1917 betreffende de hervormingen in Voor-Indië: de toenemende opneming van Indiërs in elk onderdeel van het bewind, (. . .) daarna de geleidelijk te verwezenlijken volledige zelfregering'.⁶ Waar hij op gelijktijdige uitgroei in gezag en organisatie van de Volkenbond hoopte, kon hij te gerede deze ontvoogding aanvaarden als immers uitlopend op een bijdrage tot een nieuwe, internationale, jaarlijkse rechtsorde. Hij betoogde dat, na het tijdperk van strijd om de vestiging van koloniaal bewind, 'we (nu) leven in de nog grootsere want ook zedelijke kamp om opheffing van het koloniale stelsel', en getuigde – 'op een feestdag is het geoorloofd' – van zijn 'vreugde om tegen alle druk en benauwenis in te geloven, dat eindelijk de goede zaak zal overwinnen'.⁷ Hij gaf een uitzicht en nam stelling, kenmerken die wij, met de reeds genoemde, in al zijn latere geschriften zullen aantreffen. Zij werden deel van zijn wetenschapsbeoefening.

Dit raakt de kern van zijn arbeid. In zijn Leidse oratie van 1939 omschreef hij de taak van de vergelijkende studie van het koloniale recht als 'nagaan welke tendenzen achter de feiten der koloniale rechtsontwikkeling zijn te bespeuren, hoe deze bepaald is uit het verleden, welke richting naar de toekomst zij schijnt te worden opgestuwd'.⁸ Een wetenschappelijk betoog is dus niet af zonder een uitzicht. Maar een visie kan juist zijn en evengoed onverschillig laten. Houding in te nemen leek hem toen in de eerste plaats nog een zedelijke plicht, 'nu we, opnieuw, heel klaar en duidelijk zien, dat koloniale staatkunde in diepste grond berust op geloof, vraagt van ons allen, van alle ras, om een geestelijke beslissing in onze houding jegens de mens van ander ras, godsdienst en ontwikkeling, in zijn eeuwige waarde en menselijke nietigheid'.⁹ De tweede wereldoorlog heeft hem radicaler gemaakt.

In 1949 gaf hij in een artikel over 'De mens in het volkenrecht'¹⁰ een uiteenzetting over het doel van de rechtswetenschap. Hij werkte hier voor zijn vak uit, wat hij in zijn eerste na-oorlogse voordracht, over *Restauratie of reconstructie* van de universiteit (1945), als eis aan alle wetenschappelijke

arbeid geformuleerd had: 'besef van een opdracht: dienst'¹¹. Hij betoogde, dat 'doel (moet) zijn van elke juridische leer: het rechtsleven beter begrijpen, door de verschijnselen heen te zien wat ze verbindt onderling en met verschijnselen op andere rechtsgebieden' – de lijn van zijn proefschrift –, 'en het rechtsleven steunen'. Voor de wetenschap is daarbij hulpmiddel de constructie. Hij keerde zich vervolgens tegen de leer, dat boven constructies – en alleen die welke geen innerlijke tegenstrijdigheden bergen – als evenzovele subjectieve a priori's alleen uit te stijgen is door na te gaan wat de 'heersende mening' zegt. 'We zouden dom handelen', bracht hij daar tegen in, 'ons niet te vergewissen, welke de heersende leer geacht moet worden op een bepaald punt in een bepaalde tijd. Maar wat is een 'heersende leer'? Hoe kennen we die? en hebben wij ons aan haar vanwege dat eventuele heersen te onderwerpen?' Van Asbeck sloot zich liever aan bij 'wat Scholten geleerd heeft, dat de rechtsconstructie ons helpen moet aan nieuwe rechtsvormen de plaats en de betekenis toe te delen die hun toekomt, en dat een constructie de rechtsontwikkeling moet steunen en niet mag remmen. Een constructie, die tegenover verschijnselen in het rechtsleven het 'onmogelijk' uitspreekt, moeten we met achterdocht tegemoet treden. Een constructie, die een streven naar beter recht, naar een internationale rechtsorde tegenhoudt, verdient afkeuring. De constructie moet dus het bestaande recht zonder tegenstrijdigheden samenvatten en doorzichtig maken – een taak der wetenschap voor het heden –, zij moet tevens de rechtsontwikkeling dienen, dat is haar doel en haar bestaansreden, – een taak der rechtswetenschap voor de toekomst.' Hij ging verder, die tweede taak was de belangrijkste: 'We hebben gezien, dat de klassieke theorie' – der rechtssubjectiviteit in het volkenrecht – 'in de volbrenging der eerstgenoemde taak van systematisering en verheldering faalt. Veel belangrijker nog is de andere toetssteen: steunt zij ons in de strijd om een internationale rechtsorde, een rechtsorde van vrede en veiligheid boven de staten? Hier ligt een duidelijke keus voor ons, hier gaat het waarlijk niet meer om gelijkwaardige constructies'¹². In het volkenrecht construeert dus goed, wie naar een internationale rechtsorde toe construeert; positief dienen is eerste wetenschappelijke plicht.

Maar, wederom, 'rechtsleven', 'rechtsontwikkeling', het zijn neutrale termen. Verschil in denken over de mens in de samenleving, over de organisatie van de samenleving, leidt ook tot verschillend rechtsoordeel. Zo is ook een constructie denkbaar, die een rechtsontwikkeling dient en misschien niet ons, maar dan toch anderen steunt in hun strijd om een rechtsorde van vrede en veiligheid boven de staten. Dit moest doordacht worden voor het standpunt in de scheiding der geesten in Europa, voor de houding jegens de omwenteling in Azië; het moet opnieuw doordacht nu overzee zoveel nieuwe staten aan het volkenrechtsverkeer deelnemen, en nu overzee een zelfstandige beoefening van het recht en de politieke en sociale wetenschappen opkomt.

Van Asbeck is tot deze bodem gegaan. In hetzelfde jaar (1949) verscheen een door hem verzorgde tekstenbundel, *The universal declaration of human rights and its predecessors (1679-1948)*, waarvan hij de inleiding afsloot met de stelling, dat hoe en met welke aandrift wij de samenleving ordenen in laatste instantie afhangt van ons antwoord op de vraag: wat denkt ge van de mens?¹³ Zeven jaar later, in het kritieke jaar 1956 (van de Hongaarse opstand en de botsing tussen Engeland, Frankrijk, Israël en Egypte), hield hij in een voordracht over 'Structuur en rol der Verenigde

Naties' zijn gehoor dit nogmaals en nu nadrukkelijk voor: 'Er lopen door de wereld van nu (. . .) twee diepe kloven. (. . .) De ene kloof betreft het koloniale stelsel, (. . .) de andere kloof loopt tussen levens-, mens- en wereldbeschouwingen, die zich toespitsen op de vragen 'wat dunkt U van de mens' en wat dunkt U van de staat'. (. . .) Als men die vragen zo (in het publieke leven) stelt, doet men al een keuze, ik wil U geen zand in de ogen strooien'¹⁴. Dit in het eerste stuk van zijn voordracht ('Ondergrond en omgeving der Verenigde Naties'), dat hij als volgt samenvatte: 'we leven in een gespleten en wanordelijke wereld, waarin geen gemeen fond bestaat van geestelijke en zedelijke overtuigingen, van praejuridische existentiële beslissingen, die altijd in elke gemeenschap, in elke orde de basis vormen, ook in onze nationale orde. (. . .) Wij leven op de praejuridische beslissing van de eerbiediging van de medemens. Ons hele werk, wat we ook uitvoeren en denken en beslissen, de keuze van ons standpunt berust op een existentiële beslissing, een praerationele beslissing'¹⁵.

Een laatste consequentie trok hij in zijn afscheidscollege van 1959, waarin hij nuchter erkende: 'Zolang het antagonisme in fundamentele overtuigingen voortduurt, ligt de weg naar een internationale rechtsorde voor de wereld als geheel afgesloten'; maar hij zou Van Asbeck niet geweest zijn, had hij er niet aan toegevoegd: 'laten we des te harder arbeiden voor een regionale ware rechtsorde'¹⁶. Bondig formuleerde hij nogmaals zijn wetenschappelijk credo, in het begin van het college het belang van uitzicht: 'Dat uitzicht, de vraag: waar gaat het heen, waar moet het heen, geeft pas volle zin aan ons werk'; aan het eind, als antwoord op de vraag naar het doel van de volkenrechtsstudie: 'Ik antwoord: onderzoeken hoe het huidige recht geworden is en een nieuwe wording ondergaat, opdat we kunnen helpen bouwen (. . .). We hebben niet genoeg aan kennis van volkenrecht, vrijblijvend, we hebben een duidelijke keus te doen. Daar ligt de grote taak voor Europa'¹⁷.

Nuchterheid en bezieling vinden we ook in de oratie van 1939, waar schaduwen over lagen. Nederland had in Indonesië met 'een ruime, stoutmoedige staatkunde een heel andere richting aan de dialoog (met het nationalisme) kunnen geven. Ze bleef uit', zoals hij later schreef¹⁸; de Volkenbond ging naar zijn ondergang en hoe miste hij Van Vollenhoven. De Volkenbond had hem in 1935 naar Genève geroepen om als deskundige toe te treden tot de Permanente Mandatencommissie. Zijn ervaringen daarbij opgedaan vinden wij in deze voordracht terug, die ging over ontstaan, waarde en kracht van internationale invloed en samenwerking in koloniaal bewind. Vraagpunt was: 'Vinden we werkelijk gelijkgerichtheid bij de koloniale mogendheden, kunnen we soms ontwikkeling naar een gemene standaard bespeuren?'¹⁹ Nuchter concludeerde hij tot 'het ontbreken van voldoende maatstaven', een 'verbrokkelde collectiviteit' en 'gebrekkige organisatie'²⁰. Maar scherp zag hij de mogelijkheden van 'georganiseerd overleg over grenzen heen, deze verjongde vorm van internationale samenwerking, die wel verenigt maar niet hoeft te binden'; dit zowel door particuliere instellingen, zoals bijv. het Internationale Afrika-Instituut, als door openbare, in de eerste plaats de technische organen van de Volkenbond en in het bijzonder diens Mandatencommissie, 'in wezen bestemd tot internationaal overleg over koloniaal bewind in de mandaatge-

bieden²¹. Hier zag hij een uitweg uit het koloniale dilemma en hij hield een bezielde pleidooi voor 'een staatkunde die wijd wil denken en ver vooruitzien, (. . .) die ernaar streeft om aan de arbeid en de ervaring der koloniale mogendheden het grootst mogelijke rendement te verschaffen door hen gezamenlijk te betrekken in een der grootste taken van onze eeuw'²².

Men heeft hem vaak een idealist genoemd. Waar hij dit was, zei hij het ook zelf. Maar vaak leek het alleen maar zo, omdat hij of wijder en dieper zag en dus ook verder vooruit kon zien dan anderen, ofwel gewoon bij de tijd was en anderen achter waren. Van beide een voorbeeld.

Zijn verder vooruitzien: aan het geciteerde pleidooi voor internationaal overleg voegde hij drie voorwaarden voor welslagen toe. In de eerste plaats zou 'daarin mede de ontwikkelde bovenlaag der koloniale bevolking betrokken dienen te worden – het gaat toch in de eerste plaats om háár belangen en toekomst (. . .). Voorts zal het overleg zich veel meer dan tot dusver, en diepgaand moeten uitstrekken over de economische vraagstukken. Ten laatste zal het een dringende eis blijken, de nog gebrekkige organisatie te verbeteren tot het bereiken van een geregeld overleg en tot vast, belangloos toezicht, dat waakt over de opvolging van aanvaarde richtlijnen'. Dit klonk op dat uur misschien 'doldriest', zei hij, 'maar voor Middel-Afrika horen we toch daarvan gewagen. Dáár staat dan ook het koloniale vraagstuk in lichterlaaie'. De behoefte aldaar aan dergelijk overleg las hij af uit de eerder door hem genoemde geregelde en incidentele samenwerking en uit een boek als *An African Survey* van Lord Hailey (1938). 'Niemand zal verwachten', ging hij voort, 'dat morgen den dag een Afrikaans consultatief bureau gesticht zal worden. Maar in het kader van zulk een Afrikaanse samenwerking zouden gelijksoortige belangen naar hun innerlijke overeenkomst behartiging kunnen vinden, zouden de Afrikaanse bevolkingen het besef krijgen dat hún land en hún belangen het uitgangspunt vormen (. . .)'²³. Inderdaad ging het hier om niets minder dan een 'nieuwe vorm van internationale samenwerking nopens koloniaal bewind', waarvoor hij acht jaar later nog eens aandacht vroeg, ditmaal van een internationaal gehoor in de Haagse Academie van Internationaal Recht, met dit belangwekkend verschil, dat dergelijk regionaal overleg nu vóór alles de sociale en culturele belangen van de autochtone bevolkingen moest betreffen²⁴. Ook kon hij al wijzen op een Caraïbische Commissie. Weer drie jaar later wás die regionale commissie voor Afrika er, de Commissie voor technische samenwerking in Afrika ten zuiden van de Sahara (CTCA/CCTA), in 1954 in een multi-lateraal verdrag verankerd. Een commissie van de voornaamste koloniale mogendheden benevens Zuid-Rhodesië en Zuid-Afrika, die echter - op het overleg na - niet aan de door Van Asbeck genoemde voorwaarden voldeed, en van dat gezichtspunt uit een stap terug betekende op de Caraïbische Commissie. De commissie heeft nuttig werk gedaan maar is zonder weerklank of nawerking gebleven in de nieuwe Afrikaanse staten en heeft niets bijgedragen tot voorkoming van balkanisatie in dat werelddeel.

Bij de tijd was hij, toen hij in zijn oratie wees op het belang van de 'political and social science' bij het zoeken naar en vaststellen van richtsnoeren van koloniaal bewind²⁵. Na de oorlog greep hij de eerste de beste gelegenheid aan, zijn voordracht over restauratie of reconstructie van de universiteit, om hier meer over te zeggen. Hij vroeg of de universiteit voldoende de staatkundige werkelijk-

heid doorvorst en een behoorlijke staatsburgerlijke opvoeding geeft, en gaf daarop het volgende antwoord, waar wij zijn betoog over staatsburgerlijke opvoeding uit laten: 'Weer staan we, net als na de Napoleontische tijd, in een tijdvak van omkering, van versnelling, waarin grote behoefte, een grote nood gevoeld wordt aan nieuwe normen van openbaar leven of aan verbetering van bestaande, zelfs geheel afgezien van de rechtstreekse gevolgen van oorlog en vernietiging. De hoofdvraag voor ons luidt, of onze staatkundige levensvormen passen op de nieuwe sociale en economische integratie, zowel binnenslands als, onafscheidelijk daarmee verbonden, internationaal. De universiteit van na 1815 heeft in haar antwoord op die brandende vraag van herziening en vernieuwing gefaald (. . .). Pas Thorbecke luidde de bel. Voor de Nederlandse universiteiten van thans zie ik als hun antwoord een dubbele taak: een verdiepte studie der staatkundige werkelijkheid voor de juristen en sociologen (die wij ook vóór 1940 al dubbel en dwars nodig hadden), en hand in hand daarmee een staatsburgerlijke opvoeding voor allen. De vervulling der eerste taak betekent een opdracht voor het staatsrecht en een aanmerkelijke uitbreiding van zijn arbeidsveld. Studie van staatsrecht moet gepaard gaan met studie van staatkunde, in ons land ten onrechte verwaarloosd. Zij omvat o.m. het kritisch bewerken van verschillende staatsvormen, ook historisch, ook vergelijkend, het onderzoek van de praktische werking van de onze in zijn kiesrecht, in zijn persvrijheid, in zijn partijwezen en zo meer, van het twee- of meer-partijenstelsel, en de staatkundige verantwoordelijkheid van de kiezer, sociologische vragen als: wat is een rulling class, hoe is het bij ons daarmee gesteld, hoe is onze nationale gemeenschap geleed, wat zijn haar gedachten en strevingen, vragen van gezag en vrijheid, van hiërarchie en gemeenschap, van de betekenis en waarde der ambtenarij, de vragen liggen opgetast. En ik hoop vurig, dat onze Nederlandse universiteiten wegen en mensen zullen vinden om dit terrein van staatsociologie en 'political science' te ontginnen en te bewerken'²⁶. Leiden vond die niet en Van Asbeck pakte voor zijn vakken zelf aan. In 1947 verwisselde hij zijn leerstoel voor die in het volkenrecht én de internationale politieke geschiedenis en hij zorgde ervoor, dat hem ex art. 89 van de oude hoger-onderwijswet ook het onderwijs in het staatsrecht én de staatkunde der niet-zelfregerende landen overzee werd toevertrouwd. Zo heeft hij in Leiden als eerste en onvergetelijke hoogleraar politieke wetenschap doceerd.

In 1947 hield hij ook de reeds genoemde voordracht in Den Haag, *Le statut actuel des pays non autonomes d'outre-mer*, die, voor wat Afrika betreft, tot de Franse raamwet van 1956 de beste comparatieve inleiding blijven zou op de Brits-, Frans- en internationaal-juridische aanvattingen van het koloniale vraagstuk na de tweede wereldoorlog. Maar 1947 is, voor wat ons hier bezig houdt, bovenal het jaar van zijn artikel 'Indonesië in Azië', waar het tijdschrift *Indonesië* mee opende, een hoogtepunt in zijn werk. De Aziatische conferentie van Nieuw-Delhi, eerder dat jaar gehouden, met een opkomst van 32 landen, gaf hem aanleiding tot een historisch doorlichten van het Indonesische vraagstuk in Aziatische zetting. Hier was Van Asbeck op zijn grootst: een soevereine geest, trefzeker kiezend in ruimte en tijd, magistraal schikkend en bundelend tot een samenvatting zo doordacht en doorleefd, zo rijk, dat zij naklinkt als een fuga van weten, inzicht en

wijsheid. Het stuk groeit met de tijd. Hoe zeker wist hij, dat 'Desgelijks als in Azië het gesteld (is) in de andere afhankelijke landen, waar Europa stoot op autochthone maatschappijen, waar Europese beschaving een inheemse raakt, ontmoet, penetreert. De wederopleving van Afrika, van de Oceanische gebieden, een ander hoofdstuk in de geschiedenis der mensheid, een probleem reeds even boeiend als dat van Azië, straks nog dringender dan thans, zal de wereld voor soortgelijke vragen stellen als Azië gesteld heeft en thans stelt. En wat Europa in Azië bewerkte en zal helpen tot stand brengen, wat het daar verzuimt of verknoeit, dat bepaalt middellijk mede de toekomst van Afrika en dergelijke landen. We kunnen dat heden ten dagen al opmerken'²⁷. Zijn woorden over cohesie en integratie, hoe raken zij Afrika's levensvragen. Wij zien naar Kenia en Engeland, hoe schrijnt wat hij schreef over staatsburgerschap.

Als laatste geschrift moet hier genoemd de in 1953 gehouden voordracht, oorspronkelijk als Studium Generale bedoeld dies-college, over *Sprongen en aanlopen naar zelfregering in Brits-Afrika*, 'een paar voorbeelden (. . .) van de receptie in Afrika van zelfregering in Europese vormen'²⁸. Hij wees op de stormkracht van de veranderingen die op Europese penetratie gevolgd zijn en de daarbij achterblijvende staatsrechtelijke groei, die met politieke sprongen moest worden ingehaald, met name in West-Afrika. In Oost- en Centraal-Afrika lag de zaak anders en moeilijker door het 'derde element' van Europese kolonisten en Aziaten. Hij vergeleek de positie van Kenia en Noord-Rhodesië en ging voor dat laatste land in op het nieuwe plan voor een Centraalafrikaanse federatie; hij woog de juridische ontwerpen, gaf aan de toen bekende politieke feiten de meest gunstige uitleg, en concludeerde, dat verwezenlijking van het plan 'zeker geen sprong, niet eens een aanloop tot zelfregering (zou) kunnen heten, misschien eerder een terugtred'²⁹. Van Asbeck, de realist. De jurist en socioloog, die wist van het recht en de gevestigde orde, zei over de oplossing van politieke en sociale spanning ook dit: 'Laten we toch goed beseffen, dat we in Afrika getuige zijn van een omwenteling van de gevestigde orde. De rechtswetenschap kan bij zulke strijd ten hoogste misschien vormen aan de hand doen om uitdrukking te geven aan een op de maatschappelijke achtergrond bereikte toenadering en om zulke toenadering te schragen. De verzoening zelf is een zaak voor de imaginatie – het gaan staan op de plaats van de ander – en het hart, de eerbiediging van de naaste'³⁰.

Zo was de geleerde, van blijvende betekenis geworden voor het Afrika-Studiecentrum, dat dankbaar gebruik gemaakt heeft van zijn wetenschap bij de uitbouw van bibliotheek en documentatie; dankbaar gebruik van zijn ervaring en inzicht bij onze oriëntatie op de eigen en typerende problemen van het voor ons, na onze West- en Zuidafrikaanse tijd weer nieuw geworden werelddeel. Om die betekenis is hij hier nog eenmaal aan het woord gelaten.

Daar was de raadsman. Van het Afrika-Studiecentrum, opgericht als dochterstichting van het Afrika-Instituut in Rotterdam, werd hij in 1947 de eerste voorzitter. Korte tijd slechts, hij had meer om handen. In 1949 trad hij af maar bleef bestuurslid, geleidelijk steeds meer op de achtergrond, omdat hij niet anders kon, tot 1958. Zijn gezag op die plaats schonk vertrouwen en spoorde

tot initiatief en arbeid aan. Hem danken wij dr. Adam als eerste wetenschappelijke medewerker, die zich dadelijk aan een reeks geschriften zette, waarmee het Studiecentrum geleidelijk zich bekend gemaakt heeft. Met diepe belangstelling heeft Van Asbeck dit gevolgd, in de eerste jaren ook met de daad van zijn nauwgezette steun.

Daar was de vriend, die hij altijd van het Afrika-Studiecentrum is gebleven, met raad en daad, zolang hij kon. In 1965, niet zonder schroom gevraagd om een artikel voor ons tijdschrift, zei hij dit dadelijk toe; de Internationale Arbeidsorganisatie leverde genoeg stof. De lezer vindt het in de *Kroniek* van december 1965 (269-279): 'De nieuwe staten in Afrika en het internationale arbeidsrecht'. Boeiend en prikkelend als altijd.

Van de tegenwoordige medewerkers hebben nog maar enkele hem ook persoonlijk gekend. De dimensie, die zijn persoonlijke belangstelling aan het boven geschetste nog gaf, laat zich moeilijk onder woorden brengen. Hij gaf wat hij had; rijk was hij, ons heeft hij verrijkt. **P. A. Emanuel**

¹ Laatstelijk in *Ars Aequi* XIII 7 (april 1964), 123-126: *Ars longa, vita brevis*.

² *Indonesië* III 1 (juli 1949), 76-88.

³ *Ibid.*, 85.

⁴ Kolff, *Batavia-Centrum* 1931.

⁵ *Ibid.*, 8-9, 20, 39.

⁶ *Ibid.*, 37.

⁷ *Ibid.*, 45, 47.

⁸ *Internationale invloed in koloniaal bewind* (Wolters, Groningen/Batavia 1939), 3.

⁹ *Ibid.*, 25.

¹⁰ In: *Gedenkboek* uitgegeven ter gelegenheid van het vijftienvingjarige bestaan van het rechtswetenschappelijk hoger onderwijs in Indonesië op 28 October 1949. Wolters, Groningen/Djakarta z.j. Overdruk, 26 p.

¹¹ *Restauratie of reconstructie* (St. Lucas Society, Leiden 1945), 11.

¹² *De mens in het volkenrecht*, 23-24.

¹³ *The universal declaration of human rights and its predecessors (1679-1948)* (Brill, Leiden 1949), 7.

¹⁴ *Achtergronden van de huidige wereldcrisis* (Leidse

Voordrachten 22, Universitaire Pers Leiden, Leiden 1957), 31.

¹⁵ *Ibid.*, 35.

¹⁶ Volkenrecht in beweging (*Internationale Spectator* XIII 15 (8 september 1959), 410.

¹⁷ *Ibid.*, 391, 410-411.

¹⁸ *Indonesië in Azië (Indonesië* I 1 (juli 1947), 21.

¹⁹ *Internationale invloed*, 4.

²⁰ *Ibid.*, 20.

²¹ *Ibid.*, 17.

²² *Ibid.*, 23.

²³ *Ibid.*, 23-24.

²⁴ *Le statut actuel des pays non autonomes d'outre-mer* (Overdruk uit Recueil des Cours de l'Académie de droit international, Sirey, Paris 1947), 106.

²⁵ *Internationale invloed*, 18.

²⁶ *Restauratie of reconstructie*, 39-40.

²⁷ *Indonesië in Azië*, 25-26.

²⁸ *Sprongen en aanlopen naar zelfregering in Brits-Afrika* (Brill, Leiden 1953), 8.

²⁹ *Ibid.*, 35.

³⁰ *Ibid.*, 39-40.

afrika: 15 nov. '67—15 febr. '68

algemeen

VN-conferentie voor handel en ontwikkeling (CNUCED/UNCTAD) Op 1 februari werd te New Delhi de tweede VN-conferentie voor handel en ontwikkeling – de eerste werd van maart tot juni 1964 in Genève gehouden – geopend. De conferentie zal op 25 maart worden gesloten. Er nemen 1400 afgevaardigden van 132 regeringen aan deel, bijgestaan door 600 VN-ambtenaren en 300 deskundigen van gespecialiseerde wereldorganisaties. Waarschijnlijk zullen de belangrijkste onderwerpen van bespreking de volgende zijn:

- 1 het sluiten van internationale handelsakkoorden voor de belangrijkste grondstoffen;
- 2 het instellen van een algemene preferentie voor de te exporteren industriële producten van ontwikkelingslanden naar geïndustrialiseerde landen;
- 3 het vergroten van de hulp aan ontwikkelingslanden.

Hoewel de conferentie een zuiver economisch karakter heeft, ontbrak het niet aan politieke incidenten. Verschillende afgevaardigden, o.a. de Russische, deden een aanval op de Amerikaanse Vietnam-politiek. Toen een Zuid-Afrikaan het spreekgestoelte beklom, liepen vrijwel alle Afro-Aziatische afgevaardigden de zaal uit. Arabische en enkele Aziatische afgevaardigden protesteerden op dezelfde wijze tegen een Israëliische spreker.

Europese Economische Gemeenschap (EEG)

Te Niamey vond 12 en 13 januari een bijeenkomst op ministerieel niveau plaats van Madagascar en zeventien Afrikaanse landen, geassocieerd met de EEG. De bijeenkomst was de eerste in een reeks van drie, waarin de geassocieerde Afrikaanse staten zullen pogen een gemeenschappelijk front te vormen in hun onderhandelingen over een nieuw associatieverdrag met de EEG. Het tegenwoordige verdrag (de Conventie van Jaoundeé, 1 juni 1964) loopt 31-5-'69 af. Omstreeks juni van dit jaar zal met de EEG worden onderhandeld over een nieuw verdrag. Volgens een communiqué wensen alle achttien staten te onderhandelen over een vernieuwing van de Conventie van Jaoundeé. Over een aantal punten, met name de handhaving van handelspreferenties in hun huidige vorm, werd geen eenstemmigheid bereikt. Er werd besloten dat ieder geassocieerd land een nationaal comité zal in-

stellen, belast met de uitwerking van technische dossiers.

Afrikaans-Madagassische Gemeenschappelijke Organisatie (OCAM) Van 15 tot 19 januari vergaderden te Niamey de ministers van buitenlandse zaken van de OCAM-landen. Alle veertien leden van de OCAM behoren tot de achttien met de EEG geassocieerde staten en hadden dus ook deelgenomen aan de bijeenkomst der geassocieerden van 12 en 13 januari te Niamey. Op de ministersvergadering volgde van 20 tot 23 januari de conferentie van staatshoofden der OCAM-landen. Met uitzondering van de president van de Centraal-Afrikaanse Republiek, die vanwege spanningen in zijn land niet naar Niamey kon afreizen, maar die zich wel liet vertegenwoordigen, waren alle staatshoofden aanwezig. Marokko, Tunesië, Tanzania, de Angolese regering in ballingschap en de Onafhankelijkheidspartij van (Portugees-) Guinee en de Kaap Verdische eilanden zonden waarnemers. Ook de algemeen secretaris van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid, Diallo Telli, woonde de conferentie als waarnemer bij.

De hoofdthema's van de besprekingen waren: het nieuwe associatieverdrag met de EEG; de VN-conferentie voor handel en ontwikkeling (1 februari tot 25 maart te New Delhi) en de samenwerking tussen Franstalige landen. De standpunten van de staatshoofden over het nieuwe associatieverdrag kwamen geheel overeen met die van de ministersbijeenkomst van 12 en 13 januari. Op de conferentie van New Delhi zal de OCAM zich houden aan de beginselen, die zijn neergelegd in het Economische Handvest van Algiers (oktober 1967). Voor wat betreft de samenwerking op cultureel, economisch en technologisch gebied tussen Franstalige landen wensen zij, in navolging van het Britse Gemenebest, de instelling van een jaarlijkse conferentie van staatshoofden en regeringen van alle Franssprekende landen.

Een tweetal kwesties, die niet op de agenda stonden, werden uitvoerig besproken. Dat was in de eerste plaats het geschil tussen de OCAM-leden, Rwanda en Congo-Kinshasa, over de in Rwanda aanwezige en ontwapende huurlingen. De Congolese president eist uitlevering van de huurlingen.

Tot nog toe heeft de president van Rwanda dit geweigerd en het schijnt dat hij hierin wordt gesteund door de andere OCAM-staatshoofden. Verder is het probleem van de militaire staatsgrepen ter sprake gekomen. In de meeste en vooral in de laatste, die in Dahomey, zien de staatshoofden een wanhopige poging om de benarde economische situatie op te lossen. Het moet dan ook niet als uitgesloten worden geacht dat de OCAM in Parijs zal pleiten voor hervatting van de tijdelijk opgeschorte Franse hulp aan Dahomey. Blijkens het slotcommuniqué hebben de staatshoofden onderzocht met welke middelen de gemeenschappelijke markt voor suiker alsook de samenwerking tussen Air-Afrique, Air Congo en Air Madagascar zijn te verbeteren. In beginsel besloten zij tot de oprichting van een gemeenschappelijke markt voor vlees. De instelling van een gemeenschappelijk persagentschap zal worden bestudeerd door een speciale commissie. De staatshoofden gingen akkoord met de financiering van de zetel van de Post- en Telecommunicatie-Unie (UAMPT) der Organisatie in Brazzaville. Unaniem en bij acclamatie werd besloten om, bij wijze van uitzondering, het mandaat van president Diiori Hamani van Niger, als voorzitter van de Organisatie, te verlengen tot de vernieuwing van het associatieverdrag. De volgende topconferentie van de OCAM zal in januari 1969 te Kinshasa worden gehouden.

Arabische staten De leden van de Veiligheidsraad keurden 22 november eenstemmig een door Groot-Brittannië ingediende resolutie ter regeling van het Arabisch-Israëliëse conflict goed. De – verkorte – inhoud van de resolutie luidt als volgt: 1 Toepassing van de beginselen van het Handvest vereist de instelling van een rechtvaardige en duurzame vrede in het Midden-Oosten, die de volgende twee beginselen moet omvatten: *a* terugtrekking van de Israëliëse strijdkrachten uit de tijdens het recente conflict bezette gebieden, *b* beëindiging van de staat van oorlog, eerbiediging en erkenning van de soevereiniteit en territoriale integriteit en onafhankelijkheid van iedere staat in dit gebied en van hun recht in vrede te leven binnen zekere en

erkende grenzen, gevrijwaard van dreigingen of gewelddaden;

2 Bovendien is noodzakelijk: *a* waarborgen voor de vrije scheepvaart in de internationale wateren van dit gebied, *b* verwezenlijking van een rechtvaardige regeling van het probleem der vluchtelingen, *c* het waarborgen van territoriale onschendbaarheid en politieke onafhankelijkheid van iedere staat in dit gebied door middelen, die met name de instelling van gedemilitariseerde zones moeten omvatten;

3 Verzoek aan de secretaris-generaal een speciale vertegenwoordiger aan te wijzen, die zich naar het Midden-Oosten moet begeven, om met de belanghebbende staten contacten tot stand te brengen en te onderhouden, teneinde een akkoord te bevorderen en te helpen bij pogingen die een vreedzame regeling overeenkomstig de bepalingen en beginselen van deze resolutie tot doel hebben;

4 Verzoek aan de secretaris-generaal zo spoedig mogelijk aan de Veiligheidsraad rapport uit te brengen over de activiteiten en pogingen van de speciale vertegenwoordiger.

De secretaris-generaal Thant benoemde de Zweedse diplomaat Gunnar Jarring tot speciale vertegenwoordiger. Van de direct bij het conflict betrokken landen is Syrië het enige dat de VN-vertegenwoordiger niet officieel wenst te ontvangen, omdat het niet akkoord kan gaan met de Britse resolutie. Gunnar Jarring, wiens hoofdkwartier op Cyprus is gevestigd, probeerde allereerst een aantal obstakels uit de weg te ruimen. Zo slaagde hij erin Israël en Egypte te bewegen tot uitwisseling van de wederzijdse krijgsgevangenen, een operatie die 23 januari werd beëindigd. Zijn pogingen echter om 15 in het Suezkanaal opgesloten schepen van verschillende nationaliteiten te bevrijden, mislukten. Israël ging er mee akkoord dat de schepen via een zuidelijke vaarroute zouden worden afgevoerd, maar toen Egyptische schepen een mogelijke noordelijke doorvaart probeerden te onderzoeken, maakte Israëlisch kanonvuur hier een eind aan (30 januari). Egypte verklaarde daarop dat het de werkzaamheden ter bevrijding van de schepen voor onbepaalde tijd opschortte.

Enige dagen na het aanvaarden van de Britse

resolutie, drong president Nasser van Egypte, hierin gesteund door Jordanië en Marokko, aan op het beleggen van een Arabische topconferentie ter bespreking van deze resolutie. Syrië en Algerije, die de resolutie afwezen en gebruik van militair geweld tegen Israël voorstaan, voelden er niets voor. Ook koning Feisal van Saoedi-Arabië stond er afwijzend tegenover. Hij wilde eerst afwachten of de missie van Jarring resultaten zou boeken. Aanvankelijk werd voor de topconferentie als datum 13 december en als plaats Rabat vastgesteld. De Arabische ministers van buitenlandse zaken, die van 9 tot 11 december in Kairo vergaderden, konden het echter niet eens worden over de agenda van de Top, die hierdoor verschoven werd naar januari. Op verzoek van Marokko kwam 6 en 7 januari de Raad van de Arabische Liga in Kairo bijeen om alsnog een datum vast te stellen. Ook de Raad kwam niet tot overeenstemming en gaf de Marokkaanse minister van buitenlandse zaken de opdracht de nodige contacten te leggen opdat een nieuwe datum voor het topperleg kon worden bepaald, die de deelname van alle staatshoofden verzekerd. Behalve de onenigheid over de te voeren politiek tegen Israël staat ook de Jemenitische kwestie een Arabische eensgezindheid in de weg. In Jemen laaide de strijd tussen republikeinen en royalisten weer op. Overeenkomstig het Egyptisch-Saoediarabische akkoord, gesloten op de jongste Arabische topconferentie (Chartoem, augustus/september) had Nasser het Egyptische leger dat de republikeinen steunde in december teruggetrokken. Koning Feisal van Saoedi-Arabië bleef echter de royalisten militair steunen, omdat naar hij verklaarde de Egyptische troepen door andere (Russen) werden vervangen. De Soedanese premier, Ahmed Maghoub, voorzitter van de drie leden tellende verzoeningscommissie, die volgens het akkoord van Chartoem tot taak had de strijdende partijen in Jemen tot elkaar te brengen, deelde op 18 januari mee dat het werk van de commissie was mislukt.

Op 21 december eindigde in Warschau een aan het Midden-Oosten gewijde conferentie van ministers van buitenlandse zaken uit acht Oosteuropese landen. Zij verklaarden zich weliswaar solidair met de Arabische landen, maar het slotcommuniqué

bevatte geen veroordeling van Israël. Roemenië dat aan deze conferentie deelnam, had enige dagen tevoren met Israël nieuwe akkoorden gesloten op het gebied van handel en van technische en economische samenwerking.

Op 7 en 8 januari voerde de Israëlische premier Eshkol in Amerika besprekingen met president Johnson. Uit het slotcommuniqué blijkt dat de vs de defensieve militaire kracht van Israël op peil zullen houden, 'rekening houdend met alle factoren die zich voordoen, met name wapenleveranties aan andere landen in het Midden-Oosten'. Begin januari trokken de vs de begrotingshulp aan Jordanië in. De andere vormen van financiële, economische en technische hulp blijven echter bestaan. Op 14 februari werd bekend dat de vs weer wapens aan Jordanië zal leveren.

Frankrijk ondertekende 4 februari met Irak een akkoord, waarbij aan Franse maatschappijen olieconcessies in Irak worden verleend. De president van Irak, generaal Abdel Rahman Aref, bracht van 6 tot 10 februari een officieel bezoek aan Frankrijk. Uit het Frans-Iraakse slotcommuniqué bleek nogmaals dat de Franse president het Arabische standpunt, waarbij onvoorwaardelijke terugtrekking van de Israëlische troepen uit de bezette gebieden wordt geëist, deelt. Na het bezoek werd meegedeeld dat Frankrijk wapens zal leveren aan Irak (waarschijnlijk zijn in deze leveranties geen gevechtsvliegtuigen begrepen).

Tijdens zijn bezoek aan Egypte hield president Tito van Zuidslavië op 7 februari een persconferentie in Kairo. Hij zei daarin onder meer dat de Verenigde Staten de sleutel in handen hielden voor de oplossing van de crisis in het Midden-Oosten, omdat de vs het enige land is dat druk op Israël kan uitoefenen. Hij besprak met president Nasser zijn nieuwe plan ter regeling van het Arabisch-Israëlische conflict, dat alleen in kleine niet-essentiële onderdelen anders is dan zijn plan van augustus 1967.

In de eerste helft van februari namen de gewapende incidenten tussen Israël en Jordanië in hevigheid en frequentie toe. Israël verweet Jordanië dat het terroristenbenden van Jordaanse grondgebied af in Israël liet opereren met steun van het Jordaanse leger. Premier Eshkol waarschuwde 12 februari

dat het geduld van de Israëli grenzen kent. Hierop verklaarde koning Hoessein van Jordanië dat hij de terroristenactiviteiten afkeurde (niet-officiële Egyptische woordvoerders hadden al eerder kritiek uitgeoefend op deze vorm van strijd tegen Israël). Op 15 februari ontstond het omvangrijkste incident sinds de wapenstilstand. Voor het eerst kwamen weer Israëlische vliegtuigen in actie tegen Jordaanse stellingen. Door bemiddeling van de Amerikaanse ambassades in de twee landen kwam een staakt-het-vuren tot stand.

vluchtelingen Een tweedaagse conferentie onder auspiciën van de Parijse universiteit over de vluchtelingen-problemen in Afrika is op 27 januari afgesloten. Volgens de laatste schattingen bedraagt het aantal vluchtelingen in Afrika 808.000,

noordelijk Afrika

Maghreb Op een vergadering van de Maghrebijnse ministers van economische zaken, die 23 november in Tunis plaatsvond, werd besloten om het tot nog toe gevolgde systeem van economische samenwerking, namelijk het treffen van regelingen voor iedere economische sector afzonderlijk, te verlaten voor een systeem van algemene samenwerking. De ministers droegen het Permanent Consultatief Comité van de Maghreb op een intergouvernementele overeenkomst te ontwerpen voor een overgangperiode van ten hoogste 5 jaar. Dit ontwerp zal moeten bevatten: 1 een lijst van eigen industriële producten, die in de vier landen vrij toegankelijk zullen zijn en een gemeenschappelijke bescherming zullen genieten; 2 regeling voor de liberalisatie van de onderlinge handel; 3 standaardisering van de bescherming van Maghrebijnse producten tegen derde landen; 4 regeling ter stimulering van de onderlinge handel in agrarische producten; 5 de oprichting van een Maghrebijnse integratiebank; 6 instelling van een multilateraal betalingssysteem.

Op 14 en 24 november werden de onderhandelingen over een mogelijke associatie hervat tussen de EEG en respectievelijk Tunesië en Marokko. In juli 1965 werden de onderhandelingen afgebroken

en wel als volgt verdeeld: 385 000 Angolezen in Congo-Kinshasa, Tanzania en Oeganda; 115 000 Soedanezen (uit de Zuidelijke Soedan) in de Centraalafrikaanse Republiek, Congo-Kinshasa en Oeganda; 75 000 Congolezen (uit Congo-Kinshasa) in Boeroendi, de Centraalafrikaanse Republiek, Tanzania en Oeganda; 150 000 Rwandezeden in Boeroendi, Tanzania, Oeganda en Congo-Kinshasa, 61 000 inwoners van Portugees-Guinee in Senegal; 22 000 Mozambiquanen in Tanzania en Zambia.

De Hoge Commissaris voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties deelde ter conferentie mee dat 400 000 van deze vluchtelingen al in nieuwe landen zijn ondergebracht. De taak van de Hoge Commissie, was aanzienlijk verlicht zo deelde hij mee, door de gastvrijheid van veel Afrikaanse landen.

tengevolge van moeilijkheden tussen de zes EEG-leden betreffende de financiering van hun agrarische politiek.

Algerije Het presidium van de *Conseil National de Révolution* (CNR), het hoogste staatsorgaan, belaste 10 december de minister van financiën, Kaid Ahmed, met de leiding van de enige wettig erkende partij, het *Front de Libération Nationale* (FLN). Het departement van financiën kwam onder beheer van de minister van binnenlandse zaken, Medeghri. Sinds de staatsgreep van juni 1965 berustte de leiding van het FLN bij een vijf leden tellend secretariaat, dat nu is afgetreden. In zijn toespraak van 12 december tot kaderleden van de partij, zei premier Boumedienne dat het moment was aangebroken waarop een nieuwe dynamiek aan de revolutie moet worden gegeven. 1968 wordt het jaar van de partij – er zal absolute voorrang aan haar organisatie worden gegeven –, aldus de premier.

In de nacht van 14 op 15 december kwam de chefstaf van het leger, kolonel Tahar Zbiri, gesteund door een aantal officieren en een legeronderdeel in opstand tegen Boumedienne. Bij El Affroun, 60 km ten zuidwesten van Algiers kwam

het tot een treffen met regeringsgetrouwe troepen. Zbiri werd verslagen, maar wist met Zardani, de minister van landbouw, die zich bij hem had gevoegd, te ontvluchten. Volgens officiële opgave waren bij de vijandelikheden 30 doden en meer dan 100 gewonden gevallen. De aanleiding tot de opstand lag vermoedelijk in het feit dat de benoeming van de nieuwe partijleider niet had plaatsgevonden in een voltallige zitting van de CNR, waarvan Zbiri lid was. Zbiri had al sinds geruime tijd aangedrongen op een bijeenkomst van de CNR, maar premier Boumedienne, die voorzitter van het lichaam is, heeft dit steeds geweigerd. Ongetwijfeld speelde in de opstand ook de controverse tussen beroepsmilitairen en militairen, voortgekomen uit de oorlog tegen Frankrijk, waartoe Zbiri behoorde, een rol. Boumedienne geeft duidelijk de voorkeur aan beroepsmilitairen, vooral waar het topfuncties in het leger betreft. Een regeringscommuniqué van 15 december maakte bekend dat kolonel Zbiri als stafchef was ontslagen en dat Boumedienne het bevel van het leger op zich had genomen.

Na het neerslaan van de opstand ontving Boumedienne van officieren, ambtenaren en partijafdelingen verklaringen van trouw aan zijn bewind. De leiders van het vakverbond, de UGTA, hebben in een vergadering met de nieuwe FLN-leider, de opstand veroordeeld.

Op 5 januari opende de premier een vergadering van kaderleden van partij en leger en van hoge ambtenaren. In zijn toespraak noemde hij de opstandelingen avonturiers en contra-revolutionairen. Bij deze gelegenheid ontvouwde hij het politieke programma voor 1968. De partij zal worden gezuiverd van alle incapabele leiders. In het vervolg mogen alleen militante leden deelnemen aan partijverkiezingen. 1968 zal het jaar worden van de agrarische hervorming. Het grootgrondbezit zal worden afgeschaft. Er zal een uitvoerig debat worden gehouden over het beginsel van zelfbestuur in bedrijven. De staat zal zijn controle op het economische leven versterken. De institutionalisering van het bewind, waarmee in 1967 met de verkiezingen voor gemeenteraden een begin is gemaakt, zal worden voortgezet met verkiezingen voor departementale assemblees en uit-

eindelijk worden bekroond met verkiezingen voor een nationale vergadering. Als eerste stap in de richting van gekozen lichamen op departementaal niveau, werden van 9 tot 14 januari in alle 15 departementen sociaal-economische departementale assemblees ingesteld. Deze assemblees worden gevormd door leden van gemeenteraden van partij, leger en vakbond.

Op 2 februari gingen studenten van de Universiteit van Algiers 24 uur in staking. Zij beantwoordden hiermee aan een oproep van de *Union Nationale des Etudiants Algériens* (UNEA) om te protesteren tegen de pogingen van de partij verkiezingen binnen de UNEA te beïnvloeden. De politie verrichtte enige arrestaties. Uit protest hiertegen werd de staking voortgezet. In opdracht van de minister van onderwijs werd de Universiteit 6 februari gesloten. De stakingsbeweging breidde zich tot een aantal middelbare scholen uit.

De Franse strijdkrachten hebben 1 februari de marinebasis Mers El Kébir geheel ontruimd. Een gerucht dat Algerije de Russische marine toestemming zou geven van de basis gebruik te maken, werd 11 februari door de Algerijnse minister van buitenlandse zaken tegengesproken.

Midden januari kondigde de Algerijnse regering aan dat zij het distributienet voor benzine van buitenlandse oliemaatschappijen zal nationaliseren. In januari werd het drie-jarenplan, dat loopt van 1967 tot 1969, voor industrialisatie bekend gemaakt. Er zal ruim f 4 mld worden geïnvesteerd, waarvan het grootste deel bestemd is voor de zware industrie en met name voor de olie-industrie. De Italiaanse minister van buitenlandse zaken, Fanfani, en diens Algerijnse ambtgenoot, ondertekenden op 12 februari in Algiers een aantal akkoorden o.a. op het gebied van technische en economische samenwerking. Italië zal Algerije een lening van \$ 10 mln verstrekken, voor aankoop van Italiaanse goederen, die bestemd zijn voor een aantal ontwikkelingsprojecten.

Libië Bij een kabinetswijziging op 5 januari, waarbij het aantal ministerszetels van achttien tot eenentwintig werd uitgebreid, is voor het eerst een vrouw in de regering opgenomen. Sedert 15 januari staan 106 personen, afkomstig uit

twaalf Arabische landen, terecht op beschuldiging van uitlokking tot stakingen en betogingen (na de Arabisch-Israëliëse oorlog van juni 1967) en van subversieve activiteiten.

Marokko Koning Hassan II ontsloeg 24 december zijn minister van justitie, Ali Benjelloun. Hij nam dit besluit na lezing der notulen van de vergadering (22 december) van de beheersraad van het *Office Chérifien des Phosphates*, waarvan Benjelloun in de periode juli 1965 tot mei 1967 algemeen directeur is geweest. Op 17 januari bracht de koning enige wijzigingen aan in zijn kabinet, die vermoedelijk geen politieke betekenis hebben. De 12e januari werd een begin gemaakt met een groot cultuur-technisch werk in Tafilalet. In Oued Ziz zal een dam met een waterkrachtstation worden gebouwd. Het belangrijkste doel is om 12 000 ha grond in cultuur te brengen. De totale kosten van f 150 mln worden bestreden door de heffing van een speciale belasting op suiker.

Mauretanië Van 23 tot 27 januari vond het derde congres van de enige wettige partij, de *Parti du Peuple Mauritanien*, in Noeaksjot plaats. Het congres besteedde veel aandacht aan het vraagstuk van de heropvoeding van de bevolking en aan de problemen van de agrarische ontwikkeling, die de laatste jaren ver ten achter is gebleven bij de industriële ontwikkeling. Besloten werd om naast het Frans het Arabisch ook tot officiële taal te verklaren. Op 31 januari bracht president Moktar Ould Daddah wijzigingen aan in de regering. Volgens *Le Monde* van 3 februari werd door deze wijziging de invloed van de negerleiders vergroot. Midden januari werden acht leden van het Comité, ter ondersteuning van Ahmed Babah Miske, dat streeft naar eerherstel van deze voormalige Mauretaanse vertegenwoordiger bij de Verenigde Naties, die beschuldigd wordt van administratief wanbeheer, veroordeeld tot geldboetes, omdat zij pamfletten hadden versreid, waarvan de inhoud strijdig was met het nationale belang.

Op 25 januari maakte de regering bekend dat zij de diplomatieke betrekkingen met Groot-Brittannië, die zij in december 1965 uit protest tegen de Britse

Rhodesië-politiek had verbroken, weer wenst te herstellen.

Soedan Op 13 december ontstond door fusie van de *National Unionist Party* (NUP) en de *People's Democratic Party* (PDP), een nieuwe partij onder de naam *National Democratic Party* (NDP). De NUP was de grootste partij in Soedan, zij werd geleid door Ismaïl El Azhari, de permanente voorzitter van de Opperste Raad, het lichaam dat de taak van staatshoofd vervult. Samen met de andere grote partij, de *Umma Party*, vormt de NUP de huidige regering. De PDP is niet in de Constituanten vertegenwoordigd, omdat zij in 1965 weigerde deel te nemen aan de verkiezingen. Zowel NUP als PDP voerden een sterk pro-Arabische en speciaal pro-Egyptische politiek. De nieuwe partij, waarvan Ismaïl Azhari voorzitter is, zal deze politiek voortzetten.

Zo het akkoord van oktober tussen Ismaïl El Azhari en de oppositionele Umma-leider, Sadik El Mahdi, waarbij zij elkaar onder zekere voorwaarden steun toezegden, al werkelijk bestaan heeft, dan is dat in januari in ieder geval verbroken. Beiden hebben zich namelijk kandidaat gesteld voor de dit jaar te houden presidentsverkiezingen. De derde kandidaat is de leider van de Ansarsect, Imam Hadi El Mahdi, Sadik's oom en tegen-speler binnen de *Umma Party*.

Op 30 januari werd het grondwetsontwerp in tweede lezing met grote meerderheid in de Constituanten goedgekeurd. Goedkeuring in derde lezing zou betekenen dat het ontwerp was aanvaard. Maar voordat hierover gestemd kon worden, besloten de regering en de Opperste Raad de Constituanten te ontbinden (7 februari). Het grondwetsontwerp ontmoette bij de Zuidsoedanese parlementariërs bezwaren omdat erin verwezen werd naar de Islam. Sadik El Mahdi wilde een amendement op het ontwerp indienen, waardoor vrijheid van godsdienst wordt gewaarborgd. Na de ontbinding van de Constituanten bezetten leger en politie strategische punten in Chartoem. Sadik El Mahdi verzocht het hooggerechtshof het ontbindingsbesluit ongeldig te verklaren. Het hooggerechtshof verklaarde dit verzoek echter niet ontvankelijk. Begin december vroeg de oppositie in een motie

om opheffing van de noodtoestand in Zuid-Soedan. De motie werd door het parlement verworpen. Op 10 januari kondigde de vice-premier en minister van binnenlandse zaken, Hassan Awadallah, amnestie af voor allen die deel hadden genomen aan de opstand in Zuid-Soedan.

De 25ste januari werden de diplomatieke betrekkingen met Groot-Brittannië hervat. Deze betrekkingen had Soedan verbroken naar aanleiding van de Arabisch-Israëlische oorlog van juni 1967.

Spaanse Sahara Eind januari werd bekend dat de Spaanse regering de onderhandelingen met de Amerikaanse maatschappij, *International Mining and Chemical Corporation*, over een gemeenschappelijke exploitatie van de bijzonder rijke fosforlagen in de Spaanse Sahara heeft afgebroken.

Tunesië Na afloop van een vergadering van het centrale comité van de *Parti Socialiste Destourien* (psd) kondigde zijn voorzitter, president Bourguiba 27 januari aan dat, behoudens goedkeuring door het parlement, de grondwet zodanig zal worden gewijzigd dat de benoeming van een premier mogelijk wordt gemaakt. Bourguiba deelde ook mee dat hij zelf zijn opvolger zal aanwijzen. Men verwacht algemeen dat de volgend jaar door de president te benoemen premier de opvolger van Bourguiba zal worden.

Op 27 januari nam Ahmed Mestiri, minister van defensie en lid van het politieke bureau van de psd, ontslag uit beide functies. Hij verklaarde dat zijn daad niet moet worden opgevat als vijandig gebaar tegen Bourguiba, maar als kritiek op het zwakke staatsapparaat, dat alleen door het gezag van de president nog functioneert. Hij zei ook bezwaren te hebben tegen de toepassing – niet tegen het beginsel – van het socialisme van de partij en vooral tegen overijlde pogingen tot collectivisatie van het economische leven. Het politieke bureau van de psd maakte 29 januari bekend dat Mestiri uit de partij was gezet. Bahi Ladgham, *secrétaire d'Etat à la présidence* en de vermoedelijke toekomstige premier, werd belast met de leiding van het departement van defensie.

Van 9 tot 11 januari bracht de vice-president van de Verenigde Staten, Humphrey, een bezoek aan

Tunesië. Hij nodigde president Bourguiba uit voor een officieel bezoek aan de vs op 15 en 16 mei van dit jaar. De vs zijn Tunesië's belangrijkste hulpverstrekkers. In de laatste zes jaar had deze hulp een omvang van \$ 500 mln. Het aandeel van de handel met de vs in de totale Tunesische handel is 25 %.

Van 16 tot 18 januari hadden in Tunis besprekingen plaats tussen Frankrijk en Tunesië over een aantal financiële en economische onderwerpen. De besprekingen zullen in maart te Parijs worden voortgezet. Zij hebben tot doel de politieke en economische betrekkingen tussen de twee landen, die na de nationalisatie van buitenlands grondbezit in Tunesië (mei 1964) waren verzwakt, weer volledig te herstellen.

Verenigde Arabische Republiek Bij de opening van de gewone zitting van de nationale vergadering op 22 november, maakte president Nasser de balans op van de oorlog tegen Israël van juni 1967. Egypte had 80% van zijn militaire materieel verloren; 10 000 militairen, waaronder 1500 officieren waren gesneuveld en 5000 militairen, waaronder 500 officieren waren krijgsgevangen gemaakt. Hij verklaarde onder meer: 'wij zullen alle middelen om tot een vreedzame oplossing te geraken, uitputten . . . maar wij zullen onze (militaire) kracht vergroten, opdat deze een afschrikwekkende kracht zal zijn.' Als langs vreedzame weg de bevrijding van onze gebieden en het herstel in onze geroofde rechten niet valt te bereiken dan zullen wij oorlog voeren, aldus de president.

Bij een kabinetswijziging van 24 januari werd de opperbevelhebber van de strijdkrachten, generaal Mohammed Fawzi, benoemd tot minister van defensie. Generaal Ali Sabri werd weer benoemd tot algemeen secretaris van de Arabisch-Socialistische Unie (de enige partij), een post die hij voor 19 juni '67 ook had bekleed. De twee benoemingen worden beschouwd als een versterking van de invloed van het leger op het staatsapparaat. Op 22 januari begon voor het revolutionaire tribunaal een proces tegen 12 van de 54 beschuldigten van het complot van augustus 1967.

Van 7 tot 13 januari verbleef een Russische regeringsdelegatie in Egypte om deel te nemen aan de

herdenking van de eerste steenlegging voor de Aswandam, acht jaar geleden. De afgelopen 10 jaar verleende Rusland voor ruim f 4 mld credieten aan Egypte, ongeveer de helft hiervan is besteed aan de Aswandam.

westelijk Afrika

Westafrikaanse economische samenwerking

Van 21 tot 27 november vergaderden te Dakar vertegenwoordigers van ministers van economische zaken uit 14 Westafrikaanse landen (Boven-Volta, Dahomey, Gambia, Ghana, Guinee, Ivoorkust, Liberië, Mali, Mauretanië, Niger, Nigerië, Senegal, Sierra Leone, en Togo). Aansluitend hieraan kwam het Consultatieve Comité voor de Westafrikaanse handel tot 1 december bijeen. Op de twee vergaderingen werden plannen besproken om te komen tot een Westafrikaanse Economische Gemeenschap. Senegal kreeg de opdracht een ontwerpverdrag hiertoe op te stellen.

In april zullen de staatshoofden van de 14 landen in Monrovia bijeenkomen.

Interstatelijk Comité van de Senegal Op 17 en 18 november vergaderde in Dakar de minister-raad van het Interstatelijk Comité voor de Senegal. De Raad keurde de begroting voor het jaar 1967/68 van f 480 000 (voor ieder land 120 000) goed. Op het programma van het Comité staan de volgende werken: het bevaarbaar maken van de Senegalrivier; het verbeteren en bouwen van haveninstallaties; het bouwen van dammen voor irrigatie-doeleinden en voor het opwekken van electriciteit en het door irrigatie in cultuur brengen van grond. De benodigde investeringen bedragen ongeveer f 400 mln, hiervan zal het vn-ontwikkelingsprogramma bijna f 300 mln voor zijn rekening nemen.

Entente-Raad Voor de aanvang van de topconferentie van de Afrikaans-Madagassische Gemeenschappelijke Organisatie, vergaderden op 19 januari te Niamey de staatshoofden van de Entente-Raad (Boven-Volta, Dahomey, Ivoorkust, Niger en Togo). Er werden een aantal besluiten

De diplomatieke betrekkingen tussen Groot-Brittannië en Egypte werden op 12 december hersteld. Egypte had in december 1965 deze betrekkingen verbroken, uit protest tegen de Britse Rhodesië-politiek.

genomen, waarvan de belangrijkste was dat Dahomey, ondanks de recente militaire staatsgreep, gebruik mag maken van het garantiefonds van de Entente, om een lening bij de Wereldbank aan te vragen.

Boven-Volta Van 27 januari tot 2 februari bracht de Ghanese president, generaal Ankrah, een officieel bezoek aan Boven-Volta. Bij deze gelegenheid werd een verdrag ondertekend, dat de grenzen tussen de twee landen vastlegt. Onenigheid over het verloop van de grens leidde in 1964 ertoe dat Boven-Volta bij de Organisatie van Afrikaanse Eenheid een klacht wegens grensscheidingen tegen Ghana indiende. Er werd ook een akkoord voor het wegtransport ondertekend. Voor Boven-Volta is een goede regeling van het wegtransport van groot belang omdat het alleen via Ivoorkust of via Ghana een verbinding heeft met zeehavens. Bij presidentieel dekreet van 3 december werden de roerende en onroerende goederen van een aantal personen van het vorige bewind in beslag genomen. De maatregel trof ook ex-president Yameogo, die echter twee van zijn villa's mocht behouden.

Dahomey In de ochtend van 17 december omzingelden eenheden parachutisten het huis van president Soglo en dat van overste Alphonse Alley, stafchef van het leger. Voor radio-Cotonou werd een boodschap voorgelezen door iemand die zich bekend maakte als lid van het 'jonge kader van het leger.' Hij verklaarde dat de jonge officieren de regering van generaal Soglo hadden ontbonden. Een revolutionair militair comité was gevormd en dit zou binnen 24 uur een voorlopige regering benoemen. Als reden voor de staatsgreep noemde de spreker de mislukking van Soglo de economie te

herstellen. Omdat het volk deze mislukking aan het leger wijt, moesten de jonge officieren, die hun oudere collega's als verraders van de natie beschouwen, wel tot daden overgaan, aldus de inhoud van de radio-boodschap.

De spanningen in het leger, dat 2500 man telt, worden veroorzaakt door etnische verschillen en door een generatieconflict, dat weer ten dele samenvalt met de controverse tussen officieren die een krijgsschool hebben doorlopen en zij die hun militaire loopbaan zijn begonnen als soldaat of onderofficier in de Franse koloniale legers. Generaal Soglo is een typisch voorbeeld van laatstgenoemde categorie, hij komt bovendien uit het centrum van het land. De leiders van de staatsgreep daarentegen zijn vrijwel allen noorderlingen en hebben hun opleiding genoten op Franse militaire scholen.

De staatsgreep kwam juist op een moment waarop de sinds 8 december uitgebroken crisis, in de verhouding tussen regering en vakbonden over haar hoogtepunt heen was.

Op 8 december was namelijk een staking uitgebroken onder leraren en onderwijzers. Als antwoord hierop verbood de regering nog diezelfde dag iedere vakbondsactiviteit, 'wegens herhaald misbruik in de uitoefening van de vrijheden die de vakverenigingen hebben'. Ondanks deze maatregel breidde de staking zich uit tot de publieke en private sector. De regering schortte de 13de december het recht tot staken op. Een aantal vakbondsleiders werd gearresteerd. Politie en leger bezetten strategische punten in Cotonou,

Ter versterking van het leger in Cotonou werden troepen uit het noorden gehaald. De officieren van deze troepen speelden later een leidende rol bij de staatsgreep. In regering en legerleiding, o.a. tussen Soglo en de stafchef, overste Alley, bestonden diepgaande verschillen van mening over de houding die tegenover de vakbonden moest worden aangenomen. Alley zou tegenover Soglo het standpunt van de vakvereniging hebben verdedigd. Op 14 december haalde de regering bakzeil: zij hief de opschorting van het stakingsrecht op, herstelde de vrijheden van de vakbonden; stelde de gearresteerde vakbondsleiders in vrijheid en zegde toe dat zij de eisen van de vakbonden voor zou leggen aan

de sociaal-economische raad. De eisen van de vakbonden waren: afschaffing van de zgn. solidariteitsbelasting (25% van het loon) en kindertoeslag voor het zesde en elk volgende kind. Maar zelfs met deze belasting en met de instelling van een plafond voor de kinderbijslag, worstelt de regering met een begrotingstekort. De slechte budgettaire situatie is vooral een gevolg van een veel te groot ambtenarenapparaat, een erfenis uit het koloniale verleden, toen de Fransen in hun West- en Centraal-afrikaanse gebieden bij voorkeur gebruik maakten van de diensten van Dahomeyse ambtenaren.

Na het officiële bezoek dat Soglo van 21 tot 24 november aan Frankrijk bracht (hij was het eerste door een staatsgreep aan de macht gekomen Afrikaans staatshoofd van een vormalig Frans gebied dat voor een dergelijk bezoek werd uitgenodigd), bij welke gelegenheid Frankrijk een grotere financiële steun toezegde, hoopten de vakbonden op een verzachting van de soberheids-politiek van de regering. Toen dit niet gebeurde, gingen zij tot actie over.

De 19de december dienden de vakbonden hun eisen in bij de voorlopige regering, die de vorige dag was gevormd. De regeringsleider, majoor Maurice Kouandete, stelde voor deze eisen te bespreken in een commissie, samengesteld uit leden van de regering en vakbondsleiders. De vakbonden gingen hiermee akkoord. Frankrijk heeft echter de toegezegde extra hulp opgeschort, hetgeen betekent dat de regering onmogelijk aan de eisen van de vakbonden tegemoet kan komen.

Generaal Soglo vluchtte 19 december naar de Franse ambassade. Drie dagen later vertrok hij met toestemming van de Dahomeyse autoriteiten naar Frankrijk.

Op 21 december besloten het revolutionaire militaire comité en de regering overste Alphonse Alley tot president te benoemen. Alley aanvaardde deze benoeming en verklaarde dat hij 'zonder enige reserve de beweging van 17 december goedkeurde'. Hij beloofde dat binnen zes maanden algemene verkiezingen zullen worden gehouden.

De voorzitter van het revolutionaire militaire comité, kapitein Jean Baptiste Hacheme, werd 10 januari 'na onderzoek van feiten, die hem werden verweten', van zijn functie ontheven. Hij werd op-

gevolgd door de waarnemend voorzitter van het comité, de kapitein Mathieu Kerekou.

Op 25 januari benoemde de regering de 13 leden van het grondwetscomité, dat belast is met het uitwerken van een nieuwe grondwet.

Midden februari maakten de regering en het revolutionaire militaire comité het volgende tijdschema bekend: voor 1 maart moet het grondwetscomité een nieuwe grondwet hebben ontworpen; begin april zal deze grondwet aan een referendum worden onderworpen; tussen 1 en 12 mei zullen presidentsverkiezingen en in de eerste helft van juni verkiezingen voor een Nationale Assemblee plaatsvinden, waarna op 17 juni de militairen naar hun kazernes zullen terugkeren.

Gambia Bij een kabinetswijziging door minister-president sir Dauda Jawara op 30 december werd de minister van binnenlandse zaken, Bakari Kouti Sanya, vervangen door Alioune Badara N'Diaye, terwijl tot minister van landbouw de vroegere secretaris van sir Dauda, Yaya Cisse, werd benoemd. De minister van buitenlandse zaken, Cherif Sisay, trad op 4 januari af omdat hij op 30 december uit zijn functie van minister van financiën werd ontheven (welk ambt in rang onmiddellijk volgt op dat van minister-president).

Ghana Op verzoek van de *Abbott Laboratories* heeft de Ghanese regering eind december ingestemd met annulering van het contract, dat de farmaceutische staatsfabriek onder beheer van de Amerikaanse firma bracht. Het oorspronkelijke contract, dat in augustus werd gesloten, gaf

volgens de kritiek in de Ghanese pers, de fabriek voor een te lage prijs feitelijk geheel in handen van de *Abbott Laboratories*, die bovendien een monopolie voor de levering aan de strijdkrachten kreeg. Als gevolg van deze kritiek kregen vier redacteuren (van de *Evening News*, de *Daily Graphic* en de *Ghanaian Times*) op 14 december per dato zonder opgave van redenen ontslag aangezegd door het departement van voorlichting. De commissaris van voorlichting in de *National Liberation Council* wilde twee dagen later aftreden, nadat hij het ontslag van de redacteuren 'onjuist en onpolitiek' had genoemd, waardoor de vrijheid van de pers in gevaar werd gebracht. Maar K.G. Osei-Bonsu trok op aandringen van de procureur-generaal en commissaris van justitie, Victor Owusu, zijn ontslagaanvraag in. Toen de beloofde herziening van de maatregel tegen de redacteuren uitbleef, trad Osei-Bonsu op 13 januari toch af en verklaarde dat het hem na een grondig onderzoek van alle bladen, had verbaasd hoe Owusu de vier redacteuren 'niet objectief en onpartijdig' had kunnen noemen.

De commissaris van financiën, brigade-generaal A. A. Afrifa, verklaarde op 21 december (in een toespraak tot bankpersoneel dat een sitdownstaking was begonnen betreffende de uitkering van tantièmes) dat de verantwoordelijkheid voor de recente stakingen gezocht moet worden bij agenten van de vroegere *Convention People's Party*, die opgeleid waren op het vroegere *Kwame Nkrumah Ideological Institute*. Het doel van deze agenten was volgens Afrifa om Ghana af te schilderen als een instabiel land.

Ghana: nieuwe grondwet - nieuw conflict?

De meerderheid van de Ghanese bevolking is van mening dat de regering in 1970 in handen moet zijn van burgers. Dit is althans de voorlopige conclusie van een nationale opiniepeiling (onder auspiciën van de *Daily Graphic*) die iedere week in een ander gebied wordt gehouden en in maart wordt afgesloten. De gestelde vragen zijn: 'Do you like the National Liberation Council?', 'Do you want a civilian government?' en 'When do you want a civilian government?'. Begin vorig jaar drong Dr. K.A. Busia al aan op spoedige terugkeer naar een burger-regering en brigade-generaal A.A. Afrifa zei eind oktober dat Ghana gevaar loopt te desintegreren doordat de bevolking teveel in stamloyaliteiten dreigde te gaan denken. De militaire regering van generaal J.A. Ankrah heeft

nu bij decreet van 29 januari de mogelijkheid geschapen op een niet nader genoemde datum verkiezingen te organiseren voor een grondwetgevende vergadering.

De constitutionele commissie van achttien leden onder leiding van Chief Justice Edward Akuffo-Addo had op 26 januari de bevindingen van een jaar werk gepubliceerd in een rapport van 161 pagina's met aanbevelingen voor een ontwerpgrondwet (de motivering is neergelegd in een afzonderlijk rapport van 200 pagina's). De president, die geen uitvoerende macht zal hebben en minstens vijftig jaar oud zal moeten zijn, krijgt wel onder zijn controle bepaalde staatsorganen die zo onafhankelijk mogelijk van de regering zullen moeten optreden. De president (die na één ambtstermijn af moet treden en geen betaalde betrekking mag bekleden, maar met behulp van een voldoende pensioen een 'onafhankelijk leven' moet kunnen leiden) zal worden bijgestaan door een raad van state, bestaande uit vooraanstaande burgers. De minister-president wordt benoemd uit de 140 leden van de *National Assembly*, maar de ministers hoeven geen lid van het parlement te zijn. Tot lid van het parlement kunnen worden gekozen staatsburgers die niet jonger zijn dan 25 jaar en voldoende Engels kunnen lezen en schrijven. De kandidaat moet woonachtig zijn in zijn district of daar minstens vijf jaar hebben gewoond. Hij of zijn echtgenote moet lid zijn van 'the community comprising the area of which the constituency is a part'. Het ontwerp biedt de mogelijkheid een kandidaat te diskwalificeren op morele gronden of wegens de incompatibiliteit van zijn beroep met het lidmaatschap van het parlement. Volgens de commissie moeten slechts in enkele gevallen vroegere leden van de CPP, die op grond daarvan door enquêtemissies schuldig zijn bevonden (welk oordeel door de regering wordt overgenomen), uitgesloten worden van openbare functies. Stemrecht staat open voor ieder boven de 21 jaar. Chiefs krijgen geen speciale zetels in de *Nationale Assembly* maar kunnen wel worden benoemd in de raad van state. Volgens de commissie is de plaats van de chiefs bij de lagere overheden. (Districtsraden moeten voor eenderde deel uit traditionele en tweederde deel uit verkozen leden bestaan, terwijl de gemeenteraden voor tweederde uit traditionele en eenderde uit verkozen leden zullen bestaan.) De onafhankelijkheid van de rechtspraak wordt gegarandeerd, terwijl het opperste gerechtshof het toetsingsrecht toekomt. Een Ombudsman moet de redelijke belangen van de staatsburger beschermen 'against undue interference, negligence, or arbitrariness of Government officials'. Het ontwerp verbiedt preventieve detentie, vestiging van een één-partij-staat en afgedwongen lidmaatschap van een politieke partij. Volgens de commissie moet het ontwerp worden beoordeeld door een grondwetgevende vergadering 'the people's representative body in a truly democratic sense and any other means of establishing it, such as a nomination or appointment, might give cause to a charge of it being packed.'

Niettegenstaande de pers zich grotendeels schaarde achter de aanbeveling dat lidmaatschap van de CPP niet automatisch mag leiden tot een verbod van openbare functies, kondigde de *National Liberation Council* op 29 januari de *Public Office Disqualification Decree* af, waarbij behalve een verbod van heroprichting van de CPP en strafbaar stelling (met tien jaar gevangenis) van bevordering van de doelstellingen van de CPP, ook aan vroegere bestuursfunctionarissen en leidende persoonlijkheden uit de CPP voor de komende tien jaar het recht wordt ontzegd openbare functies

te bekleden of aan de grondwetgevende vergadering deel te nemen. Behalve de CPP vallen onder dit verbod ook de *Young Farmers' League*, de *National Union of Ghana Women*, de *Workers' Brigade* en de *Young Pioneers*. Een speciale commissie zal individuele, schriftelijke verzoeken om ont-heffing behandeling.

Dr. K.A. Busia, die op snelle terugkeer tot een burger-regering aandringt, vreest een mogelijke overheersing van de Ewe, zo schrijft Colin Legum in de *Observer* van 11 februari. Want de Ewe, Komlo Gbedemah (de door Nkrumah verbannen minister van financiën), wordt door Busia's partij, de *United Party*, beschouwt als de leider van de rechtervleugel van de CPP. Gbedemah zou in zijn politieke streven worden gesteund door J.W.K. Harley, die als lid van de *National Liberation Council* zoveel invloed schijnt te hebben op zijn collega's dat Gbedemah steeds meer steun bij de regering vindt. Daardoor zijn de aanhangers van Busia aan het twijfelen gebracht of het wel verstandig is samen te blijven werken met de NLC. Ontevredenheid wordt ook bericht onder de officieren van het leger, die de wijsheid wantrouwen van het besluit genomen na de staatsgreep om de politiek op te nemen in de regering. De vraag is of Ghana, in het licht van Afrika's waarschuwing en van de groeiende ontevredenheid bij burgers en militairen, de eenheid en de rust zal kunnen bewaren totdat de nieuwe grondwet in werking zal kunnen treden. **klr**

Guinee Op 1 januari werden presidents- en parlamentsverkiezingen gehouden. Zowel Sékou Touré, die de enige kandidaat was voor het presidentschap als de 75 kandidaten van de nationale eenheidslijst voor het parlement werden met een overweldigende meerderheid van stemmen gekozen.

Midden januari vormde Sékou Touré een nieuw kabinet dat uit 10 ministers en 15 staatssecretarissen bestond. De president en zes ministers staan aan het hoofd van zeven grote ministeries, die voortaan 'domeinen' worden genoemd, de andere vier ministers vertegenwoordigen ieder een provincie in de regering.

In verband met de Westafrikaanse topconferentie, die in april in Monrovia zal worden gehouden, voerde president Tubman van Liberia op 18 november te Konakry besprekingen met zijn Guinese ambtgenoot.

Portugal's afrikaanse oorlogen

In de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties werd op 17 november een resolutie aangenomen waarin de 'koloniale oorlog' die Portugal in Afrika voert, scherp werd veroordeeld als een 'misdad tegen de mensheid en een ernstige bedreiging voor de internationale vrede en veiligheid'. De Algemene Vergadering drong er bij Portugal op aan onverwijd zelfbeschikking te

Op 29 november vroeg Sékou Touré in een boodschap aan de Britse regering om herstel van de betrekkingen tussen de twee landen. Guinee had deze in december 1965 verbroken uit protest tegen de Britse politiek in zake Rhodesië. In een brief van 26 januari antwoordde de Britse premier dat zijn regering alvorens tot herstel van de betrekkingen over te gaan, eerst opheldering wenst over de positie van de voormalige Ghanese president, Nkrumah, met name wil zij weten of Nkrumah nog als co-president van Guinee wordt beschouwd.

Guinee (Portugees) De *Partido Africano da Independencia da Guiné e Cabo Verde* (PAIGC) heeft Portugal er in december van beschuldigd gele fosforbommen te hebben gebruikt op nationalistische dorpen in de Portugese kolonie. Het Portugese ministerie van defensie heeft de beschuldiging ontkend.

verlenen aan de betrokken gebieden: Guinee (Bissau), Angola (met Cabinda) en Mozambique (zoals geëist in resolutie 1514 ;xv). Alle lidstaten, en met name de militaire bondgenoten van Portugal, werd verzocht te verhinderen dat wapens en militaire uitrusting aan de Portugese regering worden verkocht of geleverd. (Tegen de resolutie, die met 82 stemmen vóór en 21 onthoudingen werd aangenomen, stemden behalve Portugal ook de Verenigde Staten, Groot-Brittannië, Oostenrijk, Spanje, Zuid-Afrika en Nederland.) De militaire en economische hulp, die Portugal van zijn NATO-bondgenoten krijgt, blijft formeel beperkt tot het continentale gebied omschreven in het NATO-verdrag, maar de Algemene Vergadering hecht kennelijk geloof aan de beweringen van de bevrijdingsbewegingen, dat met name Amerikaanse wapens (waaronder fosfor- en napalmbommen) in Afrika worden gebruikt, zoals ten laatste in december door de Guinese bevrijdingsbeweging, PAIGC, werd beweerd (zie ook Basil Davidson in de *Times* van 10 november).

Portugal wordt nu al sinds 1961 gedwongen strijd te leveren voor het behoud van zijn 'overzeese provincies' die in alles behalve de naam feitelijke kolonies zijn, zoals zij trouwens tot 1951 nog werden genoemd. Portugal met ruim 9 miljoen inwoners besteedt sinds 1962 voor het behoud van deze kolonies (te zamen meer dan twintig keer zo groot als het moederland) bijna veertig procent van de begroting, terwijl de kolonies zelf ook bijdragen aan het Portugese leger (zo moest de armste van de drie gebieden, Guinee, in 1965 bijna 20% van zijn totale inkomsten afstaan). De oorlog kost Portugal naar schatting ruim £100 miljoen (*Guardian* 20.2.1968). Van het Portugese overzeese leger van naar schatting (officiële cijfers ontbreken) 130 000 man, staan er 20 000 in Guinee (met een bevolking van nog geen 800 000); 60 000 in Angola (met een bevolking van ongeveer vier en een half miljoen) en 50 000 in Mozambique (met een bevolking van ruim zes miljoen). De diensttijd bedraagt meestal vier jaar, waarvan twee in Afrika. Een tweede inlijving is mogelijk terwijl de mobilisatieleeftijd in Portugal nu al is verhoogd tot 45 jaar.

Volgens de Amerikaanse politicoloog, prof. John A. Marcum (aan wiens artikel 'Three Revolutions' in *Africa Report*, vol 12, no. 8, november 1967 de meeste gegevens zijn ontleend) is het aantal doden en gewonden in het overzeese Portugese leger van ongeveer tweehonderd via vijfhonderd per jaar gestegen tot een aantal dat nu de duizend schijnt te naderen. Hij verwacht dat de bevrijdingsbewegingen met groeiend succes de strijd zullen voeren, niet alleen door dat de guerrilla's zijn gehard in de jarenlange ervaring (waar de Portugese macht vergeefs tegen storm liep) maar ook doordat de topconferentie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid in september in Kinshasa meer steun toezegde.

Met name de strijd in Guinee (dat iets groter is dan Nederland, maar nog geen 800 000 inwoners telt) schijnt zoveel succes te hebben dat effectief Portugees bestuur beperkt is tot de steden en de hoofdverbindingen. De *Partido Africano da Independencia da Guiné e Cabo Verde* (PAIGC) o.l.v. de veertigjarige agronomist Amilcar Cabral wist in 1965 de militaire commissie van de OAU te overtuigen van de noodzaak tot steun aan de ongeveer tienduizend man sterke Revolutionaire volksleger (FARP). Behalve dit gedisciplineerd legertje dat met hulp van o.a. Cuba, China en de Sovjet-Unie het Portugese leger met succes bestrijdt, organiseert de PAIGC ook een veelzijdig onderwijsprogramma om door middel van een politiek bewuste boerenbevolking de macht te consolideren.

Het onderwijs (volgens de PAIGC aan 20 000 kinderen, waarvoor in 1966 tweehonderd leerkrachten een speciale cursus in Konakry volgden) heeft een sterk ideologische basis in verband met de door Cabral gewenste opbouw van een gemeenschappelijke loyaliteit. Cabral's revolutie, die vaak de meest succesvolle en de belangrijkste van de bevrijdingsbewegingen in Portugees-Afrika wordt genoemd, heeft aan de guerrilla-actie een voorbereidingsprogramma voor de boeren laten voorafgaan. Volgens Gérard Chaliand in de *'Lutte Armée en Afrique'* (Parijs 1967), aangehaald door Marcum, is het succes van de PAIGC te danken aan de twee jaar propaganda en organisatie onder de boeren, die voorafgingen aan de eigenlijke gevechtshandelingen. (Volgens deze theorie verloopt de strijd in Angola met minder succes doordat de guerilla daar, geleid vanuit Kinshasa, Loesaka en Brazzaville, de plaatselijke boerenbevolking niet inschakelt uit vrees voor geïnfiltreerde koloniale agenten.) Naast de PAIGC met onbetwistbaar de veruit grootste steun onder de bevolking, heeft zich als meer gematigde beweging opgeworpen, de FLING (*Frente Para a Libertação e Independencia da Guiné Portuguesa*) o.l.v. de leraar Benjamin Pinto-Bull, die de PAIGC ervan beschuldigt in feite geleid te worden door Cubanen en Kaapverdiërs (zoals Cabral) en afhankelijk te zijn van Sékou Touré's Guinee. Met FLING is verbonden het door het IVVV gesubsidieerde kleine vakverbond van in Senegal wonende portugees-sprekende Guinezen, de *União Geral Trabalhadores de Guiné-Bissau* (UGTG-B.). FLING dat beweert een eigen strijdmacht in het veld gebracht te hebben, rekent erop dat Portugal te zjnertijd liever de macht zal willen overdragen aan een gematigder organisatie dan PAIGC.

Veel minder duidelijk liggen de verhoudingen tussen de rivaliserende bevrijdingsbewegingen in Angola, waar Portugal al sinds begin 1961 te maken heeft met een opstand die op verschillende fronten opereert. Anders dan de PAIGC werken de GRAE, de MPLA en de UNITA vanuit hoofdkwartieren buiten Angola, waardoor het moeilijker blijkt het vertrouwen van de bevolking te winnen en een proto-staat in te richten. Maar de MPLA (*Movimento Popular de Libertação de Angola*) o.l.v. dr. Agostinho Neto kondigde eind januari op een persconferentie in Brazzaville aan dat het hoofdkwartier verplaatst zal worden van Congo-Brazzaville naar een gebied in Angola (groter dan Portugal) waar onder bestuur van de MPLA honderdduizend mensen wonen, met hun eigen gekozen vertegenwoordigers, scholen en eerste hulpposten. De MPLA, die in 1966 nieuwe fronten opende in noordelijk en oostelijk Angola, gaat van de opvatting uit dat de oorlog tegen Portugal een klassesrijd is en niet een rassenconflict, zodat het lidmaatschap niet beperkt is naar ras of etnische afkomst. De strijdmacht van de MPLA, de *Exército Popular de Libertação de Angola* (EPLA) beweerde in 1966 een kwart van het grondgebied van Cabinda in handen te hebben en op 26 november 1967 dat in de op 23 november weer opgelaaide strijd 120 Portugezen waren gedood en de basis Lumbala was vernietigd. (Deze cijfers zijn, zoals in de meeste communiqués van de strijdende partijen in Portugees Afrika waarschijnlijk geflatteerd.) De grote rivaal van de MPLA is de door de regeringen van Congo-Kinshasa en Zambia gesteunde en door de OAU erkende GRAE (*Governo Revolucionário de Angola no exílio*) o.l.v. Holden Roberto, stichter van de in 1954 opgerichte *Uniao dos Populacoes de Angola* (UPA) die als meer gematigd bekend staat. (Roberto werd door Gaston Soumaliot, de Congolese rebellenleider in 1964-5 beschreven als vijand nummer twee van

Congo, na Tshombe.) De GRAE die in april 1962 werd opgericht door de FNLA (*Frente Nacional de Libertação de Angola* – een coalitie van UPA en de *Partido Democrático*) heeft een strijdmacht van naar schatting zeven duizend man. Sinds de raad van ministers van buitenlandse zaken van de OAU in augustus 1963 in Dakar besloot de GRAE te erkennen en te steunen, zijn pogingen aangewend om MPLA en GRAE tot elkaar te brengen. De MPLA heeft tot november 1965 een gemeenschappelijk front gepropageerd maar zich sindsdien uitgeroepen tot de enige nationale bevrijdingsbeweging, en ondanks de officiële erkenning van Roberto's regering in ballingschap, steunt het bevrijdingscomité van de OAU sinds 1964 ook de MPLA. In de regeringsperiode van Tshombe kregen splintergroepjes de kans de GRAE te verzwakken, maar sinds de machtsovername door Mobutu is daar in 1966 een eind aan gekomen. Hoezeer de bevrijdingsbewegingen afhankelijk zijn van de gunst van het gastland, bewijst het lot van de voormalige GRAE-minister van buitenlands zaken, Jonas Savimbi, die vanuit Loesaka leiding gaf aan het in 1966 opgerichte *União Nacional para a Independência Total de Angola* (UNITA). Nadat in 1967 UNITA-guerrilla's de Benguela-spoorweg bij Teixeira de Sousa onklaar gemaakt hadden, weigerde Zambia, uit vrees dat Portugal onder druk van *Tanganyika Concessions* maatregelen tegen de koperuitvoer zou nemen, de verblijfsvergunning van Savimbi te verlengen.

De gevechten in Mozambique zijn pas in 1964 begonnen al werd de *Frente de Libertação de Moçambique* (FRELIMO) twee jaar eerder opgericht o.l.v. dr. Eduardo Mondlane. Het FRELIMO-leger dat op achtduizend man wordt geschat schijnt de macht volledig uit te oefenen in de twee noordelijke districten, Niassa en Cabo Delgado (met een bevolking van ongeveer 800 000). In de bevrijde gebieden worden landbouwcoöperaties georganiseerd, nieuwe wetten uitgevaardigd en toegepast (volgens Mondlane is re-codificatie een integraal onderdeel van de revolutie) en veel aandacht besteed aan het onderwijs (voor vluchtelingen in het Mozambique instituut in Dar es Salaam). FRELIMO's rivaal is COREMO (*Comité Revolucionário de Moçambique*) opgericht in 1965, dat beweert guerrillastrijders in Mozambique te infiltreren waar zij plaatselijke militaire eenheden organiseren en een massale opstand op een opportuun tijdstip voorbereiden. COREMO staat onder leiding van Paulo Gumane.

De verschillende bevrijdingsbewegingen in de drie gebieden hebben onderling internationale contacten en ideologische overeenkomsten, die geleid hebben tot de vorming van inter-territoriale allianties. Zo is in 1961 de *Conferencia das Organizações Nacionalistas dos Colonias Portugesas* (CONCP) opgericht voor militair overleg en gemeenschappelijk internationaal optreden. Daaraan nemen deel FRELIMO (dat zich op Tanzania oriënteert), PAIGC (dat zich op Touré's Guinee oriënteert) en de MPLA (dat zich op Brazzaville oriënteert). FRELIMO is nauw verbonden met het Zuidafrikaanse *African National Congress*, dat in augustus een militair verbond is aangegaan met de *Zimbabwe African People's Union* (ZAPU) uit Rhodesië. Daartegenover staat de 'Congo-alliantie', gevormd door COREMO, GRAE, samen met het Zuidafrikaanse *Pan-Africanist Congress* en de *Zimbabwe African National Union* (ZANU).

De oorlog, die in 1961 in Angola begon, vormt nu een directe bedreiging ook voor Zuid-Afrika aldus de administrateur van Natal, T.J.A. Gerdener, tijdens de oprichting van de *Mozambique*

Soldiers' Comfort Fund onlangs in Durban (Sechaba, vol. 2, no. 2 februari 1968). Gerdener waarschuwde voor de opvatting dat de acties slechts gevoerd werden door een paar duizend slecht-georganiseerde en slecht-getrainde opstandelingen. Volgens hem opereerden er in Zuidelijk Afrika tussen de twintigduizend en dertigduizend 'terroristen' volgens een goed georganiseerd 'master plan' o.l.v. 'adviseurs' uit verschillende landen, waaronder communistische. Ook van andere zijde, wordt bericht, dat met name Cuba, Oost-Europa, de Sovjet-Unie en China steun geven aan de bevrijdingsbewegingen en de CONCP. De ANC wijst echter verontwaardigd van de hand dat de bevrijdingsbewegingen zouden worden geïnspireerd en geleid door buitenlandse communisten. Voor de OAU is deze discussie (waarin zich in zijn Luanshya-rede ook president Kaunda fel uitliet tegen het gebruik van termen als 'terroristen' en 'communistische infiltranten') intussen geen belemmering geweest om in december te besluiten de financiële en materiële hulp aan de bevrijdingsbewegingen te vergroten.

Volgens de Portugese president, admiraal Thomaz, tijdens een recent officieel bezoek aan Portugees-Guinee betekent de toegenomen oorlog dat 'de deuren van Afrika openstaan voor de vijanden van het Westen'. Naar zijn zeggen zal Portugal 'de oorlog die het niet wenst' blijven voeren 'niet alleen maar uit zelfverdediging, maar uit verdediging van de westerse christelijke beschaving'. Dit motief heeft tot nu toe geen kolonie van de onafhankelijkheid weten af te houden. Het antwoord op de retorische vraag of Portugal zal slagen waar anderen faalden, is aan de Afrikaanse guerrilla's.

klr

Liberië Volgens een officiële bekendmaking op 20 december in Monrovia werden president Tubman en vice-president William Tolbert in mei 1967 met 97 procent van de stemmen gekozen. Op 1 en 2 januari werden beiden voor een ambtstermijn van vier jaar geïnstalleerd. Ruim een week later (op 10 januari) kondigde president Tubman, die zijn zesde ambtstermijn vervult, een regeringswijziging aan. Twee ministers werden niet meer opgenomen in de regering want volgens de president moeten in een democratie ook anderen de kans krijgen hun aandeel te leveren aan de ontwikkeling van het land. De minister van defensie, Alexander Brewer, werd vervangen door E. Jonathan Goodrich en de minister van binnenlandse zaken J. Samuel Melton door Allen H. Williams.

Als openingsdatum voor de topconferentie voor een Westafrikaanse economische gemeenschap in Monrovia werd door president Tubman 24 april voorgesteld. Naar zijn zeggen hadden dertien van de veertien aangeschreven staatshoofden geantwoord.

Mali De zuiveringen in staatsorganen en partij, die eind augustus werden ingezet, gaan nog steeds door. Vooral de 'Operatie taxi', waarbij prominenten verantwoordelijk moeten afleggen over hun bezittingen, eist veel slachtoffers.

Tijdens de vergadering van 16 januari van de Nationale Assemblée diende vakbondsleider en burgemeester van Koulikoro, Mamadou Diarri, een motie in waarin werd geconstateerd dat vele afgevaardigden niet meer het vertrouwen van de bevolking van hun kiesdistricten genieten. Hierop kwam de leider van de jeugdbeweging van de *Union Soudanaise*, tevens lid van het CNDR (*Comité National de Défense de la Révolution*, het hoogste partijorgaan), Gabou Diawari, met een wetsvoorstel tot ontbinding van het parlement. Dit voorstel werd zonder debat aanvaard. Bij presidentieel besluit werd de assemblee vervangen door een *délégation législative* (een soort rompparlement) bestaande uit 28 van de 80 leden van de ontbonden assemblee. Op 6 februari werd het kabinet gewijzigd. De belangrijkste verandering betrof de

positie van Jean-Marie Kone, die minister van het plan, van economische zaken en van financiën was. De twee laatstgenoemde portefeuilles moest hij nu afstaan. Kone die voorheen lid was van het politieke bureau van de *Union Soudanaise* werd in augustus niet opgenomen in het CNDR, dat dit bureau verving en hij behoorde ook niet tot die leden van de assemblee die in het rompparlement zijn benoemd. Een der staatssecretarissen moest het kabinet verlaten, omdat hij dienstauto's die tot zijn beschikking stonden als taxi's had geëxploiteerd.

Binnen het kader van de Frans-Malische overeenkomst van 15 februari 1967, die regelingen bevat waardoor toetreding van Mali tot de Westafrikaanse Monetaire Unie mogelijk wordt gemaakt, sloten beide landen op 19 december in Parijs twee akkoorden. Het eerste betreft de vrije inwisselbaarheid van de Malische frank. Frankrijk gaf de verzekering dat dit zo spoedig mogelijk en in ieder geval voor 31 maart van dit jaar een feit zal zijn. Het andere akkoord voorziet in de oprichting van een Malische circulatiebank, die door beide landen zal worden beheerd.

Mali gaf 25 januari te kennen dat het de diplomatieke betrekkingen met Groot-Brittannië, die het in december 1965 had verbroken naar aanleiding van de Britse politiek inzake Rhodesië, weer wenst te herstellen.

Nigerië 18 november: De zeven bemanningsleden van de 500-ton metende Nederlandse kustvaarder Jozina (vijf Nederlanders, een Spanjaard en een Portugees), die op 13 november in Lagos tot twaalf jaar gevangenis werden veroordeeld wegens illegale wapeninvoer en ontduiking van de douane, werden op 18 november vrijgelaten. Het schip, dat op 23 oktober voor de kust van Biafra werd opgebracht naar Lagos, werd verbeurd verklaard en ingelijfd bij de Nigeriëse marine.

19 november: De *Observer* berichtte dat de federale troepen nog minstens zestig procent van het Biafraanse grondgebied moesten oververenen en dat zij er nog niet in zijn geslaagd de Niger over te steken, maar zich concentreren op de westelijke oever, stroomafwaarts van Onitsha. Drie Russische kustvaartuigen zijn in Lagos afgeleverd.

22 november: Vier Afrikaanse staatshoofden van de speciale commissie van de OAU zijn in Lagos gearriveerd voor besprekingen met de regering Gowon ter beëindiging van de oorlog met Biafra. In zijn toespraak tot Haile Selassie (Ethiopië), generaal J.A. Ankrah (Ghana), Hamani Diori (Niger) en Ahmadou Ahidjo (Kameroen) zei generaal Yakubu Gowon dat de commissie niet gekomen was om te bemiddelen.

Afwezig waren William Tubman (Liberië) en Joseph Mobutu (Congo-Kinshasa).

23 november: Ankrah, die sinds 30 mei 1967 radiotelefonisch contact heeft met Biafra, zal kolonel Ojukwu benaderen in een poging tot vredesonderhandelingen. De OAU-commissie deed een beroep op Biafra de afscheiding ongedaan te maken.

24 november: De OAU-commissie verliet Lagos.

2 december: In Lagos werd bekendgemaakt dat twee Biafraanse vliegtuigen zijn vernield.

6 december: Federale vliegtuigen vernielden een olietank bij Port Harcourt.

8 december: Ojukwu's voornaamste politieke adviseur, de vroegere Oostnigeriaanse premier, dr. Michael Okpara, is in Loesaka aangekomen naar verluidt met het verzoek aan president Kaunda persoonlijk te bemiddelen voor een staakt-het-vuren. De missie verbleef op 11 december in Tanzania.

13 december: Okpara kreeg op het Parijse vliegveld Orly geen toestemming Frankrijk binnen te komen.

18 december: Volgens Lagos werden Biafraanse pogingen om het eiland Bonny te heroveren afgeslagen. Met toestemming van de Britse regering werden twintig ton wapens en ammunitie als normale commerciële transactie overgevoerd naar Lagos.

19 december: Volgens radio Biafra was een federaal infanterie-bataljon op Bonny-eiland vernietigd.

23 december: In zijn kersttoespraak zei Gowon documenten te bezitten waaruit blijkt dat Ojukwu en enkele van zijn raadgevers al in augustus 1966 besloten hadden tot afscheiding.

26 december: De federale regering maakte bekend dat de federale troepen in Calabar en Ogoja met elkaar contact hadden gemaakt in Ekang, waardoor alle wegen tussen Biafra en Kameroen werden afgesloten. De twee pauselijke afgezanten die naar

Lagos terugkeerden na een eendaags bezoek aan Asaba en Benin verklaarden hun aanwezigheid wegens humanitaire motieven en niet om politieke redenen.

3 januari: De federale bankbiljetten, zo werd bekendgemaakt, kunnen tot 22 januari worden ingewisseld voor nieuwe, in een poging om de financieel-economische positie van Biafra te bemoeilijken. Het gaat om een totaal van £ 100 miljoen.

5 januari: Op een persconferentie in Lagos deed Gowon een beroep op negentien met name genoemde politici uit Biafra in te stemmen met onderhandelingen. Op de lijst ontbraken o.a. Ojukwu en dr. Francis Ibiam. Evenals in zijn nieuwjaars-order achtte Gowon de strijd beëindigd tegen 31 maart – het eind van het financiële jaar.

12 januari: Op een persconferentie in Port Harcourt wordt verklaard dat federale troepen, die Bonny trachten te heroveren, werden vernietigd.

16 januari: De administrateur voor Enugu, Ukpabi Asika, verklaarde op een persconferentie in Ibadan dat de noordelijke staten naar de terugkeer van hun Ibo-vrienden verlangden.

17 januari: De federale regering meldde een snelle terugtocht van Biafraanse troepen uit het gebied rond Onitsha. Britse eigendommen ter waarde van bijna £ 1 miljoen werden in Port Harcourt door demonstranten in brand gestoken, naar aanleiding van het later onjuist gebleken gerucht dat duizend Britse militairen op 6 januari scheep waren gegaan voor steun aan de federale regering. Bij Zwitserland werd door de federale regering geïntercedieerd tegen de doorlating van zeven ton Nigeriaans bankpapier, daar gebracht door Biafranen op 13

januari. Ook in Togo's hoofdstad Lomee werden vrachten Nigeriaanse bankbiljetten aangehouden, evenals op London Airport.

23 januari: In Lagos werd bekendgemaakt dat de Biafraanse poging Calabar te heroveren, is mislukt.

27 januari: In zijn toespraak tot de *Consultative Assembly* in Umuahia concludeerde Ojukwu: dat Noord-Nigerië de eenheid van Nigerië alleen wil bewaren ten behoeve van hun dominantie over de federatie.

28 januari: Op een persconferentie in Umuahia tegenover een twintigtal Europese en Amerikaanse journalisten deed Ojukwu een oproep voor een staakt-het-vuren en onvoorwaardelijke onderhandelingen. Hij zei bemiddeling door een onpartijdige instantie te verwelkomen.

7 februari: De secretaris-generaal voor het Gemenebest, Arnold Smith, en zijn plaatsvervanger, de Ghanees A.L. Adu, vertrokken van Londen naar Lagos, waar besprekingen werden gevoerd met Gowon.

11 februari: Radio Biafra meldde de herovering van Nsukka.

12 februari: De *Guardian* meldt in een rapport van Patrick Keatley dat sinds de week voor Kerstmis afgevaardigden van beide zijden naar Londen zijn gereisd. Begin februari bevonden zich in de Britse hoofdstad de federale commissaris van buitenlandse zaken, Dr. Okoi Arikpo, en voor Biafra, dr. Michael Okpara. Geruchten over pogingen tot de samenstelling van een contingent Gemenebest-troepen te komen voor handhaving van een wapenstilstand, werden in Lagos door federale zegslieden krachtig ontkend. Een dergelijke constructie werd door Lagos van de hand gewezen.

Nigerië: de verwarde oorlog

In de acht maanden oude oorlog tussen Nigerië en Biafra beschuldigen de belligerenten elkaar van het gebruik van huurlingen. Uit de geruchten en oncontroleerbare berichten blijkt niet duidelijk welke huurlingen waar vechten, al lijkt het erop dat Engelssprekenden de overhand hebben aan federale zijde en Franssprekenden aan Biafraanse zijde. Aan beide zijden zouden Rhodesiërs en Zuid-Afrikanen zijn gecontractueerd, terwijl Biafra ook gebruik zou maken van Aziaten. Over de huurlingen-activiteit in deze slepende (en in sommige opzichten vergeten) oorlog schreef de beruchte Mike Hoare, bijgenaamd de 'Mad Major' in de *Times* van 1 december: 'The last thing that

is required is the intervention of mercenary troops on either side . . . The conflict must be kept down to size, local and African'.

Maar ook zonder de ongewenste inmenging van huurlingen blijkt het moeilijk de verwarde oorlog tot een einde te brengen. Gowon weigert met Ojukwu te onderhandelen en blijft annulering van de secessie eisen als preliminaire voorwaarde, terwijl Ojukwu vasthoudt aan de soevereiniteit van Biafra. De Ibo geloven dat de federale troepen hen willen uitmoorden en een aantal niet-Ibo minderheden in Biafra gedraagt zich koel tegenover de federale troepen die zich beschouwen als bevrijders. Andere Oostnigeriaanse minderheden daarentegen zijn fel gekant tegen Ojukwu, de Ibo en Biafra. De overige bevolkingsgroepen heten het bloedvergieten (30 000 gesneuvelden minstens) in deze kostbare oorlog (die tot december al £ 50 miljoen heeft gekost) beu te zijn. Zowel Ojukwu als Gowon zijn zich bewust van de noodzaak te komen tot een staakt-het-vuren. Ojukwu, omdat zijn militaire en financieel-economische situatie steeds moeilijker wordt, al betekent iedere dag tijdwinst een verzwakking van Gowons interne positie. Bij het begin van het nieuwe financiële jaar (1 april a.s.) zal de nieuwe indeling van Nigerië in twaalf staten in werking moeten treden en Gowon zal moeite hebben daartoe over te gaan als Biafra (dat opgesplitst dient te worden in drie staten) nog bestaat. Ontevreden over het uitblijven van een doorslaand militair succes, zouden andere delen van Nigerië kunnen weigeren de nieuwe structuur te aanvaarden. Er gaan zelfs geruchten dat Noordelijke emiers uit argwaan tegen de invloed van Zuidelijke politici als Awolowo en Enahoro (hun vroegere verklaarde tegenstanders) hun steun aan de regering Gowon betreuren. De Noordelijke elite (traditionele heersers, hogere ambtenaren en voormalige NPC-ers) hadden toegestemd in de opsplitsing van hun deelstaat in zes staten in de gerechtvaardigde verwachting dat door opsplitsing in zes delen ook het Zuiden geen overheersende positie zou kunnen innemen en met name de Ibo, dan verdeeld over drie staten (de Oostcentrale staat zonder Port Harcourt als Ibostaat) geen rol van betekenis meer zouden kunnen spelen. Maar zolang Biafra nog bestaat, is de kans op herziening van de grenzen (vorig jaar zonder inspraak van de Ibo getrokken) niet uitgesloten. Voor het Noorden vervalt daarmee de oorspronkelijke bereidwilligheid.

Ook onder de Yoruba bestaan ontevreden stromingen. Zo wil een deel van Awolowo's vroegere *Action Group* afscheiding van West-Nigerië met inbegrip van Lagos. Een ander deel van de Yoruba, bestaande uit vroegere aanhangers van Akintola's NNDP wil een eigen van West-Nigerië afgescheiden deelstaat, die nauw verbonden blijft met het Noorden. Hoe langer dus de militaire successen voor Gowons regering uitblijven, des te zwakker wordt Gowons positie tegenover deze en andere middelpuntvliepende krachten. De Ibo hebben dan wel als vroegere voorstanders van een sterk centraal, unitaristisch gezag in Nigerië door de afscheiding het odium van tribalisme op zich geladen, maar de Noorderlingen betonen zich slechts dan voorstanders van Nigerië's eenheid, zolang die gepaard gaat met een overheersende positie van het Noorden in de federale structuur, waardoor in feite iedere beïnvloeding van het introverte, conservatieve Noordelijke patroon kan worden afgewezen. De tragiek van de situatie is dat de Ibo, die op grond van de pogroms van 1966 de federale troepen vreesden, steeds meer gingen geloven dat zij zouden worden uitgemoord.

Dit geloof dreigt in bepaalde streken werkelijkheid te worden, doordat het Ibo-volk zich – gedreven door die vrees – hardnekkig blijft verzetten en de federale troepen in iedere burger een vijand menen te zien. Een en ander is niet bevorderlijk voor het handhaven van het Nigeriaanse nationale saamhorigheidsgevoel dat in bepaalde kringen en bepaalde leeftijdsgroepen aan het groeien was. Zoals W. Schwarz het in de *Guardian* van 7 december 1967 uitdrukte: 'Even official Federal spokesmen make no secret of their hatred of the people they are fighting to keep within Nigeria'. Een feit is dat zonder Oost-Nigerië de federatie uit elkaar moet vallen. De vraag is of met een militaire overwinning op Biafra, de federatie zal kunnen blijven bestaan. Want de problemen liggen dieper dan in de onwil van de Ibo oude structuur te handhaven. **klr**

Senegal Op het zesde congres van de meerderheids- en enige regeringspartij, de *Union Progressiste Sénégalaise* (UPS), herkozen de afgevaardigden president Léopold Senghor tot algemeen secretaris van de partij. Het congres wees Senghor ook aan als enige kandidaat voor de

presidentsverkiezingen, die 25 februari zullen worden gehouden.

Eind januari maakte het politieke bureau van de UPS de lijst van 80 kandidaten bekend voor de parlamentsverkiezingen, die eveneens op 25 februari zullen plaatsvinden.

Sierra Leone: nieuwe verkiezingen?

De militaire regering van Juxon-Smith heeft besloten de macht over te dragen aan burgers, eventueel na nieuwe algemene verkiezingen. Dit wijst er op dat de National Reformation Council de conclusies van de Dove-Edwincommissie niet geheel wil onderschrijven. Het rapport van deze commissie van onderzoek naar de algemene verkiezingen van 17 maart vorig jaar werd begin december gepubliceerd te zamen met een daarop betrekking hebbend witboek van de regering.

In het verslag van vier delen concludeert de commissie (die op 12 juni met zijn onderzoek was begonnen) dat met de organisatie van de verkiezingen was geknoeid door de regering van Sir Albert Margai, die vastbesloten was om met alle geoorloofde en ongeoorloofde middelen aan de macht te blijven. Bleek dat onmogelijk dan zou brigade-generaal Lansana de macht overnemen ten behoeve van de SLPP. Volgens de door de commissie gecontroleerde uitslag had de regeringspartij, de SLPP, wel 22 betwiste zetels en zes niet-betwiste zetels gewonnen, maar was de verkiezing niet naar behoren verlopen. De APC had ondanks de tegenwerking 32 betwiste zetels gewonnen en de onafhankelijken zes betwiste zetels, terwijl twaalf paramount chiefs (met uitzondering van één) zonder tegenkandidaten verkozen waren verklaard. Deze twaalf hadden Sir Albert Margai voor de verkiezingen schriftelijk beloofd de SLPP te zullen steunen (gebruikelijk is dat de paramount chiefs de winnende partij steunen). Na opsomming van de machinaties die de tegenkandidatuur van de oppositie moesten belemmeren, concludeert de commissie dat de uitslag van een aantal niet-betwiste zetels ten gunst van de SLPP onjuist was doordat de officiële tegenkandidatuur ten onrechte ongeldig was verklaard. Het geknoei voor en tijdens de verkiezingen had al tot onregeligheden geleid, maar door de manipulaties van de SLPP met de uitslag ging volgens de commissie de nationale sympathie naar de APC. Vervolgens concludeert het rapport dat de gouverneur-generaal, Sir Henry Lightfoot-Boston, naar behoren heeft gehandeld toen hij (na een mislukte

poging te komen tot de vorming van een nationale regering) Siaka P. Stevens, als de man die het meest waarschijnlijk op een meerderheid kon rekenen, tot minister-president benoemde, zonder de uitslag van de twaalf traditionele zetels af te wachten, omdat de APC de verkiezingen gewonnen bleek te hebben.

Het witboek van de NRC beweert dat een 'stammenoorlog' zou zijn ontstaan als de militairen niet op 23 maart hadden ingegrepen. De regering is van mening dat Siake Stevens ten onrechte werd benoemd, want daardoor werd aan de paramount chiefs de kans onthouden zelf tot minister-president te worden benoemd, terwijl trouwens de gouverneur-generaal zonder de uitslag van de traditionele zetels niet bevoegd was een minister-president te benoemen. De NRC bleek volgens het witboek verbaasd te zijn dat '*undue attention was given to the appointment of a Prime Minister in several paragraphs of the report*' omdat dit buiten de taakomschrijving van de commissie viel. Die taakomschrijving luidde een onderzoek in te stellen naar o.a. het gedrag van de politieke partijen en de uitslag van de verkiezingen. Daaronder valt het geknoei van de SLPP met de uitslag en het optreden van brigade-generaal Lansana, dat minstens met stilzwijgende instemming van de SLPP en met medeweten van Sir Albert Margai gebeurde. Lansana's ingreep kan niet worden onderzocht zonder een beoordeling van de benoeming van Stevens tot minister-president. De kennelijke tegenzin van de NRC dit te erkennen zou erop kunnen wijzen dat de militaire regering niet van ganser harte de macht zou overdragen aan Stevens en de APC. Het witboek voert bovendien nog als argument aan dat de gouverneur-generaal (toen hij Stevens op 21 maart benoemde) '*did not exercise his deliberate judgment independently of any pressure*'. Hiertegen kan worden aangevoerd dat zowel de benoeming als de vermeende druk (van demonstranten?) het gelijktijdige resultaat waren van de verkiezingsoverwinning van de APC. Hoezeer de NRC weigert de constitutionnalité van Stevens' benoeming te aanvaarden, blijkt ook uit de verwondering van de regering dat Dove-Edwin zich niet heeft teruggetrokken uit de commissie van onderzoek toen bleek dat hij aanwezig was geweest bij de benoeming van Stevens. (Dove-Edwin liet in een brief van 15 december aan de NRC weten dat hij zich in zijn eer en goede naam aangetast voelde, want dat hij nooit had deelgenomen aan plaatselijke politiek en dat zijn vrienden allen weten hoe hij op een andere uitslag had gehoopt dan in feite plaatsvond.)

De door het witboek aangekondigde 'Civilian Rule Committee' zal krachtens decreet van 16 januari bestaan uit 69 leden, waaronder een aantal SLPP-leden (en twee vroegere ministers) en een zestal APC-leden (zonder Siaka Stevens) zijn benoemd. Verder zullen deel uitmaken vertegenwoordigers van de paramount chiefs, van de provinciale en gemeentebesturen, van religieuze organisaties, van het verboden APC, van de verboden SLPP (met uitzondering van Sir Albert Margai), van de vakbonden, van de National Advisory Council, van de Medical Association, van de Bar Association, van de Kamer van Koophandel en de zes succesvolle onafhankelijke kandidaten in de laatste algemene verkiezingen. Op basis van het NRC-besluit de regering aan burgers over te dragen, moet de commissie adviseren over de noodzaak van nieuwe verkiezingen, in welk geval de te volgen methode moet worden aangegeven en zo nee, op welke wijze een nationale regering moet worden gevormd. De aanhangers van Stevens' APC zullen met het witboek en de taakom-

schrijving van de commissie niet bijzonder zijn ingenomen omdat het naar hun oordeel de noodzaak voor de militaire staatsgreep van vorig jaar ten onrechte ook aan de APC en aan Stevens verwijt. **klr**

Togo Premier Eyadema deelde in december mee dat een neutrale objectieve en representatieve commissie zal worden ingesteld, die in januari de mening voor het volk moet peilen over het al of niet voortzetten van het militaire bewind. In de commissie zullen zitting hebben: vertegenwoordigers van de vier voormalige partijen; een burgerlijke en een militaire vertegenwoordiger van de regering; vakbondsleiders en vertegenwoordigers van de drie godsdiensten. De regering koos deze

wijze van volksraadpleging omdat zij de tijd voor verkiezingen nog niet rijp achtte. Over de bevingingen van de commissie is tot nog toe niets bekend. Wel verklaarde de president in zijn boodschap van 12 januari tot het volk, dat het militaire bewind voorbereidingen treft om de macht weer in handen van burgers te geven.

De Constitutionele Raad benoemde met ingang van 1 december de president, overste Eyadema tot brigade-generaal.

midden-Afrika

Unie van Centraalafrikaanse Staten President Joseph Mobutu van Congo-Kinshasa maakte op 4 februari bekend dat hij met zijn ambtgenoten van Tsjaad en de Centraalafrikaanse Republiek in de afgelopen week besloten hadden een Unie van Centraalafrikaanse Staten op te richten. De volgende dag werd de tekst van de overeenkomst door de drie presidenten in Bangui ondertekend, in Kinshasa gepubliceerd. De Unie zal zich in eerste instantie voornamelijk richten op samenwerking in de sectoren van economie, handel, transport, verbindingen, veiligheid en cultuur, maar zou volgens Mobutu zich later kunnen ontwikkelen in een politieke groepering. Uitnodigingen om toe te treden tot de Unie die open staat voor alle onafhankelijke en soevereine staten, zullen volgens Mobutu worden gericht tot Boeroendi, Rwanda en Congo-Brazzaville. Bij aanvaarding van die uitnodiging door de drie staten, beslaat de Unie een oppervlakte van meer dan vier en een half mln vierkante kilometer (meer dan 140 keer zo groot als Nederland) met een bevolking van ruim 26 miljoen.

Congo-Brazzaville President Massemba-Debat van de Republiek Congo heeft op 17 januari ver-

klaard dat een aantal 'machtshongerige hogere ambtenaren en politici, voorbereidingen aan het treffen was, de regering omver te werpen.' Hij zei dit in een radio- en televisie-boodschap. Tegenstanders van zijn regering zouden getracht hebben het leger, de jeugdbeweging en de politie stelselmatig te vergiftigen om de machtsovername voor te bereiden. De president zei voorts: 'Als iemand de macht in dit land wil overnemen, laat hem naar voren stappen met de steun van het volk. Ik zal dan mijn mandaat afbreken en schikkingen treffen voor vervroegde verkiezingen'.

Een paar dagen tevoren had de president het ambt van premier overbodig verklaard en de betreffende politicus, Noumazalay, ontslagen. Ook andere ministers van het kabinet hebben hun congé gekregen.

Congo-Kinshasa De blanke huurlingen o.l.v. Jean Schramme hebben op 15 november een belofte ondertekend nooit meer in Afrika te zullen vechten. Vier blanken weigerden te tekenen omdat zij beweerden gewone burgers van Bukavu te zijn geweest. De belofte, die door de huurlingen ten overstaan van leden van de OAU werd getekend, luidde: 'I solemnly undertake toward the OAU and

every individual state in Africa to cease definitely any activity as a mercenary and never to return to Africa or associate myself directly or indirectly in any action harmful to the stability and peace of any independent African state'. (De *International Herald Tribune* vermeldde twee dagen later uitspraken van twee huurlingen die de belofte hadden afgelegd: 'If someone puts up the chance of working and guarantees the money the mercenaries will come back' en 'If we had help we would have taken the whole country by now, but not to worry we will get it next time'.) Nadat Diallo Telli bekend had gemaakt dat de huurlingen slechts zouden worden vrijgelaten als de schade, die zij hadden aangericht, was vergoed en nadat het Internationale Rode Kruis zijn bemiddeling voor de evacuatie had ingetrokken, kondigde Telli op 20 november op het vliegveld van Nairobi aan dat een gerechtelijk onderzoek zou worden ingesteld naar de achtergrond van ieder van de muiters ten einde de opdrachtgevers op te sporen. Telli waarschuwde: 'If this mercenary activity continues it will endanger the situation of every white man in Africa'. Telli kondigde aan dat het onderzoek op 23 november in Kigali zou worden geopend en zou worden geleid door magistraten uit Oeganda, Rwanda, Boeroendi en Congo-Brazzaville met waarnemers van Congo-Kinshasa. De huurlingen zullen niet worden vrijgelaten als de schadevergoeding niet wordt betaald, maar zij zullen niet ter dood worden veroordeeld, volgens Telli, die verklaarde: 'We have been denied our liberty, insulted in our dignity, and made to suffer. We felt morally bound not to impose any such evil on anybody ourselves'. Op 23 november werd in Kinshasa bekendgemaakt dat een groep van ongeveer honderd vroegere Katangese gendarmes daags tevoren in drie vliegtuigen van Rwanda naar Congo waren teruggekeerd. Op 6 december heeft de regering van Rwanda de onmiddellijke evacuatie van de huurlingen bevolen en eiste president Grégoire Kayibanda in Kigali dat de diplomaten voor transport zorgden. De speciale commissie van de OAU, die tijdens Kayibanda's mededeling tijdelijk in Congo verbleef voor overleg met Mobutu, was in Rwanda teruggekeerd (te zamen met de Congolese minister van buitenlandse zaken, Justin Bomboko) voordat

een huurling was vertrokken. Alle buurlanden van Rwanda hebben geweigerd toestemming te verlenen voor het overvliegen van hun grondgebied door vliegtuigen met huurlingen. Op 16 december besloot de commissie van de OAU dat alle huurlingen voor 19 december moesten worden teruggestuurd naar Kinshasa voor berechting. Als Rwanda om een of andere reden daar niet mee kon instemmen, diende volgens de OAU-commissie uitlevering te geschieden aan Soedan, dat dan voor verdere repatriëring zorg kan dragen. Mobutu verklaarde op 18 december dat Rwanda instemde met de uitlevering van de huurlingen, zoals overeengekomen in Kampala. De regering van Rwanda ontkende dit en hield vast aan de opvatting dat de huurlingen moesten terugkeren naar hun land van herkomst. Op 11 januari heeft Congo de diplomatieke betrekkingen met Rwanda verbroken, zo werd in Kinshasa bekend gemaakt, nadat Mobutu twee dagen eerder al met deze maatregel had bedreigd. Volgens een officiële regeringsverklaring in Londen op 11 januari, is de Congolese regering verantwoordelijk voor het lot van een Britse huurling, die naar wordt aangenomen in juli in gevangenschap samen met een Australische en Zuid-afrikaanse collega werd vermoord.

Na zijn bezoek aan Ivoorkust, Liberië en Ghana, arriveerde de Amerikaanse vice-president, Hubert H. Humphrey op 4 januari in Kinshasa, waar gedemonstreerd werd tegen het Amerikaanse optreden in Vietnam. Mobutu deelde Humphrey mee drie C-130 Hercules-transportvliegtuigen en een squadron straaljagers van de VS te willen kopen ten einde zijn 30.000 man sterke leger te kunnen inperken. De Amerikaanse vice-president vloog op 5 januari door naar Loesaka voor lunch en vandaar naar Addis Abeba.

Op 29 januari werd in Kinshasa bekendgemaakt dat de spoorwegmaatschappijen (met zetels in België) gekongoliseerd werden, met een meerderheidsbelang voor de Congolese staat, overplaatsing van het hoofdkwartier naar Kinshasa en bezetting van de leidende functies door Congolezen. Op 9 februari werd de directie van de Congolese kopermaatschappij Gécomin gearresteerd op beschuldiging van verduistering. Onder hen bevinden zich Jean-Baptiste Kibwe, de voorzitter;

Emmanuel Kini, de vice-voorzitter en Rodolphe Yava, de algemeen directeur. (Kibwe en Yava waren leden van de afgescheiden Katangese regering van Tshombe in 1960-61.)

Gaboen De president van Gaboen, Léon M'Ba, is op 28 november te Parijs overleden aan een ziekte waarvan de aard niet is bekendgemaakt. Hij is 65 jaar geworden. Sedert de tweede wereldoorlog is Léon M'Ba als politicus op de voorgrond getreden in het toenmalige Frans-Centraal-Afrika. In 1956 werd hij benoemd tot vice-president. Met de onafhankelijkheid van Gaboen op 17 augustus 1960 werd M'Ba de eerste president. In 1961 werd hij met een grote meerderheid als staatshoofd herkozen. Omstreeks 18 februari 1964 maakten M'Ba en zijn regime enkele moeilijke dagen door, toen werd getracht, hem door een staatsgreep uit zijn macht te ontzetten. Dit zou zijn gelukt als de Franse president niet snel en doelmatig had ingegrepen door het zenden van parachutisten, die er na enkele gevechten in slaagden, de opstand te onderdrukken.

Op 2 december is de voormalige vice-president, L.B. Bongo, als president beëdigd. President Bongo zal staatshoofd zijn tot het einde van het presidentiële mandaat, dat tot 1974 loopt. President Bongo is het jongste staatshoofd van Frans-sprekend Afrika. Hij behoorde al jaren tot de adviseurs van de overleden president, die hij na diens herverkiezing in 1967 als vice-president terzijde stond. Het Amerikaanse Peace Corps heeft op 26 december bekendgemaakt, dat het, op verzoek van Gaboen, de 57 vrijwilligers die in dit land werkten, zou terugtrekken. In de nota van de Gaboense regering wordt geen reden gegeven voor het verzoek, wel wordt dank betuigd voor wat het Peace Corps in de vier jaar waarin het in dit land actief is geweest, tot stand bracht. Gaboen is het derde Afrikaanse land uit de Franse invloedssfeer dat in het laatste jaar de terugtrekking van de Amerikaanse vrijwilligers voor het ontwikkelingswerk heeft geëist. Op 11 november 1966, toen de betrekkingen tussen Guinee en de Verenigde Staten verslechterden heeft Sékou Touré de Amerikaanse Peace-corps-ploegen verzocht heen te gaan. Tijdens het conflict tussen Israël en de Arabische landen, in

de zomer van 1967, was het Mauretanië, dat de relaties met de Verenigde Staten, en daarmee het Peace Corps, heeft verbroken.

Spaans-Guinee De grondwetsconferentie over Guinee, die op 30 oktober in Madrid was begonnen, mislukte omdat binnen de Guinese delegatie verdeeldheid heerste over de vraag of Guinee als federale staat dan wel als eenheidsstaat onafhankelijk moest worden. Op voorstel van de Spaanse regering keerde omstreeks 20 november de Guinese delegatie huiswaarts, onder achterlating van een beperkte vertegenwoordiging.

De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties aanvaardde op 15 december een resolutie waarin Spanje wordt gevraagd aan Equatoriaal-Guinee als politieke en economische eenheid voor 1 juli 1968 onafhankelijkheid te verlenen.

De Spaanse minister van buitenlandse zaken, Castiella, deelde Manuel Castillo Barril, regeringsafgevaardigde van Guinee en Salomé Jones, vertegenwoordiger van de drie Guinese nationalistische partijen, mee dat zijn regering genegen is positief te antwoorden op de VN-resolutie van 15 december.

Tsjaad Op een bijeenkomst van politieke leiders in Fort Lamy heeft president Tombalbaye bekendgemaakt dat de voormalige minister van openbare werken, Silas Selingar, die in december 1966 is gearresteerd, getracht heeft een staatsgreep voor te bereiden. Dit complot had in september 1966 moeten worden uitgevoerd. Selingar werd in oktober 1966 van zijn functie ontheven. Hij werd twee maanden later gearresteerd op grond van verschillende beschuldigingen. Zo zou hij zich o.m. openbare fondsen hebben toegeëigend en hij zou hebben getracht ambtenaren om te kopen. Albert Esombe, een employé van de radio en plaatselijk correspondent van een internationaal persbureau, werd door de president genoemd als de verbindingsman tussen Selingar en de andere samenzweerders.

Voordat hij in 1966 in ongenade viel was Selingar een van de belangrijkste medewerkers van president Tombalbaye.

oostelijk Afrika

Oost- en Centraalafrikaanse topconferentie

De derde Oost- en Centraalafrikaanse topconferentie, waarop twaalf naties waren vertegenwoordigd, is op 15 december te Kampala geopend door de gastheer, de president van Oeganda, dr. Milton Obote. Deelnemers aan deze topbijeenkomst waren voorts de presidenten Kenyatta van Kenia, Nyerere van Tanzania, Mobutu van Congo-Kinshasa, Massemba-Debat van Congo-Brazzaville, Kayibanda van Rwanda, Ismail el Azhari van Soedan, Kenneth Kaunda van Zambia, Bokassa van de Centraalafrikaanse Republiek en keizer Haile Selassie van Ethiopië. Somalië werd vertegenwoordigd door premier Mohammed Egal en Boeroendi door zijn minister van buitenlandse zaken, Ntaurishwa.

In zijn openingsrede herinnerde dr. Obote eraan dat de bijeenkomst een voortzetting was van twee vorige topconferenties die waren belegd om goede onderlinge betrekkingen aan te moedigen. (Deze conferenties werden in april 1966 in Nairobi en in februari 1967 in Kinshasa gehouden). Obote noemde het grote aantal staatshoofden en regeringsleiders dat hier aanwezig was een duidelijk bewijs van de vastbeslotenheid om de geest van samenwerking te consolideren. Hij kenschetste het jaar 1966 als een dieptepunt voor Afrika sedert de oprichting van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid. Hij zag in 1967 aanwijzingen voor nieuwe vitaliteit en actie die voortkwamen uit een herziening der standpunten en doeleinden.

Keizer Haile Selassie sprak over de eerste bijeenkomst van de Oostelijke en Centraalafrikaanse staatshoofden die waren bijeengekomen om economische samenwerking, ontwikkeling van communicatiemiddelen en uitbreiding van handelsbetrekkingen te bespreken. De keizer wees erop dat de poging van de staten om afzonderlijk in economisch en sociaal opzicht vooruitgang te bereiken een te langzaam proces was. Het bundelen van krachten en acties door statengroepen beloofde een veel snellere verbetering van de levensvoorwaarden der volken. Hij verklaarde dat de geest waarin de Oostafrikaanse staten samenwerkten, waard was om als voorbeeld te dienen. President Bokasso

wees erop dat nog maar weinig voortgang was geboekt op het gebied van verbindingen. Hij zei dat er nodig verandering moest komen in de toestand waarbij Afrikaanse leiders alleen met elkaar konden telefoneren via Europa en waarbij zij elkaars hoofdsteden per vliegtuig alleen via Europa konden bereiken.

In een op 18 december uitgegeven communiqué werd megedeeld dat de aanbevelingen en adviezen van de ministeriële conferentie die in juli 1967 in Loesaka was bijeengekomen, waren goedgekeurd, en dat de betrokken regeringen deze aanbevelingen zo snel mogelijk moesten uitvoeren. (De aanbevelingen van Loesaka waren voornamelijk gericht op samenwerking op het gebied van economie en techniek, transport, communicatie en veiligheid). Met bijzondere genoegdoening was kennis genomen van het 'memorandum of understanding' tussen Somalië en Kenia en tevens van de stappen die waren ondernomen om het dispuut tussen Somalië en Kenia langs vreedzame weg te regelen.

Oostafrikaanse Gemeenschap De Oostafrikaanse economische en sociale gemeenschap, die Kenia, Tanzania en Oeganda omvat, is op 1 december officieel te Arusha geïnaugureerd, in tegenwoordigheid van de drie staatshoofden. Ook andere Afrikaanse leiders waren aanwezig, zoals president Sharmarke van Somalië, Keizer Haile Selassie van Ethiopië en President Kaunda van Zambia. Voorts waren Congo-Kinshasa, Rwanda, Boeroendi en Malawi vertegenwoordigd. Ook de secretaris-generaal van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid (AOU), Diallo Telli, ontbrak niet. In een korte openingsrede zei president Nyerere dat het niet de bedoeling was dat de Gemeenschap exclusief zou zijn. Hij sprak de hoop uit dat zij een bijdrage zou leveren voor de ontwikkeling van vrede en welvaart in Oost-Afrika. Arusha in Tanzania, het geografische centrum van de drie Oostafrikaanse landen, zal hoofdsad van de Gemeenschap zijn. President Nyerere, de eerste voorzitter van de Autoriteit der Gemeenschap, wees erop dat belangen-tegenstellingen op korte termijn ook binnen

deze gemeenschap onvermijdelijk waren, maar dat er een apparaat was geschapen om de oplossing dezer tegenstellingen te garanderen. Onmiddellijk na de formele openingsceremonie kwam de Autoriteit van de Gemeenschap bijeen waarbij benoemingen in de vijf raden en voor de ontwikkelingsbank werden bekendgemaakt.

In een op 18 december gepubliceerd communiqué wordt bekendgemaakt dat tijdens deze bijeenkomst Ethiopië, Somalië en Boeroendi zich formeel hadden aangemeld voor lidmaatschap. Mauritius heeft bekendgemaakt dat het zich in maart 1968, wanneer het onafhankelijk zal zijn, bij de Gemeenschap hoopt aan te sluiten.

Arusha, het Brussel van Afrika

Toen in de afgelopen maanden het grondwerk werd verricht voor het ontstaan van de nieuwe Oostafrikaanse Gemeenschap waren er pessimistische critici die van deze gemeenschap niet zo heel erg veel verwachtten, n.l. meer woorden dan daden. Deze sombere geluiden waren meer onhoffelijk dan logisch te noemen: het werk van de vorige gemeenschappelijke autoriteit van Oost-Afrika, de Central Legislative Assembly, wilde nooit goed van de grond komen. Het is niet onwaarschijnlijk dat de CLA min of meer gebukt ging onder het stigma, in het leven te zijn geroepen door de voormalige koloniale macht die deze gebieden bestuurde: Groot-Brittannië. Overigens is het niet verwonderlijk dat overal waar door soevereine staten een gemeenschappelijk lichaam wordt gecreëerd, het gevaar bestaat dat de functionarissen van deze overkoepelende instantie door de regeringen en instituten van de constituerende landen niet helemaal au sérieux worden genomen. De tegenstellingen zoals die bestaan tussen de landen van de Europese Gemeenschap en Straatsburg (tegenstellingen die vooral in de eerste tijd van de samenwerking aan de dag traden) wijzen erop dat met het ontstaan van een nieuwe, grotere coöperatieve eenheid, ernstige spanningen gepaard gaan, die de stichters van de gemeenschap vaak niet hebben onderkend. Het ziet er naar uit alsof de organisatoren van de nieuwe Oostafrikaanse Gemeenschap terdege lering hebben getrokken uit deze bijna klassieke moeilijkheden. De dagelijkse leiders van de Oostafrikaanse Gemeenschap, Joseph Odera-Jowie van Kenia, Nsilo Swai van Tanzania en dr. Ivan Majugo van Oeganda hebben hun gemeenschappelijke taak blijkbaar in een goede geest van samenwerking ter hand genomen. Dit blijkt uit de vlotte start van de Gemeenschap en tevens uit de snelle procedures waarbij men voor de staten dierecentelijkomaansluiting hebben verzocht, Ethiopië, Somalië en Boeroendi (Zambia, wil zich voorshands alleen met de Oostafrikaanse Gemeenschap associëren), de weg effent. In de toekomst zal veel ervan afhangen, hoe het nieuwe wetgevende lichaam, het parlement van de Gemeenschap, door de hoogwaardigheidsbekleders en functionarissen der afzonderlijke staten van het gemeenschapsbeleid zal worden gezien. Zullen de nationale politici bereid zijn een deel van hun bevoegdheden aan het nieuwe orgaan te delegeren? Zullen zij het erkennen als het lichaam dat de economische toekomst van heel Oost-Afrika zal moeten veruimen? Of zullen de nationale politici 'Arusha' op den duur gaan beschouwen als een zijspoor waar ze ongewenste politieke figuren op kunnen wegrangeren?

Een criticus die door zijn staat van dienst als bekwaam en doelmatig minister van economische ontwikkeling in Kenia beslist niet van defaitisme kan worden beschuldigd, laat hier een waarschuwend geluid horen dat temidden van het applaus over de wederzijdse vriendelijke woorden en

goede wil over de eerste stappen van de Gemeenschap waard is om te beluisteren. Het is Tom Mboya, minister voor economische planning en ontwikkeling van Kenia, die omstreeks Kerstmis het woord richtte tot de leden van de University Students Association of East Afrika in Markere University College te Kampala. Hij wees erop dat de positieve geest waarin deze start was gelukt, de overtuiging zou kunnen doen postvatten dat het verdrag nu ook volmaakt was. Volmaakt vond hij het allerminst. Als zwakheden ervan noemde hij ten eerste dat er geen clausule in het verdrag bestond waarbij de vrije beweging van arbeidskrachten tussen de drie landen werd gegarandeerd. In deze zin noemde hij de Oostafrikaanse markt zoals deze nu is gaan functioneren veelmeer een tolunie dan een gemeenschappelijke markt in de ware zin. Ten tweede vormt de Transfer-tax, die vooral op Kenia (dat meer exporteert naar dan importeert uit andere landen der Gemeenschap) drukt, in feite een interne tolheffing die daarmee tegen de fundamentele beginselen van een gemeenschappelijke markt in gaat, het beginsel n.l. dat er geen handelsbelemmeringen moeten bestaan. Ten derde (aldus Mboya) voorziet het verdrag nog niet in enige centrale commissie voor industrialisatie, noch in enig stelsel voor fiscale tegemoetkoming, hoewel een dergelijk schema wel in de algemene termen van het verdrag is vastgelegd.

Ten vierde brengt het verdrag nog maar weinig voortgang in de richting van het streven naar een gemeenschappelijke landbouwpolitiek.

Ten vijfde wordt uit het nieuwe verdrag nog niet duidelijk, op welke wijze Kenia, Tanzania en Oeganda hun uiteenlopende belastingstelsels (waarvan alleen de buitentarieven aan elkaar zijn aangepast) kunnen coördineren. Tenslotte is de integratie van talrijke andere zaken hoofdzakelijk aan de 'Councils', de raden overgelaten, veelal zonder specifieke instructies. Als voorbeeld noemde Mboya, dat de 'economic consultative and planning council' tot taak heeft bij de nationale plannen van de partners behulpzaam te zijn, maar niet de directe opdracht heeft gekregen de planning van de landen op elkaar af te stemmen. Mboya wees er ook op dat een intens wantrouwen tegen invloeden van buitenaf, een houding die in de koloniale tijd is ontstaan en nog altijd voortgaat, de inspanning om de samenwerking tussen de drie Oostafrikaanse landen te vergroten, negatief beïnvloedde. Om te bereiken dat overal in Oost-Afrika kan worden geprofiteerd van moderne economische methoden en dat de kloof tussen rijke en arme naties kleiner wordt moeten specialisaties enerzijds en grote markten anderzijds worden bevorderd. In het volgen van kortere wegen naar een gemeenschappelijke politiek ziet Mboya weinig heil. Hij illustreerde aan enkele cijfers hoe weinig Oost-Afrika nog profijt had getrokken van de grote markten buiten de eigen gebieden: in 1966 exporteerden de drie Oostafrikaanse landen in totaal voor 214 miljoen pond sterling aan goederen en diensten aan de overige wereld. Vijftien miljoen pond hiervan of zeven percent werd naar andere Afrikaanse landen geëxporteerd, waaronder Zuid-Afrika en Rhodesië waren begrepen. En van deze 15 miljoen werd voor elf miljoen geëxporteerd naar zeven onafhankelijke Afrikaanse nabuurlanden. In ditzelfde jaar heeft Oost-Afrika voor 222 miljoen pond aan goederen en diensten uit de overige wereld betrokken. Minder dan 3 miljoen pond, dat is nog geen percent, werd geïmporteerd uit andere onafhankelijke Afrikaanse landen. Mboya wees erop dat Afrika er nooit in zal slagen zijn toekomst zelf in handen te nemen, zolang zijn ontwikkeling nog zo buiten alle proportie

in handen blijft van de markten op andere continenten. Afrikaanse naties kunnen, zolang zij niet gebundeld zijn, nooit hopen op voet van gelijkheid met grote economische blokken als de Euromarkt te onderhandelen.

Het is niet aan twijfel onderhevig of er zal naar de stem van Mboya geluisterd worden in het forum van de Oostafrikaanse Gemeenschappelijke Markt. Zijn kritiek snijdt hout en zijn waarschuwingen zijn zonder twijfel gegrond. Daar staat echter tegenover dat Mboya binnen de Oostafrikaanse Gemeenschap typisch woordvoerder is van de 'have' (Kenia) tegenover de 'have nots' (Tanzania en Oeganda). Als hij zegt dat heffingen op export van Kenia naar Tanzania eigenlijk tegen het principe van de Gemeenschappelijke Markt ingaan, zegt hij er niet bij, dat zonder deze heffingen het voor Tanzania een buitengewoon onvoordelige zaak zou worden zich met een sterkere nabuur als Kenia te verbinden en dat juist die heffingen er – zolang dit nodig is, toe bijdragen, althans de kloof tussen rijk en arm binnen de Oostafrikaanse Gemeenschap iets minder groot te maken. Bovendien zullen er nog tal van moeilijkheden zijn te overwinnen die voortvloeien uit het feit dat Kenia een veel meer liberaal economisch beleid voert dan Tanzania met zijn sterk geleide economie. Eer de uiteenlopende ritmen van deze organismen enigszins zijn gesynchroniseerd, zal er nog heel wat sneeuw op de Kilimanjaro smelten. **aeb**

Kenia Met grote meerderheid heeft de Nationale Vergadering een motie van de leider der oppositie, Oginga Odinga, waarin afkeuring wordt uitgesproken over een rede die president Kenyatta op 20 oktober heeft gehouden, verworpen. De minister van staat, Nyamweya, heeft de beschuldiging, als zou de president hebben opgeroepen tot geweld-daden tegen bepaalde leden van de gemeenschap, van de hand gewezen.

President Kenyatta van Kenia heeft op 11 december de eerste steen gelegd voor een nieuwe hoofdkwartier van de KANU, de regeringspartij. Het gebouw zal 27 etages hoog zijn en met de bouw zal een bedrag van 20 miljoen gulden zijn gemoeid. De president vertelde dat de KANU, om dit gebouw te financieren, een lening van de regering zal krijgen. Hij waarschuwde echter dat deze lening moet worden terugbetaald en dat, mocht KANU in gebreke blijven, de regering het gebouw in eigendom zou krijgen. Blijkens een mededeling van het Keniase ministerie van onderwijs heeft de Keniase regering in 1966 20 miljoen pond, d.w.z. 20% van zijn begroting uitgetrokken voor onderwijs. Meer dan een miljoen leerlingen (1.050.000) volgen tegenwoordig lager onderwijs. Het aantal scholen voor voortgezet onderwijs is, van een zeer gering aantal

bij het onafhankelijk worden, gestegen tot 400 in 1966. Hierbij zijn de z.g. Harambee-(letterlijk 'eigen hulp') scholen, inbegrepen. In juni 1967 bezochten 60 000 leerlingen scholen voor voortgezet onderwijs.

Talrijke handelaren in Kenia die geen Kenia's staatsburger zijn, zullen hun zaken moeten sluiten of trachten, deze naar andere gebieden over te brengen als gevolg van de nieuwe 'trade licency act' die op 8 januari van kracht is geworden. Dit werd meegedeeld op een persconferentie die Kenia's minister voor handel en nijverheid Kibaki, heeft gehouden. Deze beschreef de nieuwe wet als 'de meest radicale maatregel die is genomen sedert Uhuru (de onafhankelijkheid) op het gebied van de handel.'

Daarna zal het verboden zijn, handel te drijven zonder vergunning. Vergunningen zullen een jaar geldig zijn. Minister Kibaki zei, dat het doel van de wet was, de regering nieuwe bevoegdheden te geven om de Afrikanisering van het distributiestelsel in Kenia te bespoedigen. Dit zal gebeuren door die gebieden waar niet-ingezetenen handel drijven, te beperken en door bepaalde goederen aan te wijzen waarin de handel, zowel groot- en kleinhandel als im- en export voor Afrikanen gereserveerd is.

Vreemdelingen die in deze gebieden handel willen drijven of in deze goederen, moeten daartoe een speciale aantekening hebben op hun normale vergunning. Er zijn bepaalde stedelijke gebieden aangewezen waar vreemdelingen vrijelijk handel kunnen drijven. (Hiertoe horen o.a. het centrum van Nairobi, Mombassa-island en de gemeenten Eldoret, Kisumu, Nakuru en Thika.) Minister Kibaki lichtte zijn verklaring nog toe door erop te wijzen dat het niet de bedoeling was, te discrimineren tegen handelaren van niet-Afrikaanse origine die staatsburgers van Kenia zijn. 'Het zou onduidelijk zijn in enig democratisch land om staatsburger te zijn en niet alle rechten te bezitten die daarbij behoren. Aan niet-staatsburgers zal geen vergunning worden geweigerd tenzij er voldoende Afrikaanse handelaren in het betreffende gebied aanwezig zijn om een goede distributie te waarborgen. De eerste lijst van bepaalde goederen waarin de handel zal worden gereserveerd voor Keniase staatsburgers is op 8 januari gepubliceerd en om-

vat verschillende landbouwproducten zoals mais en maismeel, suiker, rijst, verse groenten, en gedroogde bonen. Ook sigaretten, cement, koekjes, lucifers, suikerwaren, zout, petroleum, houtskool, gegolfd plaatijzer, prikkeldraad, spijkers en enkele textielwaren vallen hieronder.

Op 27 februari heeft het Britse Lagerhuis met 372 tegen 62 stemmen het wetsvoorstel van de regering aangenomen, waarbij jaarlijks niet meer dan 1500 werkvergunningen zullen worden uitgereikt aan vreemdehouders van Britse paspoorten. Dit betekent dat zij met ingang van 1 maart niet meer in Groot-Brittannië zullen worden toegelaten. Air-chartermaatschappijen beleefden een gouden tijd en tal van buitenlandse luchtvaartmaatschappijen hebben toestellen die zij kunnen missen voor het vervoer van Nairobi naar Londen in bedrijf gesteld. Op dinsdag 27 februari werd een ongekend aantal van 2000 Aziatische passagiers naar de Britse hoofdstad vervoerd.

het loon van de angst/de Aziatische emigranten in Oost-Afrika

Hoe zijn de voorvaderen van de 360 000 Aziaten van wie een deel nu onwelkom is in twee landen, Kenia en Groot-Brittannië, in Oost-Afrika gekomen?

Niet zelden wordt van hen gezegd dat ze allen nazaten zijn van de contractarbeiders die omstreeks de laatste eeuwwisseling aan de Kenia-Oegandaspoorweg hebben gewerkt. Dit geldt maar voor een deel van hen. In Oost-Afrika wonen al zeer lang Afrikanen. Toen Vasco da Gama en zijn Portugezen in 1498 op de kust van Oost-Afrika landden, vonden ze in verschillende grote havens al Indische kooplieden. De Arabier Seyid Said, die in 1840 zijn residentie van Muscat, aan de Perzische Golf naar Zanzibar verlegde en als geen ander de handel (waaronder de slavenhandel) tussen Oost-Afrika en andere delen van de wereld bevorderde, was de Indische handelaren welgezind. Hij beschermde hun leven en eigendommen. In zijn reisbeschrijvingen van omstreeks 1860 maakt Richard Burton melding van de aanwezigheid van 80 Indiërs in Mombassa en 100 te Kilwa. Ook toen was er al sprake van gevoelens van afgunst tegenover enkele welvarende Indische handelaren, die zowel met Arabieren als met Afrikanen in moeilijkheden kwamen. De Indiërs waren vanouds financiers. Ook in de financiering van de slavenhandel hadden zij een niet onbelangrijk aandeel. De grote karavanen die uit waren op 'zwart en wit ivoor' en onder leiding van Arabieren het Afrikaanse binnenland afstroopten, werden in veel gevallen op krediet uitgerust door Indische handelaren. Noch Moslims noch Hindoes beschouwden n.l. de handel in slaven als moreel verwerpelijk. De Indiase kooplieden langs de kust hadden zich eeuwen lang van de hulp van slaven bediend.

Tijdens de 'scramble for Africa' sloten Engeland en Duitsland in 1890 een verdrag waarbij de

grenzen tussen Britse en Duitse gebieden in Oost-Afrika werden afgebakend. De Britten besloten toen tot de bouw van de roemruchte Kenia-spoorweg. Twee en dertig duizend Britsindische arbeiders die voor deze werkzaamheden werden aangetrokken kwamen op contract naar Oost-Afrika. Zij hadden recht op vervoer terug naar hun plaats van vertrek, na afloop van contract. Ook mocht wie dat verkoos, in Afrika blijven. Na de voltooiing van de spoorweg zijn er niet meer dan 6000 Britsindische contractarbeiders in het protectoraat gebleven. Ongeveer 2000 hiervan zijn in dienst gebleven van de spoorweg, zodat niet meer dan 4000 immigranten aan de Britsindische kolonie zijn toegevoegd als direct gevolg van de aanleg van de spoorlijn. Het zijn voornamelijk Hindoes en Moslims uit het vijfstromenland, de Panjab.

De naam van deze minderheid is, met het veranderen van de politieke verhoudingen nogal eens gewijzigd. Aanvankelijk werd van 'Indiërs' gesproken; na de vestiging van de Britse macht in India werden zij Brits-Indiërs en na 1947 toen Voorindië onafhankelijk werd en daarbij uiteenviel in India en Pakistan, kwam de verzamelnaam 'Aziaten' in zwang.

De Aziatische minderheid in Oost-Afrika bestaat uit een vrij groot aantal sub-groepen. Deze verschillen onderling sterk, wat verleden en taal zowel als wat economische specialisatie en cultuur betreft. De Aziaten in Oost-Afrika zijn voor het grootste deel afkomstig uit de westelijke en noordwestelijke gebieden van Voorindië, het gebied ten noorden van Bombay, het eiland Kutch en de Panjab. De Aziaten van de noordwestkust spreken Gujerati, de overigen spreken voor het merendeel Panjabi. Lingua franca is in de eerste plaats Engels. Tot de Gujerati-sprekenden behoren Hindoes, zoals de Lohana's en de ontwikkelde en invloedrijke Patels, die eenvoudig worden aangeduid naar de meest voorkomende naam in hun families en Moslims. Van de Gujerati-sprekende Moslims moeten in de eerste plaats de Ismaeli Khoja worden genoemd, die in de wereld bekend zijn geworden als de aanhangers van de Aga Kahn, hun geestelijk hoofd. Deze groep is nagenoeg in zijn geheel afkomstig uit Sind. Zij zijn bekend door hun grote samenhang en gemeenschapszin. De sociale instellingen die zij gemeenschappelijk bekostigen zoals scholen, bibliotheken en ziekenhuizen, zijn degelijk en doelmatig ingericht. Zij hebben daar het geld voor doordat iedere Ismaeli 12% van zijn vermogen voor de Aga Khan moet afstaan, die op zijn beurt door een staf van deskundige beleggers uit de groep wordt geadviseerd.

Twee Gujerati-sprekende groepen van zeer eerbiedwaardige traditie zijn de Jaina en de Parsi. De Jaina dateren in India al van 500 voor Christus, de Parsi, aanhangers van Zoroaster zijn in de zevende eeuw na Christus door de opdringende Islam uit hun Perzische land verdreven.

De Hindoes uit de Panjab die zich in Oost-Afrika en in Kenia in het bijzonder hebben gevestigd zijn voor een aanzienlijk deel nazaten van contractarbeiders die aan de grote spoorweg hebben gewerkt. Velen hunner behoren tot de Arya Samaj, een betrekkelijk jonge, puriteins-Hindoeïstische reformatiebeweging. Aan de Oost-Afrika-spoorweg hebben ook Moslims uit de Panjab gewerkt. De laatste grote groep waar hier iets over moet worden gezegd is die der Sikhs, zij zijn zonder moeite door hun sneeuwwitte tulbanden en diepzwarte ringbaarden van de andere groepen te onderscheiden.

De gecompliceerdheid van het probleem der Aziaten in Afrika wordt pas enigszins duidelijk als

men weet dat al de hier genoemde groepen (en nog tal van sub-groepen die er deel van uitmaken) grotendeels binnen de eigen gemeenschap huwen.

De Aziaten in Oost-Afrika hebben uit hun land van herkomst in het algemeen maar heel weinig kapitaal meegebracht.

Hun verdiensten uit de handel hebben ze bijna steeds gebruikt voor de uitbreiding van hun zaken en ten dele om hun kinderen te laten studeren. Hun ontwikkelingspeil is dan ook aanzienlijk hoger dan dat van de Afrikanen. In Kenia, waar Aziaten niet het recht hadden, landbouwgronden te verwerven (voornamelijk door taai verzet van de blanke kolonisten op de 'White Highlands') hebben zij als werknemers in dienst van Europeanen meestal veel hoger betaald werk kunnen verrichten dan de Afrikanen. De betekenis van de Aziaten voor het economische leven in een land als Kenia is uitermate groot. Zij zijn het die het bedrijfsleven voor een zeer groot deel van geschoolde krachten voorzien. Tegenover kleine en middelbare bedrijven vervullen zij vaak de functie van geldgevers. Ingenieurs, apothekers, medici, accountants, procuratiehouders, onderdirecteuren, het zijn allemaal functies die in de drie Oostafrikaanse landen meestal door Aziaten worden vervuld. Bovendien is de Aziatische middenklasse bezig, op het platteland de zelfverzorgingseconomie steeds meer te vervangen door een geldeconomie. De Aziatische *dukkha* (winkel) is een begrip in Oost-Afrika. De Aziatische winkelier leeft bescheiden en laat zijn kinderen studeren. Hierdoor wordt de voorsprong die de Aziatische minderheid op de Afrikanen had steeds groter. Het gevaar voor de goede betrekkingen dat het innemen van dergelijke bevoorrechte posities door een minderheid nu eenmaal oplevert, is ook ditmaal tot een werkelijke crisis uitgegroeid.

De verhouding tussen Afrikanen en Aziaten in Oost-Afrika heeft langzamerhand een paradoxaal karakter aangenomen: In economische- en sociale zin is de Afrikaan duidelijk de underdog. De grote massa der Afrikanen leeft verre beneden het niveau van de Aziaten. Zoals een Keniase hoge ambtenaar het uitdrukte: 'De Aziaten hebben in de handelswereld – niet alleen in Kenia maar ook in Tanzania en Oeganda – een netwerk van relaties opgebouwd waardoor de Afrikanen, als zij niet door de overheid worden geholpen, er heel moeilijk aan te pas kunnen komen'. En hier zit de knoop: de bovenlaag, de politieke élite in de Oostafrikaanse landen is Afrikaans en heeft de overweldigende meerderheid van het Afrikaanse volk achter zich. Het is dan ook begrijpelijk dat tal van Aziaten, toen ze enkele jaren geleden in Kenia de gelegenheid kregen, de Keniase nationaliteit te verwerven, meer vertrouwden op hun 'veilige' Britse paspoort. Zo hadden ze een soort van verzekering voor mogelijke toekomstige ongunst van Afrikaanse heersers tegenover de eigen minderheid.

Deze voorzichtige, misschien al te voorzichtige Aziaten zijn het die nu in ernstige moeilijkheden zijn gekomen door de aanneming van de wet op de beperking van de immigratie van buiteneuropese houders van Britse paspoorten tot 1500 man per jaar.

Toen op 24 augustus 1967 de nieuwe immigratiewet voor Kenia werd bekendgemaakt, begon onder de Aziatische houders van Britse paspoorten, de kapitaalvlucht en iets later de lijfelijke vlucht naar Engeland.

De aantallen Aziaten die op Gatwick airport bij Londen aankwamen groeiden al in de herfst zodanig dat maatregelen door de meeste Aziaten in Oost Afrika werden verwacht.

Die Aziaten die enkele jaren geleden de 'onvoorzichtige' weg hebben gekozen door Kenia's staatsburgerschap aan te vragen, worden door de nieuwe wetten volkomen ongemoeid gelaten en het ziet er niet naar uit alsof hier in de naaste toekomst enige verandering in zal komen. De anderen, die zich wilden dekken door zich te verlaten op hun Britse paspoort, hebben door dit gebrek aan vertrouwen de Keniase overheid op een teer punt gekwetst. Ze zijn nu, onder ongunstiger omstandigheden, op genade en ongenade overgeleverd aan de souplesse en de welwillendheid van hen die zij niet durfden vertrouwen. **aeb**

Oeganda Met ingang van 1968 is in Oeganda een sociale maatregel van kracht geworden die aan ouden van dagen een minimum inkomen zal garanderen. De minister van arbeid, Lamek Lubowa, heeft meegedeeld dat de regeringspartij van Oeganda, de Uganda People's Congress, ongeveer vier jaar geleden had toegezegd, een onderzoek in te stellen naar de behoeften van de inwoners van het land uit alle lagen der bevolking. De regering is op grond van dit onderzoek tot de conclusie gekomen dat in de eerste plaats behoefte bestond aan een voorziening die een groter welzijn van alle ouden van dagen garandeert. De minister vertelde dat deze voorziening door werkgevers en werknemers van Oeganda zelf zal worden gefinancierd en een nieuw hoofdstuk in de sociale geschiedenis van Oeganda inluidt. Iedere werknemer is lid van het fonds en zal 5% van zijn maandsalaris daarin storten, met een maximum van 40 shilling. Eenzelfde bedrag als de werknemer betaalt zal ook door de werkgever in het fonds worden gestort.

Somalië Een delegatie onder leiding van Kenia's minister van defensie, dr. Mungai is op 27 januari te Mogadisjoe aangekomen en op dezelfde dag naar Nairobi teruggekeerd. Als gevolg van deze ontmoeting tussen de vertegenwoordigers van twee landen die in het verleden zulke gespannen relaties hebben onderhouden, vertroebeld door voortdurende grensschermtuelingen, werd door de regering van Somalië aangekondigd dat het verbod op handel met Kenia was opgeheven. President Kenyatta heeft bekendgemaakt dat diplomatieke betrekkingen op ambassadeursniveau onmiddellijk

zouden worden geopend. 'De gespannen relaties van het verleden' zei president Kenyatta, 'waren een gevolg van historische ontwikkelingen. We hebben nu een begin gemaakt met een tijdperk van vriendschap, begrip en samenwerking. In deze geest heeft ook de Keniase regering alle handelsbeperkingen en reisbeperkingen tussen beide landen opgeheven.'

President Kenneth Kaunda van Zambia, aan wiens bemiddeling het snelle verbeteren van de betrekkingen tussen beide landen wordt toegeschreven, heeft een bezoek aan Mogadisjoe gebracht en is daar met ovaties ontvangen. Een der consequenties van dit bezoek was, dat Somalië ook met Zambia diplomatieke betrekkingen zal openen. Zambia zal voorts in de toekomst geschoolde arbeiders en technici uit Somalië aantrekken.

Tanzania In Dar es Salaam is op 30 december officieel bekendgemaakt dat de voormalige vice-president van Zanzibar, Kasim Hanga, die zojuist was teruggekeerd van een reis naar Kairo en andere hoofdsteden, in verzekerde bewaring was gesteld. Ook Matijia en Otini Kambona, beiden broers van de voormalige minister en secretaris-generaal van TANU, Oscar Kambona, werden gearresteerd. Hanga, die vroeger minister was van Uniezaken, werd midden augustus officieel door de regering van Zanzibar van zijn post ontheven.

In een toelichting op de arrestatie heeft de regering van Tanzania erop gewezen, dat zij iedere poging, de regering van het land met inconstitutionele middelen te veranderen, de kop zal indrukken.

In samenhang met deze arrestaties is ook het in

Swahili verschijnende weekblad Ulimwengu (de wereld) dat nauwe relaties met de Kambona's onderhield, verboden.

De voormalige minister van buitenlandse zaken van Tanzania, Oscar Kambona, heeft president Nyerere ervan beschuldigd, 'stelselmatig een dictatoriale macht op te bouwen, achter een façade van democratie'. Hij steunde deze stelling op de verklaring dat bijna 200 mensen zonder proces in de

gevangenissen waren opgesloten. President Nyerere heeft op een massa-bijeenkomst op de te Londen uitgesproken beschuldigingen geantwoord. Hij nodigde Kambona daarbij uit zich voor een commissie van rechters te verantwoorden voor het feit dat hij bijna 4500 pond op zijn eigen rekening had overgemaakt in een tijdvak van 18 maanden. President Nyerere noemde Kambona een 'leugenaar, een dief en verrader van Afrika'.

zuidelijk Afrika

Angola Volgens een officieel communiqué uitgegeven in Luanda hebben Portugese veiligheidsstroepen in de week van 12 tot 18 november bij operaties in Noord-Angola (vooral in Quitexe) 28 nationalistes gedood en vijftig gevangen genomen. Aan Portugese zijde werd een persoon gedood en vijftien werden gewond.

Op 17 november werd door de Algemene Vergadering van de VN een resolutie aangenomen die behalve een veroordeling van de Portugese oorlogen in Afrika, ook de eis bevat dat de 'systematische toevloed van buitenlandse immigranten' en de 'gedwongen uitvoer van Afrikaanse arbeiders' naar Zuid-Afrika onmiddellijk wordt stopgezet. De Veiligheidsraad werd verzocht maatregelen te nemen de eisen van de resolutie verplichtend te maken. Op alle gespecialiseerde organisaties van de Verenigde Naties en met name op de International Bank for Reconstruction and Development en op het International Monetary Fund werd een beroep gedaan af te zien van financiële, economische of technische hulp aan Portugal zolang als Portugal in gebreke blijft de resolutie 1514 (xv) over onafhankelijkheid uit te voeren.

Op een persconferentie in Brazzaville heeft dr. Agostinho Neto van de *Movimento Popular de Libertação de Angola* (MPLA) eind januari de houding bekritiseerd van de regering van Congo-Kinshasa, die de Angolese guerrilla's in de grensgebieden tegenwerkt en hij verklaarde dat meer dan tweehonderd guerrilla's onlangs in Kinshasa waren gearresteerd. Volgens hem worden in Zuidelijk Afrika huurlingen-commando's samengesteld voor de strijd in Angola (zie ook 'Portugal's Afrikaanse Oorlogen', p. 21).

Botswana In Gaborone werd op 22 november door een zagsman van de politie bekendgemaakt dat een poging was ondernomen het twee-motorige lichte vliegtuig dat in gebruik is bij president Sir Seretse Khama en zijn ministers dusdanig onklaar te maken dat het bij vertrek zou zijn vernield. Op 1 december is een vertegenwoordiger van de Zambiaanse regering in Gaborone aangekomen om voor de repatriëring van Zambiaanse onderdanen te zorgen. Sommige van hen, die zich in Botswana gevestigd hebben toen Zambia nog Noord-Rhodesië heette, hebben zich aangepast en hen werd aangeraden te voldoen aan de regeling van het burgerschap in Botswana. Vooral zij die in Zuid-Afrika hadden gewerkt bleken geïnteresseerd in repatriëring.

Lesotho Op de sluitingsdag van zijn vijftigste jaarlijkse conferentie op 26 december heeft de *Basutoland Party* (de officiële oppositie) in Maseru een resolutie aangenomen, die de buitenlandse politiek van de regering veroordeelde wegens de ongecontroleerde en onbelemmerde inmenging door vreemde mogendheden in de binnenlandse aangelegenheden van het land. Door deze buitenlandse inmenging was de soevereiniteit van Lesotho ondermijnd en was de staat tot een marionet gemaakt. Volgens de resolutie wordt het bewijs hiervoor geleverd door 'de voortdurende schending van de territoriale soevereiniteit van Lesotho door de Zuidafrikaanse politie, die het land vrijelijk in en uit gingen en hun werk in Lesotho deden op een wijze die volmaakt vreemd was met en in strijd met het geweten van de Basutho-natie'. Ook noemde de resolutie als voorbeeld van de Zuid-

afrikaanse inmenging het 'systematische bombardement van het Lesotho-volk door het medium radio met de bedoeling de aandacht van de Basutho af te leiden van de weg ter verwezenlijking van hun nationale aspiraties'.

Malawi Een wetsvoorstel dat in de volgende zitting aan het parlement van Malawi zal worden voorgelegd, houdt in dat de president in de toekomst bevoegd zal zijn meer dan drie niet-leden van het parlement tot minister van het kabinet te benoemen. Tot dusverre mochten het er niet meer dan drie zijn (3 januari).

Mozambique De bevrijdingsbewegingen in Mozambique, Angola en Portugees Guinee krijgen meer financiële steun van de OAU, zo werd op 8 december in Dar es Salaam besloten tijdens een bijeenkomst van de drie permanente commissies van de bevrijdingscommissie van de OAU ter bestudering van maatregelen om de gewapende strijd in die gebieden (en in Rhodesië) te intensifieren (zie verder 'Portugal's Afrikaanse Oorlogen', onder Portugees Guinee, blz. 2).

Rhodesië De vijf rechters van het Hof van Appel, onderafdeling van het Rhodesische Hoge Gerechtshof, hebben op 29 januari met een meerderheid van 3 tegen 2 stemmen beschikt dat de Rhodesische regering nog geen *de jure* regering vormt. Een minderheid van twee rechters was van oordeel dat de regering wel *de jure* status had verkregen. Een rechter sprak als zijn opinie uit dat Rhodesië *de facto* al een republiek was. Alle vijf rechters waren het erover eens dat de arrestatiebevelen tegen de heren L.S. Baron en D.N. Madzimbamuto allerechts grond ontbraken verklaarden hun beroep ontvankelijk, zodat de staat de kosten ervan moet betalen. De twee gedetineerden hadden op 9 september 1967 tegen hun detentie beroep aangetekend, waarbij zij hadden geweigerd, een seponering van hun arrestatiebevelen te aanvaarden. De Rhodesische minister van justitie en orde, Desmond Lardner-Burke, reageerde op deze laatste gerechtelijke uitspraak door het publiek erop te wijzen dat niet betekende dat allen die in hechtenis waren genomen nu zouden worden vrijgelaten.

Wel zou hij, ingevolge de uitspraak, iedere verlenging van een periode van detentie met zijn handtekening moeten bekrachtigen. De uitzonderingstoestand is opnieuw met drie maanden verlengd met ingang van 24 januari, nadat het parlement een motie van deze strekking met slechts drie stemmen tegen had aanvaard. Minister Lardner-Burke zei dat er voor hem geen twijfel aan bestond of er werden op uitgebreide schaal acties ondernomen of voorbereid om de openbare veiligheid in Rhodesië in gevaar te brengen en wel door de regeringen van andere staten. 'Het aantal terroristen', aldus Lardner-Burke, 'dat in Zambia en Tanzania wacht om de grens over te trekken blijft toenemen. Wij hebben deze groepen nog niet verslagen. Het nieuws van de afgelopen weken op dit gebied wijst daarop.'

Swaziland Op 21 december werd in Londen bekendgemaakt dat, nu de Britse regering zich bereid heeft verklaard Swaziland onafhankelijkheid te verlenen op 6 september aanstaande, op 19 februari de betreffende constitutionele conferentie in Londen zal worden geopend.

Zuid-Afrika De Britse regering verklaarde op 18 december dat het embargo op wapenleveranties aan Zuid-Afrika (VN-resolutie van 18 juni 1964) van kracht bleef en niet vatbaar was voor toekomstige herziening. Daags daarna verklaarde de Zuidafrikaanse minister van defensie, P.W. Botha, wapens te zullen kopen in andere landen. Franse regerings-autoriteiten verklaarden op 19 december zich voor te bereiden op een levendige wapenhandel met Zuid-Afrika. Als verklaring werd gegeven dat bij Franse weigering andere landen wapens zouden leveren. De regering van de Verenigde Staten van Noord-Amerika verklaarde diezelfde dag zich te zullen houden aan het wapenembargo. In zijn nieuwjaarsboodschap op 31 december kondigde minister-president B.J. Vorster een mogelijke herziening aan van de overeenkomst die de Britse marine het gebruik van de marinebasis Simonstown geeft. Een delegatie van een aantal Britse industriëlen en zakenlieden is op 14 februari in Kaapstad aangekomen, die naar verluidt deel uitmaakt van de campagne de handelsbetrekkingen

met Zuid-Afrika aan te houden totdat de conservatieve partij in Groot-Brittannië aan de macht komt en het embargo op defensieve wapens, zoals aangekondigd, zal beëindigen.

Op 1 januari overleed in Londen op de leeftijd van 59 jaar Joost de Blank, die tot 1963 aartsbisschop van Kaapstad was. Bij zijn aankomst in 1957 in Kaapstad deelde De Blank mee dat hij aan een ongeneselijke ziekte leed: kleurenblindheid. Buiten zijn kathedraal liet hij de mededeling aanbrengen: 'All services in this cathedral are open to all races at all times'. Op 10 januari overleed op 70 jarige leeftijd dr. Theophilus Ebenhaezer Dönges, die in mei 1967 de eerste president, Swart, had moeten opvolgen, maar niet kon worden geïnstalleerd wegens een hersenbloeding, drie weken eerder. Dönges, die sinds 1948 deel uitmaakte van het kabinet, was acht jaar minister van financiën. Na de moord op Verwoerd in september 1966 was hij een weeklang waarnemend minister-president tot de verkiezing van de huidige premier, Vorster. Als minister van binnenlandse zaken diende hij in 1951 de wet op de afzonderlijke vertegenwoordiging van kiezers in. De nieuwe kandidaat voor het presidentschap, de 69-jarige minister van landbouw-technische diensten en watervoorziening, Jacobus Johannes Fouché, werd op 1 februari door de Nasionale Party benoemd en op 19 februari door het kiescollege gekozen.

Na de eerste harttransplantatie op 3 december in

Kaapstad, waardoor de hartpatiënt L. Washkansky tot 21 december in leven werd gehouden met het hart van een 25-jarige vrouw, werd hij bij de tweede harttransplantatie op 2 januari ten behoeve van de blanke tandarts, dr. Philip Baliberg, het hart van de overleden kleurling, Clive Haupt, gebruikt.

De twaalfjarige Sandra Laing, die na registratie als kleurling weer tot blanke werd verklaard, heeft na twee jaar een school gevonden, die bereid is haar op te nemen. De naam van de school wordt niet bekendgemaakt in verband met de publiciteit. Nadat een commissie van het Internationale Olympische Comité in 1967 Zuid-Afrika had bezocht, werd half februari bekendgemaakt dat bij geheime postale stemming de meerderheid van de 71 leden zich had uitgesproken voor toelating van Zuid-Afrika tot de aanstaande zomerspelen in Mexico. Het eventuele team zal gezamenlijk naar Mexico reizen, in hetzelfde deel van het Olympische dorp aldaar wonen, dezelfde uniformen dragen, onder dezelfde vlag paraderen en samengesteld worden door een veelrassig team van functionarissen van de verschillende sportbonden. Maar de selectiewedstrijden zullen binnen Zuid-Afrika in overeenstemming met de onveranderde praktijk van gescheiden sportbeoefening, niet veelrassig mogen zijn. (Voor het proces in Pretoria mbt. de wet op het terrorisme, zie onder Zuidwest-Afrika, p. 47.)

einde van kleurlingvertegenwoordiging

Bij de opening van het nieuwe parlementaire jaar op 2 februari heeft senator J.F. Naudé, de waarnemend president, een wetsvoorstel aangekondigd dat voorziet in een gekozen raad voor de Kleurlingen (alsmede in een statutaire raad voor de Indiërs) met beperkte administratieve bevoegdheden. Daarmee zal een eind worden gemaakt aan de blanke vertegenwoordiging van de Kleurlingen in de Volksraad en de senaat krachtens wet no. 9 van 1956. De nu aangekondigde verandering is de laatste, logische stap op de weg naar volslagen scheiding van politieke rechten.

In de Kaapkolonie werd in 1853 bij het verkrijgen van vertegenwoordigend bestuur geen onderscheid naar ras gemaakt voor het verlenen van stemrecht. Evenmin gebeurde dit in het charter voor Natal van 1856. Maar de Boerenrepublieken die tussen blank en gekleurd geen gelijkheid in kerk en staat erkenden (art. 9 van de grondwet van de Zuidafrikaanse Republiek en art. 1 van de grondwet van de Vrijstaat) kregen gedaan dat in de Zuid-Afrikawet van 1909 het passieve stemrecht uitdrukkelijk werd voorbehouden aan personen, die krachtens sectie 26(d) en 44(c) van

'Europese afkomst' moesten zijn, wilden zij in aanmerking komen voor de senaat of de Volksraad. Aan het bestaande actieve stemrecht mocht niet worden getornd want krachtens de verschanste sectie 35(1) van de grondwet konden wetten, die het in de Kaapprovincie bestaande stemrecht op grond van ras of huidkleur wilden wijzigen of beperken, slechts worden aangenomen met inachtneming van het bepaalde in sectie 152. Daarin werd vastgesteld dat de verschanste artikelen van de grondwet slechts konden worden gewijzigd door een tweederde meerderheid van alle leden van Volksraad en senaat in een gezamenlijk zitting. Het stemrecht van de Kleurlingen ging kwalitatief achteruit toen krachtens wet no. 18 van 1930 en wet no. 41 van 1931 alle volwassen blanke mannen en vrouwen het ongekwalficeerde stemrecht kregen, terwijl de Kleurlingen (alleen mannen en uitsluitend in de Kaapprovincie en Natal) nog moesten blijven voldoen aan kwalificaties van eigendom, inkomen of beroep en onderwijs.

De regering Malan wilde in 1951 de stemgerechtigde Kleurlingen van de gemeenschappelijke kiezerslijst afvoeren door middel van wet no. 46 op de afzonderlijke vertegenwoordiging van kiezers, maar in de daaropvolgende rechtszaak *Harris v. Minister van Binnenlandse Zaken* (1952-2-SALR 428 AD) verklaarde het hooggerechtshof de wet in 1952 in strijd met de grondwet (sectie 35). Maar ruim een maand later, op 22 april 1952, werd een wet aangenomen, die het parlement de bevoegdheid gaf als hoogste beroepsinstantie op te treden. Als zodanig vernietigde het parlement op 28 augustus het vonnis van het hooggerechtshof van 20 maart en werd wet no. 46 van 1951 geldig verklaard. Maar de Kaapse Provinciale Afdeling van het hooggerechtshof verklaarde al op 29 augustus dat *die Wet op die Hoë Hof van die Parlement*, no. 35, in strijd was met sectie 152 van de grondwet. Het beroep van de regering bij de afdeling van appèl bleef op 13 november zonder succes (1952-4-SALR 769).

De regering benaderde het vraagstuk nu van een andere hoek, en liet in april 1955 een wet aannemen, waardoor het aantal rechters in de afdeling van appèl voor constitutionele zaken kon worden uitgebreid van zes tot elf. In de daaropvolgende maand werd het aantal senatoren bij eenvoudige wet uitgebreid van 48 tot 89, terwijl de meerderheidspartij in iedere provincie alle senaatszetels voor dat gebied kreeg (voor de Nasionale Party betekende dit drie van de vier provincies). Daarop werd in februari 1956 de *wet tot Wysiging van die Suid-Afrikawet*, no. 9, aangenomen, die de wet op de afzonderlijke vertegenwoordiging van kiezers bekrachtigde en het toetsingsrecht van de rechter beperkte. Tenslotte won de Nasionale regering de constitutionele strijd definitief op 9 november 1956. De afdeling van appèl verklaarde de grondwetswijziging en de uitbreiding van de senaat niet in strijd met de grondwet. De daarop aangenomen wet no. 30 van 1956 op de afzonderlijke vertegenwoordiging van kiezers bepaalde dat alle verkozen vertegenwoordigers van de Kleurlingen (ook de twee voor de Kaapse Provinciale Raad) blank moesten zijn. In Natal werd de kiezerslijst gevormd door Kleurlingen die het stemrecht reeds bezaten, maar nieuwe kiezers zouden niet meer worden geregistreerd. Voor plaatsing op de afzonderlijke Kleurlingkiezerslijst kwamen vanaf 1956 in de Kaapprovincie in aanmerking mannen boven de 21 jaar, die gedurende twaalf maanden eigendom bezaten ter waarde van £ 75 of twaalf maanden salaris of loon hadden genoten van niet minder dan £ 50 en die naam, adres en beroep konden op-

schrijven. Hun vertegenwoordiging bestond sinds 1956 uit vier leden in de Volksraad, twee in de Kaapse Provinciale Raad en één benoemde senator. *'This representation has the character not of a too-limited national representation but rather of a somewhat anomalous survival of ancient freedom in the Cape, particularly as the old qualifications remain'*, schreven E.H. Brookes en J.B. Macaulay als commentaar (Civil Liberty in South-Africa, 1958, p. 152).

Nu komt ook hieraan een einde door de beperking van het Kleurling kiesrecht tot de Kleurling-raad, een advieslichaam dat van 1943 stamt en sinds 1956 uit twaalf gekozen en vijftien benoemde leden bestaat. Een dergelijke beperking van het Kleurlingenkiesrecht tot een afzonderlijk vertegenwoordigend lichaam met beperkte bevoegdheden betekent weliswaar een verdergaande achteruitstelling bij de blanken, maar is feitelijk niet meer dan de formele bevestiging van een reeds jaren bestaande toestand. Want in feite is het Zuidafrikaanse parlement een louter blanke aangelegenheid zonder enige inspraak van welke andere bevolkingsgroep dan ook (dat als enige mevrouw H. Suzman van de Progressieve Partij de belangen van de niet-vertegenwoordigde bevolkingsgroepen vaak behartigt doet hier niets aan af). Dat de Kleurlingen via gekwalificeerd stemrecht vier van de 156 volksraadsleden mochten kiezen was een fictie om het parlement de schijn te geven van een democratische vertegenwoordiging van het Zuidafrikaanse staatsvolk. Door het afschaffen van deze fictie kunnen de Zuidafrikaanse verhoudingen alleen maar duidelijker worden. **klr**

Zuidwest-Afrika Het hooggerechtshof in Pretoria heeft op 9 februari negentien Afrikanen wegens terrorisme in Zuidwest-Afrika veroordeeld tot levenslange gevangenis. Negen anderen werden tot twintig jaar gevangenis veroordeeld en twee tot vijf jaar. (Drie Afrikanen die schuld erkenden voor overtreding van de wet op de onderdrukking van het communisme werden tot vijf jaar voorwaardelijk veroordeeld.) De 33 Zuidwest-Afrikanen waren op 26 januari schuldig bevonden aan pogingen tot gewapende opstand en samenzwering om het Zuidafrikaanse bestuur over Zuidwest-Afrika omver te werpen tussen juni 1962 en mei 1967, hetgeen strafbaar werd gesteld krachtens de wet op het terrorisme die in 1967 na de arrestatie van de beschuldigen werd aangenomen. Rechter Joseph F. Ludorf verklaarde op 26 januari niet het doodvonnis uit te willen spreken omdat naar zijn mening de beklagden de misleide slachtoffers van communistische indoctrinatie waren. (De weigering van Zuid-Afrika om het proces te beëindigen en de beklagden vrij te laten was door de Veiligheidsraad op 25 januari unaniem veroordeeld.) Op 11 februari werd bekend gemaakt dat nog twaalf Afrikanen in Zuid-Afrika worden gedeti-

neerd op beschuldiging van terrorisme in Zuidwest-Afrika in de afgelopen maanden. Over een eventueel tweede 'terroristen'-proces in Zuid-Afrika is nog geen beslissing genomen.

Het verzet van de Zuidafrikaanse regering heeft er toe geleid dat de VN-raad voor Zuidwest-Afrika het bestuur over het gebied niet heeft kunnen overnemen, aldus werd in het eerste rapport van de raad aan de Algemene Vergadering van de VN gesteld. Volgens het rapport dat half november werd ingediend was Zuid-Afrika's aanwezigheid in het gebied 'een onwettige daad, een wederrechtelijke toeëigening van macht en een buitenlandse bezetting van het gebied dat de internationale vrede en veiligheid ernstig bedreigt'. De president van de raad, E.R. Braithwaite van Guyana, noemde het proces in Pretoria een duidelijk voorbeeld van de flagrante schending van de VN-besluiten door Zuid-Afrika.

Op 17 november werd in Pretoria bekendgemaakt dat de Ovambochefs en hoofdmannen unaniem op 31 oktober hadden besloten het aanbod van grotere bestuurlijke bevoegdheden voor hun gebied te aanvaarden.

eilanden

Komoren De nieuwe grondwet voor de Komoren is op 7 december door de Franse nationale vergadering aangenomen. Deze wijziging van de grondwet van 1961 houdt in dat de staatsorganen de bevoegdheid krijgen de eigen werking, functie en verhoudingen te regelen, terwijl de bevoegdheden van wetgeving en rechtspraak uitgebreider en duidelijker zijn omschreven.

Mauritius Britse troepen werden op 22 januari uit Singapore naar Mauritius gezonden in verband met ongeregeldeheden, die in de hoofdstad Port Louis waren uitgebroken. Volgens de politie moet de oorzaak gezocht worden in rassentegenstellingen (de bevolking bestaat uit 394 365 Hindoes, 126 098 Moslims van Indiase afkomst, 223 357 Creolen en 24 872 Chinezen). Andere waarnemers spreken van rivaliteit tussen twee groepen gangsters die protectiegeld afpersten. Minister-president Sir Seewoosagur Ramgoolam verklaarde op 25 januari dat groeps outeneurs verantwoordelijk waren.

Ondanks de aanwezigheid van de Britse troepen bleven de ongeregeldeheden voortduren. Toen op 30 januari een avondklok werd ingesteld was het dodencijfer opgelopen tot 24 en werd het aantal gewonden op meer dan honderd geschat. Hoewel een duidelijk politiek motief achter de ongeregeldeheden schijnt te ontbreken, vrezen vele groepen dat de Hindoes een overheersende rol zullen spelen als het eiland op 12 maart onafhankelijk wordt (de Britse regering, die op verzoek van minister-president Ramgoolam de troepen stuurde, hand-

haaft 12 maart als de dag van de onafhankelijkheid). Andere mogelijke aanleidingen voor de ongeregeldeheden zijn de grote werkeloosheid (van 15 tot 20%), de moeilijkheden in de suikerindustrie, de bezuiniging op de sociale voorzieningen en de stijgende voedselprijzen.

Op Rodrigues (een eiland dat behoort bij Mauritius en op een afstand van 560 kilometer ten oosten daarvan gelegen is) zijn in verband met de voedselschaarste ongeregeldeheden uitgebroken, zo werd op 24 januari bekend. De Britse destroyer Cambrian zette daags daarna troepen aan land. De bevolking van ongeveer 21 000, voornamelijk boeren en vissers, verwijten het bestuur de distributie te vertragen van voedsel dat schaars is geworden nadat in december tachtig procent van de graanoogst verloren ging in cyclonen.

De leidende politieke partij, de Mauritiaanse Volkspartij, besloot op 27 januari Arabisch samen met Frans tot officiële taal te verheffen.

Seychellen Aan de eerste algemene verkiezingen, die op 12 december plaatsvonden, werd door ongeveer 23 000 stemgerechtigden van de 44 000 inwoners deelgenomen. Zij kozen de acht leden van de regerende raad, die de 92 eilanden van de Seychellen-groep, regeert. De twee partijen, die bij de verkiezingen waren betrokken, zijn de Seychelles People's United Party (SPUP), die associatie met Groot-Brittannië wil en tenslotte onafhankelijkheid, en de Seychelles Democratic Party (SDP), die integratie bij Groot-Brittannië zoekt.

ankole en zijn muziek

door Paul van Tiel, W.P.

Ankole is een van de vier koninkrijken die samen met verschillende andere distrikten de onafhankelijke Staat Uganda vormen. Gelegen in de 'western region' van Uganda juist ten zuiden van de evenaar, grenst het in het noorden aan het koninkrijk Toro, in het oosten aan het koninkrijk Buganda en in het zuiden aan Tanzania en Rwanda. In het westen grenst het aan het distrikt Kigezi en ook aan Kongo-Kinshasa. Het koninkrijk Ankole heeft tien provincies. Volgens het Statistical Abstract van 1960 gepubliceerd door de East African Statistical Department, heeft Ankole een oppervlakte van 6.276 vierkante mijl, en telde het toen 531.335 inwoners. Tot voor kort werd Ankole bevolkt door twee ethnische groepen. De oorspronkelijke bewoners van Ankole waren de Iru (behorend tot de bantoe). Hun economie is gebaseerd op de landbouw, tot op zekere hoogte gekombineerd met veeteelt. Ongeveer vijf eeuwen geleden kwam een Hamitisch volk vanuit het noorden afzakken, dat via de natuurlijke weidegebieden zijn weg vond naar de interlacustrine gebieden van Oost-Afrika, waar het de aristocratie ging uitmaken. Deze herders, de Hima, zijn de bezitters van het rundvee, bekend vanwege zijn sierlijke lange hoorns. Sinds de laatste vijftien jaar is er een andere bevolkingsgroep bij gekomen, door overbevolking in het distrikt Kigezi. Tien-duizenden Kiga hebben zich definitief gevestigd in uitgestrekte nederzettingen in verschillende delen van Ankole. Ze worden nu meer en meer beschouwd als volwaardige inwoners van het koninkrijk. Evenals die van de Iru bestaat ook de economie van de Kiga uit een 'gemengd bedrijf' landbouw en veeteelt. Uiteraard heeft ieder van deze drie stammen haar eigen gewoonten en familiegebruiken. Iedere stam heeft ook haar eigen muziek.

Bij het behandelen van de muziek van een land of van een volk moeten steeds de verschillende componenten van die muziek in acht worden genomen. In onze beschouwing over de muziek van het koninkrijk Ankole vragen dan ook problemen van allerlei aard onze bijzondere aandacht. Muziek beschrijven en de juiste waarde er van bepalen is een delikate aangelegenheid. Het resultaat zal steeds subjectief blijven want de een zal speciale waardering hebben voor het boeiend polyritme, terwijl een ander heel bijzonder getroffen kan zijn door specifiek melodische patronen. Wat volgt, is het resultaat van een studie die ik in 1966 in Uganda gemaakt heb.

De muziek in Ankole is, zoals elders op het Afrikaanse continent, in de eerste plaats vokaal. Terwijl de Hima echter in de meeste gevallen uitsluitend 'a capella' zingen, worden zang en dans van de Iru en de Kiga praktisch altijd instrumentaal – voornamelijk ritmisch – begeleid. Uitsluitend instrumentale muziek wordt in Ankole alleen gemaakt aan het hof van de koning.

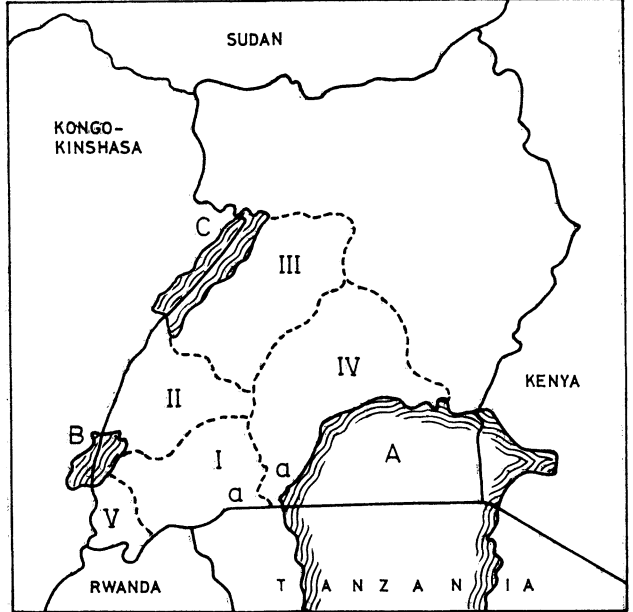
We zullen nu eerst nader kennis maken met de volksmuziek van de Hima, de Iru en de Kiga, en ook met de koninklijke muziek. Vervolgens zullen we enkele alinea's wijden aan bepaalde aspecten van de muziek in Ankole, zoals liedteksten, vorm en stijl. Behalve de benaming van een paar muziekinstrumenten en de zgn. 'nonsense syllables', komt ook de akkulturatie ter sprake. Tot slot een kort woord over Ankole's kerkmuziek in Afrikaanse stijl.

Hima muziek

Het is een algemeen verschijnsel, dat het aantal muziekinstrumenten bij de herderstammen in Afrika gewoonlijk erg beperkt is. Dit is dan ook het geval bij de Hima. Ze kennen slechts de bam-

kaart van Uganda

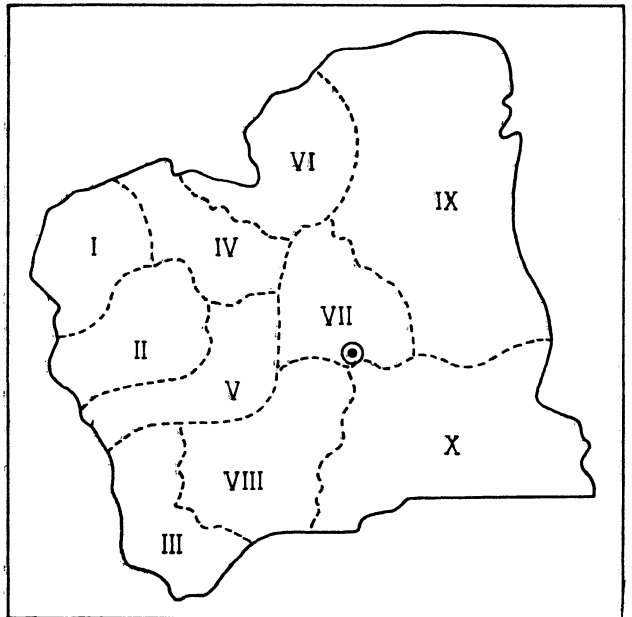
- I Ankole
 - II Toro
 - IV Buganda
 - IA Bukanga
 - III Bunyoro
 - IVA Kooki
-
- A Victoriameer
 - B Edwardmeer
 - C Albertmeer

kaart van Ankole

provincies van het koninkrijk

- I Bunyaruguru
- II Igara
- III Kajara
- IV Buhweju
- V Sheema
- VI Mitooma
- VII Kashaari
- VIII Rwampara
- IX Nyabushozi
- X Isingiro

boeffluit en de plankciter. Alleen de mannen bespelen de bamboefluit; de plankciter daarentegen is het instrument dat alleen door de vrouwen bespeeld wordt. De fluitist treedt gewoonlijk op als begeleider van een vokalist die een lofzang uitvoert. Ook de zangerige citermuziek fungeert als begeleiding van indrukwekkende lofliederen. Terwijl de fluitmuziek dus een aparte begeleider vereist naast de solist, begeleidt de zangers zich zelf op de citer. De lofliederen van de Hima staan wel zeer in de belangstelling van de etnomusikologen, niet alleen om hun bijzondere muziekstijl, maar ook omdat ze zo'n aanzienlijke plaats innemen in het musiceren van de Hima. In deze fameuze lofzangen bezingen ze de schoonheid van allen en alles rondom hen. Geliefde^p_z thema's zijn b.v. de schoonheid van hun vee, met name de kleurschakeringen van de huid en de elegante vorm van de hoorns; de goede hoedanigheden en het grote nut van de weidegronden, die zo belangrijk zijn voor hun vee; de voordelen en het belang van regelmatige regenseizoenen en van het afbranden van het land; de schoonheid van de zon, de maan en de sterren; en speciaal ook de koning en de gehele koninklijke familie.

Een andere categorie met een geheel eigen wijze van voordracht vormen de helden dichtten (*ebyevugo*). Vooral 's avonds na het melken, wanneer ze binnen de omheining van de kraal zitten en genieten van de maneschijn, reciteren de Hima mannen deze kunstige epische gedichten. Ze zijn metrisch van structuur en bestaan uit een willekeurig aantal versregels. Met een ongelofelijke vaart en zonder enige onderbreking voor ademen worden ze voorgedragen door een solist, die in aanvalshouding midden in de kring staat met een lans in de hand. Na ieder vers stemt een koor, dat slecht uit een paar mannen bestaat, in met een beamend 'eccccch'. De versregels, die – een enkele uitzondering daargelaten – steeds met een erenaam beginnen, vormen altijd een volledige grammatikale zin en drukken ieder een afzonderlijk idee uit.

Iru muziek

Ook de muziek van de Iru is grotendeels vokaal. Al zijn hun muziekinstrumenten veel gevarieerder dan die van de Hima, direkt valt op, dat de structuur van deze instrumenten meer gericht is op ritme dan op melodie. De Iru gebruiken in hun muziek meerdere soorten rammelaars. Geen dans wordt uitgevoerd, zonder dat de typische *enjabajebe* klinken. Dit zijn stokjes, 25-30 cm lang, waaraan op verschillende plaatsen, op gelijke afstand van elkaar verwijderd, een paar gedroogde vruchten bevestigd zijn, ieder van 3-4 cm doorsnee, waarin steentjes, erwtes of zaadjes zitten. Ze worden vastgebonden aan beide benen van de dansers en klinken op het ritme van de dans. Een andere veel voorkomende rammelaar (eveneens aan de benen van de dansers bevestigd) heet *amajugo*, en bestaat uit vier tot zes kleine ijzeren belletjes, die aan een smalle reep gedroogde huid geregen zijn. Bij de Iru vrouwen en meisjes is geen dans denkbaar zonder het ritme van de platte doosrammelaar. Ze bestaat uit een plat doosje van 30-25-3 cm, vervaardigd van dunne stukjes riet, waarin ook weer erwtes, steentjes of zaadjes zijn opgesloten, die bij het bewegen van de doos rammelen. Tijdens mijn onderzoek in Ankole verleden jaar ben ik enige malen doosrammelaars tegengekomen, waarin onder andere een kroonkurk van een pepsicola flesje zat. Volgens de musicerende Banyankore doet dit metalen kroonkurkje de rammelaar bijzonder aardig klinken.

Veel minder gebruikelijk in Ankole is de zgn. klankbuis (*entimbo*). Ze bestaat uit een stuk dikke bamboe van ongeveer 80-100 cm lengte, waarmee door mannen met kracht ritmisch op de harde dansvloer gestampt wordt. Een idiofoon die nog minder vaak voorkomt in Ankole, is de *oburengo*. Deze handrammelaar mag slechts klinken gedurende rituele gezangen die uitgevoerd worden tijdens de initiatie plechtigheden. Het is een kallebas van ongeveer 10 cm diameter.

Veel Europeanen kunnen zich Afrikaanse muziek moeilijk voorstellen zonder het penetrante geluid van de tamtam. Het is daarom interessant in dit verband even op te merken, dat de membraanrom (*engoma*) nog niet zo heel lang geleden in Ankole burgerrecht heeft gekregen. In vroegere dagen werden in de volksmuziek van Ankole zang en dans ritmisch begeleid op een waterpot. Leeg – en niet gevuld met water, zoals in het verleden meer dan eens beweerd is – werd de pot op de opening geslagen met een stijf waaiertje dat gemaakt is van een stuk droge bananenschors (*ekireere*). Hoewel de *engoma* zijn weg in Ankole gevonden heeft, is de waterpot toch niet van het toneel verdwenen. Vaak treffen we op de dansvloer de waterpot aan naast de trom. Op beide wordt hetzelfde ritme voortgebracht ter begeleiding van de traditionele zang en dans.

De Iru hebben slechts enkele melodie-voerende muziekinstrumenten. Zoals de Hima hebben ook de Iru de bamboefluit (*omubanda*). Ook bij hen wordt deze fluit uitsluitend door mannen bespeeld. Deze beweeglijke en zeer melodieuze fluitmuziek dient ter begeleiding van lofzangen (*ekirembeero*) die door vrouwen worden voorgedragen als intermezzis van de traditionele Iru dans. Ook klinkt deze fluitmuziek niet zelden als een kort instrumentaal tussenspel tijdens die zelfde dans. Het in Afrika niet onbekende eensnarig viooltje (*endingiri*) behoort niet tot de traditionele muziekinstrumenten van Ankole. Bespeeld door immigranten afkomstig uit Buganda, krijgt het echter ook meer en meer populariteit bij de Iru. Alleen mannen bespelen het en gebruiken hiervoor een gebogen strijkstokje. Gewoonlijk begeleidt de solist zich zelf wanneer hij b.v. een historisch lied uitvoert. Het doordringend geluid van de jachthoorns (*enzaamba*) dat vroeger de plaatselijk georganiseerde jachtpartijen opluisterde, raakt meer en meer in onbruik. Sinds jachtpartijen wettelijk verboden zijn en privé-jagen niet meer is toegestaan tenzij met een zeer moeilijk te verkrijgen vergunning, treft men vandaag jachthoorns slechts zelden meer aan. Spleetrommen, xylofonen, handpiano's of harpen zijn bij de Banyankore geheel onbekend.

Kiga muziek

Verscheidene muziekinstrumenten van de uit Kigezi geïmmigreerde Kiga zijn volkomen identiek met die van de Iru, zoals de veltrom, de platte doosrammelaar en ook de bamboefluit. Een andere Kiga bamboefluit die van aanzienlijk groter formaat is en bekend staat als de *ekinimba*, is tot dusverre bij de Iru (nog) niet populair geworden. Daarentegen toont Ankole wel belangstelling voor de attractieve citermuziek van de Kiga. Wordt bij de Hima de citer uitsluitend bespeeld door vrouwen, bij de Kiga is de citerspecialist niet de vrouw, maar de man. Hoewel de citer van de Hima zowel als die van de Kiga *enanga* heet, verschilt de structuur van beide toch aanzienlijk.

koninklijke muziek

Evenals de drie andere Ugandese koningen, heeft ook de koning van Ankole, die de titel van Omugabe voert, zijn eigen hofmuziek. De koninklijke muziek wordt gemaakt door verschillende ensembles, die wel steeds samen aan een concert deelnemen, maar toch altijd afzonderlijk optreden. De groei van de koninklijke muziek in Ankole in het verleden heeft in nauw verband gestaan met de politieke ontwikkeling van het koninkrijk. We willen hier niet verder ingaan op geschiedkundige details, maar we volstaan met te vermelden dat op ogenblik vier ensembles de muziek aan het hof van de Omugabe verzorgen. Volgens de traditie is het ensemble dat de *sheegu*-fluiten bespeelt verreweg het oudste en is deze fluitmuziek door de mensen ter plaatse zeer sterk geassocieerd met de koninklijke trom van het rijk. Volgens dezelfde mondelinge overlevering is van oudsher het koninkrijk Ankole niet voor te stellen zonder het imposante ritme van de trommen (*engoma*) die nog dagelijks rond het paleis klinken. De introductie van de hoornblazers (*abakondere*) en van de fluitisten (*abarere*) is van meer recente datum. Gezien het belang van deze koninklijke muziek en de speciale rol die zij speelt in Ankole, willen wij wat dieper ingaan op de verschillende groepen van hofmusici.

Eerst de *esheegu* muziek. Het koninkrijk Ankole heeft een heilige trom. Deze koningstrom heet Bagyendanwa. We moeten ons die trom voorstellen als het hoofd van een familie. Hij heeft als onafscheidelijke levensgezellin en vrouw een andere trom, Kabembura. Tot deze gefingeerde trommenfamilie behoort ook nog een derde trommetje, Nyakashaija, die beschouwd wordt als de zoon van de twee grote trommen. Bagyendanwa is het symbool van de macht. Een nieuwe koning krijgt de macht over Ankole tijdens de kroningsfestiviteiten door in het bezit te komen van, en te slaan op Bagyendanwa. In Ankole mag de nieuwe heerser tijdens zijn installatie slechts één enkele slag op de koningstrom geven. Dit is niet zo in de overige koninkrijken van Uganda. In Toro b.v. slaat de kroonprins minstens negen maal speciale ritmen op Butwarane, de koningstrom van Toro. Maar de personificatie van Bagyendanwa gaat verder. Hij heeft een grote kudde vee, zijn eigen herders, zijn eigen vrouwelijke bedienden, zijn eigen melkpotten, die alle verschillend zijn van die van de koning. Bagyendanwa heeft ook zijn eigen muziekensemble. Deze hofkapel bestaat uit fluitspelers en een trommelaar. De muziekinstrumenten zelf behoren tot de regalia van Bagyendanwa, zowel de fluiten (*esheegu*) als de trom, die de naam heeft van Rwabasheegu. De *esheegu* is een open fluit, wordt bespeeld aan het bovineinde en heeft een vingergat aan de onderkant. Iedere *esheegu* kan twee tonen produceren. De hoogte van de toon hangt af van het al dan niet openhouden van het vingergat. Het ensemble bestaat uit een set van drie verschillende *esheegu*-fluiten die ieder twee tonen van verschillende toonhoogte kan voortbrengen. Bij het uitvoeren van de *esheegu*-muziek wordt de zgn. 'hocket techniek' toegepast, d.w.z. het melodisch patroon wordt gespeeld, doordat iedere *esheegu* op het juiste moment met zijn toon of tonen invalt en dan weer rust heeft tot het volgende moment om in te vallen.

De *amakondere* zijn hoorns, konisch en gebogen van vorm. Ze worden bespeeld door een blaasgat in de zijwand en hebben een vingergat aan het smalle uiteinde. Sommige zijn vervaardigd van het spitse gedeelte van de hoorn van een waterbok, waaraan het trechtervormig bovineinde van een

kalebas is bevestigd om het instrument beter te doen klinken. Andere hoorns zijn gemaakt van twee aan elkaar bevestigde gedeelten van een kalebas. Zoals de *esheegu* kunnen ook de *amakondere* niet meer dan twee tonen voortbrengen. De imposante muziek van het hoornensemble wordt ritmisch begeleid door de lange *engarabi* trom en een gewone *engoma*. De speelmethode van de muziek van de *amakondere* is identiek met die van de *esheegu*-muziek.

De *abarere*, de fluitspelers, vormen het derde ensemble van Ankole's hofmusicici. De *endere* is een bamboefluit, die aan het bovineinde door een ingekeept mondstuk geblazen wordt. Het heeft vier vingergaten in de zijwand en kan daardoor meerdere tonen produceren. Zoals bij de muziek van de *amakondere* wordt ook in de *endere*-muziek de ritmische begeleiding voortgebracht op een langvormige *engarabi* trom en een gewone veltrom (*engoma*).

De *abagoma*, de trommelaars aan het hof, hebben een geheel eigen functie. Treden tegenwoordig de hoornblazers en de twee fluitensembles slechts bij speciale gelegenheden op, het geluid van de trommen klinkt dagelijks rondom het paleis, en wel 's morgens en 's avonds. De Omugabe heeft altijd twee tamboers in zijn dienst, die om beurten hun trommen bespelen. Iedere trommelaar (*omugoma*) krijgt zijn eigen trom toegewezen aan het hof. Het is een membraantrom van ongeveer 50 cm diameter. Aan de bovenrand van beide trommen zijn kleine belletjes aangebracht die niet alleen een decoratieve functie hebben, maar tevens een heel speciaal kachet geven aan het geheel door te rinkelen wanneer de tamboer er zijn specifieke ritmen op slaat. In tegenstelling met de overige trommen die de Banyankore gebruiken, zijn deze twee hoftrommen bovendien met schelpjes versierd.

woord en muziek

Woord en muziek gaan samen, beide zijn essentiële bestanddelen van de zang. Veel meer echter dan in onze westerse talen wordt in de Afrikaanse toontalen het woord door de melodie geïntensiveerd. Ieder woord, zelfs iedere lettergreep van een woord, heeft zijn eigen vooraf bepaalde toon. De toon waarop betreffende lettergrepen worden uitgesproken kunnen beslissend zijn voor de betekenis van het woord. Wanneer derhalve bantoeteksten op muziek gezet worden, moet wel degelijk rekening gehouden worden met de tonaliteit van de taal. De verstaanbaarheid van de tekst zal immers grotendeels afhangen van het melodisch patroon van de muziek. De melodie moet dus minstens in die mate aan de toon van de tekst zijn aangepast, dat de tekst verstaanbaar blijft voor de luisteraar. Het spreekt van zelf dat, hoe sterker de tonaliteit van de taal is, des te nauwkeuriger de muziek de toon van de tekst volgen moet. Waar echter een zekere verzwakking van de tonaliteit van de taal is opgetreden, wordt meer melodische elasticiteit mogelijk. In het domein van de muziek heeft anderszijds ook de compositieleer haar specifieke wetten. Zelfs in de toontalen zullen muzikale vereisten geringe wijzigingen in het patroon van de spreektoon onvermijdelijk maken. Hoewel in geringere mate wordt dus ook de tekst op zijn beurt door de muziek beïnvloed.

De Iru en Kiga zijn bantoe. Zij spreken de hier boven beschreven toontalen. Zoals te konstaten is bij meerdere stamtalen in Oost-Afrika, is ook in Ankole de tonaliteit van de taal enigszins

verzwakt. Dat heeft dus tot gevolg, dat de toon van het gesproken woord met minder precisie gevolgd wordt door de melodische lijn in de muziek van de Iru en Kiga. Dit verklaart wellicht ook waarom reciteren op één toon in Ankole niet alleen mogelijk is maar ook inderdaad voorkomt. De Hima zijn evenwel Hamitisch van oorsprong. Het is merkwaardig hoezeer zij zich geheel aan het land hebben aangepast. Zij hebben zelfs de taal van de Iru overgenomen. Maar al hebben zij zich in velerlei opzicht naar hun nieuwe levensomstandigheden geschikt, aan de andere kant hebben ze strikt vastgehouden aan hun eigen muziekkultuur. Omdat zij de taal die door de Iru in Ankole gesproken wordt met hun eigen muziek combineren, is een konflikt tussen taal en muziek onvermijdelijk. In de vokale muziek van de Hima raakt dan ook de toon van de taal inderdaad soms in de knel met de melodie van de muziek.

Naast de toon van bepaalde lettergrepen is vaak ook de lengte van klinkers een bepalende faktor voor de betekenis van een woord. Het niet korrekkt samenvallen van lange en korte klinkers met resp. lange en korte noten kan verandering van betekenis tot gevolg hebben. Aan deze overigens belangrijke regel wordt door de Hima niet steeds met grote stiptheid vastgehouden. Een voorbeeld ter illustratie. 'Rubambansi' is een titel van Gasyonga, de koning van Ankole. De klinker 'a' is in beide gevallen lang vanwege de nasale medeklinkerkombinatie -mb- en -ns- die er op volgen. De Hima kunnen zich echter in hun gedichten veroorloven, de lengte van deze tweede klinker 'a' te veranderen. Door de 'n' te doen uitvallen maken ze er een korte 'a' van. Rubāmbānsi wordt dan Rubămbăsi.

liedteksten

Omdat de zang zulk een belangrijke plaats inneemt in de muziek van Ankole, kunnen we niet zonder meer aan de zangteksten voorbijgaan en deze geheel onbesproken laten. De opbouw van het grootste percentage zangteksten is afgestemd op de gebruikelijke solo- koor techniek. In veel liederen liggen de teksten van solist en koor vast. Zijn dus sommige zangteksten niet veranderlijk, andere zijn wel onderhevig aan variatie. Terwijl het koor een vast refrein uitvoert, zal de solist zich vaak veroorloven zijn soloteksten te wijzigen en aan bepaalde omstandigheden aan te passen. Vooral tijdens huwelijksfeesten of speciale gebeurtenissen zal de solist zijn zangteksten aantrekkelijker maken door toepasselijke improvisatie. Al zijn dus in Ankole de liederen, die aangepast zijn aan de solo-koor techniek, het talrijkst, toch kennen de bewoners van Ankole eveneens vele liederen die slechts door één persoon worden uitgevoerd. In wiegeliëdjes, kinderliederen en historische gezangen is vaak geen sprake van deze solo-koor techniek.

Wat de inhoud van de teksten betreft, valt het onmiddellijk op dat de funksjonaliteit van zeer uiteenlopende aard is. Dikwijls zijn zangteksten uitsluitend gericht op het geven van lofuitingen. In hun improvisaties weten sommige solisten meer dan gewone luister bij te zetten door op zeer persoonlijke wijze aan hoge gasten lof toe te zwaaien, zoals b.v. aan de koning of aan een chef van de provincie. Ook in huwelijksliederen wordt gewoonlijk op interessante wijze eer betuigd aan bruid, bruidegom of leden van hun familie. Maar de grootste eer wordt misschien wel bewezen in de zeer merkwaardige liederen ter ere van de Bacwezi, de geesten van een uitgestorven dynastie van Buny-

oro – Kitara. In andere liederen is de inhoud van de tekst meer gericht op het geven van praktisch advies. Vooral vroeger werd tijdens de huwelijksfestiviteiten vaak het zgn. 'omuyenje' gezongen door de moeder van de bruid alvorens deze voorgoed het ouderlijk huis verliet, met de bedoeling haar dochter praktisch advies te geven voor haar aanstaande huwelijksleven. Er bestaan ook teksten die niets anders dan propaganda doeleinden beogen. Mede als gevolg van de ontwikkeling van het land werden in het verleden nieuwe liederen en geheel nieuwe teksten geschreven voor het maken van propaganda. Het departement van volksgezondheid, sociale zorgen en veeteelt, en later ook de verschillende politieke partijen, hebben gebruik gemaakt van nieuwe liederen met gitaar begeleiding, om op populaire wijze bepaalde ideeën en praktijken bij het volk in zwang te brengen. Ook toen een jaar of tien geleden in Ankole de eerste krant in de inheemse taal gelanceerd werd, is er gedurende de periode die aan het verschijnen van het eerste nummer voorafging, enorm propaganda gemaakt voor dit unieke gebeuren met behulp van nieuwe liederen, muziek zowel als tekst. Deze werden eveneens uitgevoerd op meer neo-folkloristische muziek met gitaar begeleiding.

muziekvorm

De meest voorkomende muziekvorm is de 'strofische vorm', waarin elke strofe dezelfde melodie en begeleiding heeft. Hoewel de toon van de tekst in de verschillende strofen wel kleine melodische wijzigingen kan veroorzaken, blijft toch het grondpatroon van het stuk onveranderd. Gewoonlijk wordt deze strofische liedvorm uitgevoerd door een solist en een antwoordend koor. Toch komt in Ankole het alternatief zingen van twee koren ook wel voor, evenals het uitvoeren van een strofisch lied door slechts één persoon. Maar dit moet niet verward worden met de 'doorgekomponeerde vorm', waarin elke strofe andere muziek heeft. Voor zover mij bekend is, komt dit type van de doorgekomponeerde liedvorm in Ankole niet voor. Wel treffen we de meer zeldzame tussenvorm aan, waar vaak naar verwezen wordt als de 'gevarieerde strofenvorm'; in diverse kinderliedjes treedt in de laatste of voorlaatste strofe namelijk plotseling een verandering van melodie op.

Evenals in de westerse muziek komen ook in Ankole meer 'samengestelde vormen' voor, waarin diverse afzonderlijke muziekstukken, die ieder een heel verschillend karakter dragen, zonder enige onderbreking elkaar opvolgen. Een traditionele danspartij van de Iru b.v. is vaak opgebouwd uit meerdere delen, met steeds wisselend tempo, met steeds veranderde ritmische patronen en met treffende variatie in timbre. Het is merkwaardig hoe deze verschillende delen, ondanks hun grote verscheidenheid van karakter, bijdragen tot de opbouw van een harmonisch geheel. Het eerste deel bestaat praktisch altijd uit een echt danslied (*ekitaaguriro*), waarmee de dans ook steeds besloten wordt. Voor de daar tussen liggende delen zijn er verschillende mogelijkheden, zowel voor wat de volgorde als wat het aantal betreft. Deze hangen grotendeels af van de feeststemming en niet het minst van de aanwezigheid van artisten.

In de loop van een dansavond wordt heel vaak een door een vrouw uitgevoerde lofzang ten gehore gebracht. Terwijl het eenvoudige, regelmatige tromritme van het danslied voortduurt, valt dit loflied (*ekirembeero*) in. Op het tromritme vertolkt de vokaliste haar lied, terwijl zij zich zelf vaak

begeleid met het ritme van de doosrammelaar. Het koor van de aanwezigen zwijgt, maar haar solozang wordt opgeluisterd door de melodieuze en zeer bewegelijke muziek van de bamboefluit, gespeeld door een man. Ook zonder de zang van een *ekirembeero* kan men tijdens een danspartij meer dan eens een instrumentaal intermezzo op de bamboefluit beluisteren. De fluitsolist wordt begeleid door de trom, de doosrammelaar, en nu en dan ook door handklappen. Een ander deel van de Iru dans kan de voordracht zijn van een heldendicht (*ekyevugo*). Aan het einde van een danslied kan plots een man opstaan die vol enthousiasme een heldendicht gaat voordragen. Dan zwijgen de trommen, stoppen de dansers en houdt de zang op. De vertolker van het epos plaatst zich temidden van de musici en dansers, heeft in aanvalshouding een lans in de hand en legt zijn virtuositeit aan de dag met het kunstig voordragen van het heldendicht. Elke volzin van de deklamator krijgt bijval van enige aanwezige mannen door een instemmend 'eieeh'. Aan het einde van het epos klinkt er hoogstens een kort en krachtig 'Webare!' (Goed gedaan!) van de omstaanders, want onmiddellijk beginnen de trommen weer te klinken en komen de dansers weer in aktie. Hoe meer sfeer en stemming er heerst, des te vlotter komt een volgend danslied op gang. Een heel speciale solo-koor techniek zorgt tegen het einde van een danslied vaak voor een aangename verrassing. Deze muzikale variatie bestaat hierin, dat de gewone solopartij en de gebruikelijke antwoorden van het koor eensklaps vervangen worden door zeer korte zinnestelsels of zelfs slechts door woorden. Er ontstaat een snel afwisselend zingen tussen solist en koor, aangenaam voor het oor, maar vooral heel doelmatig voor het opvoeren van de stemming. Soms komt het voor, dat de dans onderbroken wordt door het optreden van een konferencier. Op een dansfeest in de provincie Sheema, dat ik meemaakte nam de leider plotseling het woord en bracht heel fijntjes op een wijze, geheel afgestemd op de mentaliteit van de Banyankore, met een paar leuke grapjes de aanwezigen enorm aan het lachen waarna hij weer vol enthousiasme de dans voortzette. Al is dus de opeenvolging van de verschillende delen niet vastgelegd door regels en al is het aantal delen geenszins bepaald, toch wordt gewoonlijk het laatste danslied besloten met een 'stretto', d.w.z. zonder enige ritmische onderbreking sluit een instrumentaal gedeelte (*ekikuuny*) aan op het laatste lied, waarin niet alleen het volume, vooral van de trommen, maar ook het tempo van de ritmische begeleiding wordt opgevoerd. Deze wijziging van tempo moet tot een klimax leiden. Het 'accelerando' biedt de dansers alle gelegenheid hun virtuositeit ten toon te spreiden als grandioos slot van de hele dans.

muziekstijl

Stammen met verschillende kulturele achtergronden hebben vaak traditionele muziek met grote stijlverschillen. In Ankole contrasteert de muziek van de Hima herders sterk met de muziek van de twee andere stammen, de Iru en de Kiga, en met de koninklijke muziek van de Omugabe. In Ankole is de traditionele muziek voornamelijk maar niet uitsluitend vokaal. Zeer veel Hima muziek wordt a capella uitgevoerd. In tegenstelling met de ritmisch begeleide traditionele dansmuziek en de initiatiegezangen van de Iru worden de geliefde *entooro* dansen van de Hima en eveneens hun

zeer typische initiatiegezangen uitgevoerd zonder enige instrumentale begeleiding. Een slechts zeer beperkt aantal Hima liederen wordt begeleid, en wel op de plankciter (*enanga*) of op de bamboefluit (*omubanda*). Ook de overige stammen van Ankole hebben enkele soorten liederen die geheel a capella worden gezongen, b.v. wiegeliederen en kinderliedjes. De hofmuziek van de Omugabe is exclusief instrumentaal.

In de traditionele herderszangen van de Hima komen veelvuldig noten voor met een uitzonderlijk lange notenwaarde. Merkwaardig is dat er geen ritmisch verband te vinden is tussen de zang van de solist en de koorzang van de aanwezigen waarin deze langgerekte noten voorkomen. Anderszijds lijkt het geen twijfel dat deze zeer karakteristieke vorm van groepszang gerekend moet worden tot de wezenlijke bestanddelen van de muziek. Deze bijzondere karaktertrek van de koorstijl veroorzaakt grote moeilijkheden bij het maken van transkripties. Men zoekt nog steeds naar een adequate oplossing. Deze merkwaardige koorpartij heeft geen tekst, maar wordt gevocaliseerd op 'aaaaah'. De melodische omvang is uiterst beperkt, ze bestaat uit slechts één interval. Het is een afwisselend zingen in zeer langzaam tempo van twee noten die ongeveer een toonsafstand van elkaar verwijderd zijn.

Het ritme van de muziek in Ankole is aanmerkelijk minder complex dan dat van de muziek van diverse andere stammen in Uganda. Bij de Hima is er geen sprake van kruisritme. In de muziek van de Iru wordt het ritme hoofdzakelijk hierin gekarakteriseerd, dat de verschillende rammelaars klinken tegen het regelmatig en ononderbroken ritme van de trommen en dat van het handklappen. Anders is het gesteld met het ritme van de dansers, die, gedreven door hun enthousiasme, ieder voor zich het dansritme kunnen variëren. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat deze ritmische dansvariaties gebaseerd zijn op vaste ritmische patronen. Volgens ingewonnen informatie kan de danser zich geheel vrij laten gaan bij het uitvoeren van de Iru *ekitaaguriro* dans, en zich laten inspireren door de inval van het ogenblik. Niet zelden resulteren de ritmen van de instrumenten en de door de dansers geïmproviseerde ritmische variaties in een boeiend kruisritme, dat duidelijk hoorbaar is, niet slechts door het energiek stampen van de voeten op de harde grond, maar speciaal ook door het geluid van de beenrammelaars en de enkelbelletjes. Zoals bij de Iru komen ook in de muziek van de Kiga kruisritmen voor van trommen, rammelaars en improviserende dansers. In tegenstelling met de regelmatige handklappen van de Iru weten de Kiga de polyritmiek in hun volksmuziek nog op te voeren met het stereotiep ritmisch patroon van hun handklappen. In Bukanga, dat in het zuidelijk gedeelte van de provincie Isingiro gelegen is, hebben verschillende elementen van de oorspronkelijke muziekkultuur van Kooki zich kunnen handhaven. In de gewone muziekpatronen van de *entogoro* dans, en nog meer in de *kahinde* dans, kruist het ritme van de lange *engarabi* trom interessant met dat van de twee veltrommen (*engoma*), die ieder een eigen ritme laten horen. In de *esheegu*-muziek aan het hof van de koning komt het tromritme geheel overeen met dat van de oorspronkelijk bewoners van Ankole, de Iru. Het bestaat uit een regelmatig en ononderbroken ritme van een *engoma*, geslagen met één trommelstokje (*omuritsyo*). Bij de koninklijke muziek van de hoorns (*amakondere*) en eveneens van de fluiten (*endere*) klinkt daarentegen een machtig kruisritme tussen de *engarabi* en de *engoma*. Bovendien wordt het polyritme in de *endere*-

muziek nog aantrekkelijker door het ritmisch patroon van de ijzeren beenbelletjes (*amajugo*) die de dansers dragen.

De melodische structuur van de vokale muziek in Ankole vertoont een grote verscheidenheid. Ze varieert van lied tot lied. Wel is het opvallend dat de melodieën van de Hima muziek over het algemeen betrekkelijk beperkt van omvang zijn; in hun muziek vragen ook de uitzonderlijk kleine intervallen bijzondere aandacht. De muziek van de Hima herders is niet syllabisch, maar meer melismatisch van aard, d.w.z. vaak worden op één lettergreep meerdere noten gezongen. Dikwijls horen we zeer fijn uitgevoerde glissandi tussen twee noten. Ook maken de Hima veelvuldig gebruik van figuratie. Van de muzikale versieringen verdienen verschillende soorten van trillers speciale vermelding, o.a. de triller, de mordent en de voorslag. In de muziek van de Iru zijn de glissandi echter ook niet geheel onbekend; daartreden ze met name op aan het einde van een muzikale zin. Het betrekkelijk langzame tempo van de Hima muziek contrasteert sterk met het tempo van de muziek van de Iru en de Kiga dat bepaald hoger ligt. Over het algemeen houdt men in Ankole strikt vast aan het ritme dat in het begin van een stuk aangenomen is. Toch is dit geen regel zonder uitzonderingen. Wordt in de westerse muziek het slot van een muzikale zin, en vooral het einde van een stuk, aangegeven met een ritardando, in Afrika – en ook in Ankole – treden aan het slot van een stuk nu en dan tempowijzigingen op in de vorm van accelerandi. In Ankole is dit voornamelijk het geval tijdens het laatste deel van de Iru danspartij. In dit gedeelte, dat *ekikuunyu* heet, worden de tijdseenheden van het ritme geleidelijk verkort. Deze tempoversnelling heeft tot doel, de dansers de gelegenheid te bieden blijkt te geven van virtuositeit en uithoudingsvermogen om zo de dans met een geweldige klimax te besluiten. Als laatste detail zij hier nog het bijzondere stemgeluid vermeld, dat vooral de muziek van de Hima kenmerkt: in tegenstelling met de zang van de Iru en de Kiga is het nasale geluid karakteristiek voor de zang van de Hima.

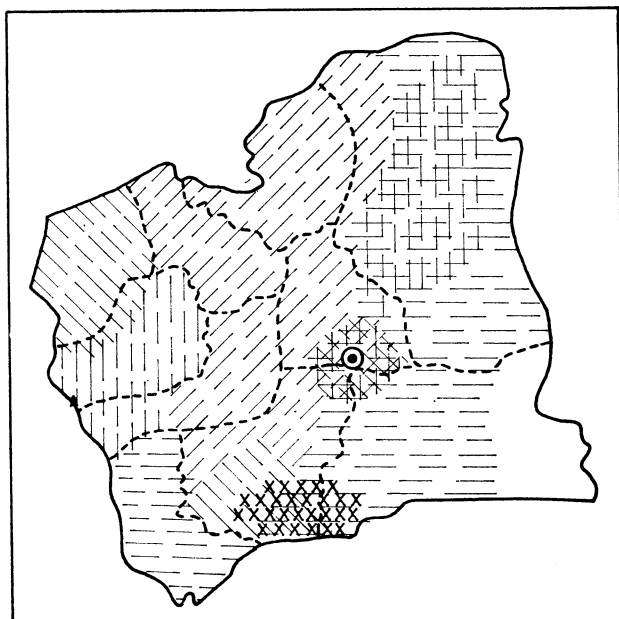
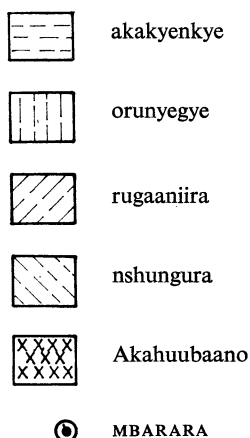
nonsense syllables

Zoals bij andere Afrikaanse stammen vragen ook in Ankole de zgn. 'nonsense syllables' onze aandacht. Het zijn lettergrepen die absoluut geen zin hebben, die op zich niets betekenen, maar die het muzikale vokabulaire weergeven dat op zekere muziekinstrumenten in bepaalde stukken wordt voortgebracht. Tegelijk met de ritmische patronen kunnen er ook melodische formules mee worden aangegeven. Nonsense syllables zijn een eenvoudig hulpmiddel, een 'ezelsbrug', om bepaalde ritmische formules en/of 'rhythmic tunes' te memoriseren.

Tijdens mijn onderzoek in Ankole heb ik slechts de hofmusici van de Omugabe gebruik horen maken van deze nonsense syllables, en wel om de ritmische patronen van de *engarabi* en van de *engoma* aan te duiden. In de koninklijke fluitmuziek b.v. klinkt het specifiek ritme van de *engarabi* gelijktijdig met dat van de *engoma*. De ritmische formule van de *engarabi* telt zes tijdseenheden en wordt met de volgende niets-betekende lettergrepen aangegeven:

kaart van Ankole

distributie van de namen van de
doosrammelaar

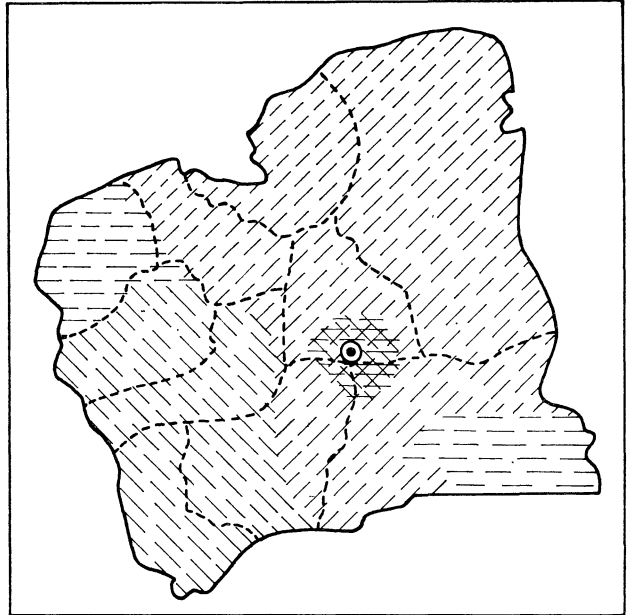
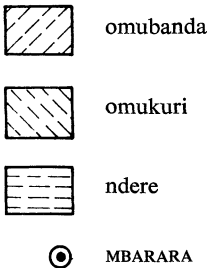

gemaakt wordt. Zeer merkwaardig is, dat in de zuid-oostelijke provincie Isingiro met *orunyegyeye* niet de platte handrammelaar maar de beenrammelaar wordt aangeduid die elders in Ankole *enjabajebe* genoemd wordt. Nu bestaat er in Ankole een uitdrukking '*okuteera orunyegyeye*'; dit betekent: dansen op het *orunyegyeye* ritme. Het *orunyegyeye* ritme is zeer bekend in Bunyoro, een koninkrijk dat noordelijker in Uganda en ten oosten van het Albert meer ligt. Of er enig verband bestaat tussen het ritme van de doosrammelaar en dat van de nyoro dans, zal alleen kunnen worden uitgemaakt met behulp van analytische bandopnamen en akkurate transkripties. 4 '*eshungura*'. Minder gebruikelijk is de naam *eshungura*. Oku-shungura betekent: ziften, wannen. De naam *eshungura* heeft dan ook betrekking op nuances in de beweging die bij het spelen gemaakt wordt. 5 '*akahuubaano*'. Oku-huuba betekent: zwaaien, schommelen. Ook deze zeer plaatselijk voorkomende naam houdt verband met de wijze van spelen. Hierbij dient aangetekend te worden, dat in het zuidelijk deel van Ankole, in de provincie Isingiro, waar de naam *akahuubaano* gebruikt wordt, meer dan 50% van de ondervraagden de doosrammelaar helemaal niet kenden.

Voor de bamboefluit met vier vingergaten worden in Ankole drie verschillende namen gebruikt. Hier houdt het verschil nauw verband met de moedertaal van de verscheidene bevolkingsgroepen. Ook de distributie van de verschillende fluitnamen is geheel gebaseerd op bovengenoemde enquête. 1 '*omubanda*'. *Omubanda* is het authentieke runyankore woord voor de bamboefluit. Bijna 60% van de bewoners van Ankole noemt de fluit dan ook *omubanda*, met name in die streken van het huidige koninkrijk welke vóór de samenvoeging van 1901 het oorspronkelijke Ankole uitmaakten

kaart van Ankole

distributie van de namen van de bamboefluit

en tevens in het voormalige koninkrijk Buhweju. Het woord *omubanda* werd in de provincie Kashaari gebruikt door niet minder dan 85% van de ondervraagden, in Mitooma door 90% en in Buhweju door meer dan 90%. 2 'endere'. Slechts 8% van de bevolking noemt de bamboefluit *endere*. Dit luganda woord *endere* komt in drie geheel verschillende gebieden van Ankole voor en is voornamelijk gebruikt door Baganda, mensen afkomstig uit het koninkrijk Buganda. Het woord *endere* wordt in het vroegere Bukanga gebruikt. Deze streek wordt hoofdzakelijk bevolkt door inwoners van het voormalige koninkrijk Kooki dat later bij Buganda gevoegd is. Ook in de noordwestelijke provincie van Ankole, Bunyaruguru, heet de bamboefluit *endere*. Dit is verklaarbaar vanwege het feit dat Bunyaruguru bewoond is door Ganda immigranten. Na hun moord op Kabaka Junju is een hele groep Baganda om veiligheidsredenen weggevlucht uit Buganda. Tegen het einde van de 18e eeuw hebben zij zich definitief gevestigd in Bunyaruguru. Tenslotte is ook aan het hof van de Omugabe het woord *endere* goed bekend. Nadat de fluiten vanuit het voormalige vorstendom Kooki, dat nu bij het koninkrijk Buganda behoort, naar Ankole waren overgebracht na de overwinning van Ankole's koning Mutambuuka op Isansa, de koning van Kooki, is de Ganda naam *endere* bewaard gebleven. 3 'omukuri'. Met uitzondering van het zo juist genoemde Bunyaruguru wordt in het overige westelijk deel van Ankole de bamboefluit *omukuri* genoemd, namelijk in de provincies Igara en Kajara en het westelijk gedeelte van Rwampara. In en rond Mbarara, de hoofdstad van Ankole, wonen veel mensen uit andere delen van Ankole en zelfs uit andere stammen van Uganda afkomstig. Het spreekt dus van zelf dat men er alle genoemde namen

hoort. Volgens vermelde enquête gebruikt 12 % van de ondervraagden *omukuri*, ongeveer 20% *endere* en niet minder dan 68% *omubanda*.

akkulturatie

Tot slot enige bijzonderheden die verband houden met het akkulturatie proces dat zich in het verleden ook in Ankole heeft afgespeeld. Bij akkulturatie dienen we onderscheid te maken tussen het proces van de kultuuroverdracht zelf en de verschillende factoren die direct of indirect tot dit proces hebben geleid. Zoals elders op het Afrikaanse continent heeft ook in Ankole het langdurig contact met Arabieren, Indiërs en Europeanen de traditionele muziek beïnvloed. Hoe groot en belangrijk de overdracht van elementen van deze muziekkulturen ook geweest is, in dit artikel beperken we ons tot het contact dat plaats gevonden heeft tussen de Hima en de Iru, en tussen Ankole en de aangrenzende gebieden; en tot de invloed daarvan op de muziek van Ankole. Binnen de grenzen van het koninkrijk Ankole hebben bepaalde elementen van de muziek van de Hima de Iru bevolking ongetwijfeld sterk aangesproken. Vooreerst betreft het hier de zeer typische stijl van de Hima koorzang die we boven reeds hebben besproken. Deze vokalisen waarvan het ritmisch verband met de solozang nog steeds niet duidelijk is vanwege haar langgerekte noten, worden meer en meer gehoord tijdens de danspartijen van de Iru mannen. Bovendien hebben de Iru het reciteren van heldendichten van de Hima overgenomen. Op het ogenblik maken deze overal in Ankole een veelvoorkomend deel uit van de Iru *ekitaaguriro* dans. Niettegenstaande hun verdienstelijke vertolkingen hebben de Iru het hoge peil van de Hima toch niet kunnen evenaren. In het contact tussen Ankole en de aangrenzende landen heeft de overdracht van muziekkulturele elementen hoofdzakelijk in slechts één richting plaats gehad, n.l. van Buganda, Kooki en Kigezi naar Ankole. De omstandigheden die tot de eerste contacten tussen Ankole en de naburige volken geleid hebben, zijn zeer verschillend van aard. De vroegste liggen in het politieke vlak, later zijn ze meer het gevolg geweest van de economische vooruitgang. Ook mogen we in dit verband geenszins de invloed onderschatten van de contacten die gelegd zijn door missie en zending.

De groei van de hofmuziek van Ankole heeft in nauw verband gestaan met de politieke ontwikkeling van het koninkrijk. Nadat koning Mutambuuka (1852-1879) het naburige koninkrijk Kooki overmeesterd had, heeft hij de hofmusici van Kooki's vorst als krijgsgevangenen naar Ankole overgebracht met de bedoeling, dat zij daar zouden voortgaan met het uitoefenen van hun functie, maar nu voor de Omugabe. Kooki's hofmuziek heeft op deze wijze in zijn geheel en ineens een definitieve plaats gekregen rond het koninklijk paleis in Ankole. Al mogen we dit genre van overdracht misschien niet 'geforceerd' noemen, er kan toch geenszins gesproken worden van een spontane adoptie van muzikale elementen door langdurig contact. Het gaat hier om twee geheel verschillende groepen van musici, n.l. de hoornblazers (*abakondere*) en de fluitisten (*abarere*). Deze hoorn- en fluitmuziek wordt uitsluitend aan het hof gespeeld, of bij speciale gelegenheden daarbuiten, maar dan toch steeds in aanwezigheid van de Omugabe. Zij wordt alleen ten gehore gebracht door musici die hiervoor speciaal zijn opgeleid. Ofschoon deze zeer bijzondere muziek niet gerekend kan worden tot Ankole's oorspronkelijke volksmuziek, hebben de bewoners van het

koninkrijk er toch zeer grote waardering voor. Wat nu precies geleid heeft tot deze waardering, is niet gemakkelijk uit te maken. Het is niet onmogelijk dat hun appreciatie gestimuleerd is door hun uitzonderlijke aanhankelijkheid aan het vorstenhuis. Noch is het uitgesloten dat zekere elementen van deze hoorn- en fluitmuziek hen inderdaad heel bijzonder aanspreken.

Velerlei contacten in de meer gebruikelijke zin van het woord zijn ontstaan toen rond 1890 de Britse regering zich meer definitief vestigde in Ankole. In de loop van de daarop volgende jaren hebben zij er meerdere chefs vanuit Buganda benoemd om zorg te dragen voor het bestuur van diverse provincies van het koninkrijk. Ongeveer in dezelfde periode namen de economische contacten vastere vormen aan. Handelslieden vanuit Buganda breidden hun handelsterrein uit tot in Ankole. Verschillende groepen van deze Ganda middenstanders hebben zich er definitief gevestigd, in verspreid liggende commerciële centra langs de hoofdwegen, maar wel voornamelijk in en rond Mbarara. In het begin van de twintigste eeuw werd er een nieuwe reeks van contacten gelegd, doordat Europese missionarissen en zendelingen met Afrikaanse katechisten, allen Baganda, naar het westen van Uganda zijn doorgedrongen. Toch zijn de contacten tussen Buganda en Ankole niet eenzijdig gebleven. Vooral sinds de laatste drie decennia trekken Banyankore arbeiders in steeds groter getale naar Kampala, de commerciële hoofdstad van Uganda, met het doel daar op korte termijn grote sommen geld te verdienen voor afbetaling van een bruidschat of voor aflossing van gemaakte schulden.

Wat het proces van de overdracht zelf betreft, zijn de Banyankore eenstemmig in hun informatie, dat vóór de komst van de Baganda in Ankole de veltrom (*engoma*) onbekend was. Momenteel is er in Ankole geen dorp meer waar de *engoma* niet bespeeld wordt. De jongere generatie beschouwt zelfs de *engoma* zonder meer als hun traditioneel ritmisch muziekinstrument. Ook de *endingiri* heeft zijn weg naar Ankole gevonden. Het is een éénsnarig viooltje dat met een gebogen strijkstokje bespeeld wordt. Wanneer in Ankole een feest, van welke aard dan ook, met muziek, zang en dans wordt opgeluisterd, dan is het al lang geen bijzonderheid meer, dat na een gemeenschappelijke dans eensklaps een solist optreedt en een historisch gezang begint te vertolken terwijl hij zich zelf op dit viooltje begeleidt. In de loop van de jaren heeft het luganda woord *endingidi* een kleine wijziging ondergaan. Vandaag wordt in Ankole dit viooltje *endingiri* genoemd. Al is deze chordofoon ook bekend in het noordelijk gelegen koninkrijk Toro, toch was alle informatie eenstemmig omtrent zijn Ganda afkomst. In Toro heb ik de *endingiri* zien bespelen, niet zo zeer als soloinstrument, maar in een muziekensemble. Tijdens de kroningsplechtigheden in Toro, in maart 1966, hoorde ik twee viooltjes tegelijkertijd bespelen met ritmische trombegeleiding die samen met de vrolijke zang van verschillende artiesten een boeiend geheel uitmaakten.

Het voormalige vorstendom Bukanga maakt sinds de annexatie met Ankole het zuid-oostelijk deel uit van de provincie Isingiro. Die streek heeft zijn naam Bukanga behouden. Het is hoofdzakelijk bevolkt door mensen die afkomstig zijn uit Kooki. De muziek van de Bakooki behoort tot de Ganda muziekkultuur. Al verspreidt zich deze muziek nog steeds verder in de aangrenzende gebieden van zuid-oost Ankole, waar ze door de bevolking geaccepteerd is, in geen geval kan ze beschouwd worden als muziek, eigen aan de Banyankore. Het gaat hier over twee speciale dansen; de *entogoro*

dans is meer bekend dan de *kahinde* dans. Beide spelen in Bukanga dezelfde rol als de traditionele *ekitaaguriro* dans van de Iru in het overige gedeelte van Ankole. Het zijn echte volksdansen waar ieder naar wens mag en kan deelnemen. Beide zijn erg populair. Wellicht hebben ze hun populariteit gedeeltelijk te danken aan het boeiend kruisritme dat geproduceerd wordt op de begeleidende muziekinstrumenten. Hier moet wel worden opgemerkt dat het polyritmisch patroon van de *entogoro* aanzienlijk verschilt met dat van de *kahinde*. Het kruisritme van deze Kooki dansen is in het overige gedeelte van Ankole geheel onbekend.

Vanuit het zuid-westen zijn de Bakiga Ankole binnengekomen als immigranten. Van de traditionele muziekinstrumenten der Kiga is met name de plankciter (*enanga*) populair geworden. Op het ogenblik treft men ook Iru mannen aan die de *enanga* van de Kiga bespelen. In de loop van de laatste halve eeuw zijn groepen Banyarwanda gaan emigreren en hebben zich gevestigd in Ankole, reeds lang dus vóór de grote politieke crisis in Rwanda waarin het bloedige konflikt tussen de Tutsi en de Hutu geleid heeft tot het afschaffen van het koningschap. Temidden van de Iru bevolking treft men hele dorpen aan die uitsluitend bevolkt zijn door Banyarwanda. Zij hebben zich geheel aangepast aan het land Ankole en zijn bewoners. De meesten spreken de taal van Ankole, het runyankore, en maken muziek met de Banyankore. In de nabijheid van zulke nederzettingen van Banyarwanda in Ankole is het dan ook geen bijzonderheid dat tussen de muziek van de Iru plotseling een of ander Rwanda muziekinstrument klinkt, zoals b.v. de Rwanda boogharp (*omunahi*). Bepaalde elementen van de muziek uit Rwanda hebben inderdaad in Ankole een plaatsje gekregen.

inheemse kerkmuziek

Als eersten in Uganda hebben de Banyankore interesse getoond voor kerkmuziek in Afrikaanse stijl. Het begon in 1956 toen in overleg met enige Afrikaanse musici een studieweek werd georganiseerd, waaraan niet minder dan 50 belangstellende leken en religieuzen deelnamen, allen Iru. Deze studiedagen hadden tot doel, het idee van inlandse gewijde muziek te lanceren en enthousiasme te kweken onder de muzikale Banyankore. De eerste kerkliederen die reeds gekomponoerd waren door een bekend musicus, Benedikto Mubangizi, werden na lange en hevige, maar hoogst leerzame diskussies goedgekeurd. Na deze baanbrekende studieweek is de verbreiding van de nieuwe kerkmuziek eerst moeizaam op gang gekomen. Vooral onder de meer ontwikkelden zijn zeer verontwaardigde stemmen opgegaan. Geheel ten onrechte overigens, vonden zij het niet verantwoord, de Europese gewijde muziek te vervangen door de in hun eigen ogen minderwaardige Afrikaanse muziek. Geleidelijk aan is hen duidelijk geworden dat dergelijke uitlatingen getuigden van onjuist inzicht. Overal in Ankole neemt de belangstelling voor de inheemse kerkmuziek toe. En het steeds groeiend enthousiasme bij de musici zelf resulteert in het komponeren van meer en betere kerkmuziek. Einde 1961 werden de beste komposities van verschillende musici gebundeld en verscheen de eerste druk van het zangboekje 'Mweshongorere Omukama' (looft den Heer). Een analytische studie van de inheemse kerkmuziek van Ankole is onlangs verschenen in *WORLD-MISSION*, 1967, no. 1.

konklusie

In het bestek van dit artikel hebben we slechts een greep kunnen doen uit de vele aspecten die de muziek van Ankole biedt en welke ieder om verdere verklaring en diepere uitwerking vragen. Al kan de muziek van Ankole, vooral ritmisch beschouwd, wellicht niet opwegen tegen die van ettelijke andere negerstammen die het Afrikaanse kontinent bewonen, toch heeft ze zeer zeker haar eigen charme. Naast de boeiende instrumentale muziek van het koninklijk hof kontrasteert de vokale muziek van de Hima sterk met die van de Iru en van de Kiga. Al deze muziekkulturen zijn zeer uiteenlopend van aard en verdienen de volle aandacht voor verdere studie van de ethnomusikologen.

literatuur

Katate, Aloysius en Kamugungunu, Lazaro. Abagabe b'Ankole I en II.

Morris, Henry F. A history of Ankole.

Morris, Henry F. The heroic recitations of the Bahima of Ankole.

Van Thiel, W.P., Paul. The Music of Bagyendanwa, in 'African Music', vol. 4 no. 1.

Van Thiel, W.P., Paul. Cult. culture and music, in 'Worldmission' Spring, 1967.

les ancêtres dans la poésie africaine moderne: thème de la mort ou conception de la vie?

door mevr. J. van Es-Scheffer

summary

In this article I have been trying to show that in modern African poetry the ancestors do not only form one of the most characteristic literary themes, but that their matter-of-fact presence in African life guarantees a flavour of authenticity which cannot possibly be overseen.

There are other themes which by their approach express the 'negritude' of these writers, but the essence of the movement is best found in an absolutely African theme like the Ancestors.

'Quel chanteur ce soir convoquera tous les Ancêtres autour de nous
Autour de nous le troupeau pacifique des bêtes de la brousse?
Qui logera nos rêves sous les paupières des étoiles?'¹

En lisant les oeuvres des poètes noirs modernes on est frappé de voir combien peu de place y occupent les thèmes personnels. L'expérience individuelle et les sentiments privés ne fournissent guère la matière de ces recueils de poésie et le contact avec l'auteur lui-même s'établit davantage par l'intermédiaire des sujets traités, qui forment deux catégories distinctes:

- les thèmes de la révolte contre le pouvoir colonisateur ou, dans les pays maintenant indépendants, contre les influences colonisatrices persistantes; et
- les thèmes de la vie africaine traditionnelle.

Evidemment ces deux groupes de thèmes ne saurient rester entièrement séparés l'un de l'autre, mais on peut dire en gros qu'ils se rencontrent chez deux séries d'auteurs:

- Il y a d'une part les poètes 'engagés' qui considèrent la littérature comme un des instruments de la lutte pour la libération de la race noire: libération politique et, ce qui est bien plus important, libération de tous les préjugés existant depuis longtemps contre elle. On a affaire ici à la négritude comme attitude politique.

- D'autre part on trouve les auteurs noirs dont la négritude est plutôt une source d'inspiration artistique. La négritude étant ce en quoi le noir se distingue du blanc, elle offre de grandes possibilités - et de grands dangers - à ces auteurs: d'une part c'est une garantie d'originalité vis-à-vis du public non-africain, d'autre part cette exploitation des sources africaines donne bien trop souvent dans un exotisme trop facile et il est donc important de distinguer dans ce groupe les vrais artistes des opportunistes . . .

Il est clair que ces deux groupes d'auteurs ne parlent pas pour eux-mêmes; ils se considèrent comme les porte-paroles de leurs peuples ou de leur race. L'Africain semble d'ailleurs le plus souvent

mevr. J. van Es-Scheffer, sinds 1964 als lector moderne Franse poëzie verbonden aan University College, Cape Coast, in Ghana.

représenter un groupe, plutôt que lui-même. Ce groupe peut être de différentes natures: la famille, dans le sens large du mot; la tribu; une collectivité plus grande, que j'hésiterais pour le moment à appeler une nation; la race tout entière. L'artiste doit être vu dans la perspective de ce groupe et toute oeuvre d'art représente ainsi certaines essences de la vie du groupe plutôt que de l'individu. Si, comme c'est le cas dans bien des romans, l'aspect autobiographique est prépondérant, ces autobiographies forment l'illustration des expériences du noir en général, et non l'expression d'expériences privées et individuelles. Ici encore l'individu s'exprime comme membre d'une famille, d'une tribu, et dans sa vie les valeurs claniques l'emportent sur celles de la vie privée. Les thèmes traditionnels sont tous intimement liés à la vie du groupe, aux moeurs et coutumes du pays natal de l'auteur. Il va sans dire ce que genre de thèmes est surtout traité par les auteurs dont les soucis artistiques prédominent leur engagement dans les événements politiques de ce moment. L'oeuvre d'art obtient ainsi plus d'indépendance, a une existence pour elle-même, et toute influence non-littéraire exercée par elle, reste secondaire.

Parmi ces thèmes j'ai relevé le thème des ancêtres parce qu'il revient pratiquement chez tous les écrivains africains modernes. Non seulement parce qu'il s'agit ici d'un des thèmes africains par excellence, extrêmement propre à exprimer la négritude, mais encore parce que les ancêtres forment vraiment une réalité dans la vie de tous ces hommes. Ce thème prend sa source dans l'essence même de la vie du groupe: il ne s'agit nullement d'une donnée purement littéraire. L'Africain moderne, même christianisé ou islamisé, vit avec les ancêtres, comme il vit avec les grands-parents, les parents et les enfants, et la mort n'interrompt point les liens intimes de parenté. Ainsi le thème des ancêtres n'est pas du tout comparable au thème de la mort dans la littérature européenne, et inversement le thème européen de la mort, c'est-à-dire de l'angoisse de chaque individu devant les limites de la vie terrestre, est impensable dans la littérature africaine. L'Africain reste en contact, il faudrait peut-être dire: en communion, avec ses morts. Il ensevelit ses morts chez lui, dans son jardin, parfois dans une des pièces de sa maison, et cette tombe a un but pratique immédiat: c'est l'endroit central de l'habitation, où on se rend pour demander conseil ou pour communiquer les événements familiaux importants.²

Une des fonctions essentielles des religions autochtones est d'établir et de maintenir des rapports harmonieux avec les morts. Ainsi la mort en Afrique a un visage tout à fait familier, les frontières entre vie et mort restent vagues, les Royaumes des morts et des vivants se confondent. On croit à la réincarnation; on vénère les nouveaux-nés autant que les ancêtres, autant d'ailleurs que les vieilles gens, qui s'apprentent à retourner dans l'autre Royaume

'Je ne sais en quels temps c'était, je confonds toujours l'enfance et l'Eden
Comme je mêle la Mort et la Vie – un pont de douceur les relie'

dit Senghor³, et ce pont n'est pas une belle image poétique: je crois que pour les Africains ce pont, ce passage, est une réalité existante. On est en contact avec les ancêtres; ils sont là au même titre que les autres membres de la tribu et il ne se passe rien d'important au village sans qu'ils soient invoqués et consultés. Ils traversent ce pont entre le village et leur Royaume, qui semble être celui

de tous les Africains, morts ou pas encore nés, dont le corps ne se trouve pas en ce moment dans la réalité de tous les jours.

Voici un court poème de Diakhaté reprenant la même idée :

Mon amie, tu me suivras,
 nous quitterons ce vaste monde pour aller siéger parmi les Anciens.
 N'as-tu pas entendu à la fin du troisième sommeil
 la flûte du pâtre rassemblant ses troupeaux d'étoiles?
 C'est le souffle des Anciens là-bas, là-bas au pays des mirages.
 Sortons nos ailes de lumière et
 prenons notre envol vers le temps plus calme.⁴

Ce saut dans le temps (le contact avec les ancêtres ou éventuellement avec les êtres futurs) équivaut donc très souvent à un saut dans l'espace : chez Senghor par exemple, on passe très facilement dans le Royaume d'Enfance, qui se confond d'une part avec l'Eden, comme le démontre la citation ci-dessus, d'autre part avec la Cité Future, sa vision (poétique? je ne crois pas . . .) d'un monde futur où des gens de toute race vivront ensemble sans problèmes, sans frontières, sans conflits. On est très loin ici de la poésie-jeu littéraire et il est probable que la littérature africaine de langue française a le même rôle fonctionnel que la littérature orale traditionnelle qui faisait et qui fait, elle aussi, partie intégrante de la culture africaine. Il semble qu'on puisse établir les contacts avec les ancêtres où on veut et ainsi ces derniers ne garantissent pas seulement une possibilité d'évasion de la misère du moment présent, et une continuité de la tribu dans le temps, mais encore une évasion possible de l'endroit présent :

visite

Je songe dans la pénombre étroite d'une après-midi.
 Me visitent les fatigues de la journée
 Les défunts de l'année, les souvenirs de la décade
 Comme la procession des morts du village à l'horizon des tanns. (a)
 C'est le même soleil mouillé de mirages
 Le même ciel qu'énervent les présences cachées
 Le même ciel redouté de ceux qui ont des comptes avec les morts.
 Voici que s'avancent mes mortes à moi . . .

Tout ceci n'est peut-être pas très satisfaisant pour l'Européen avec son besoin de comparer et de classer. Il se sentira peut-être mal à l'aise dans cette atmosphère : je peux lui assurer que l'inverse est également vrai et que l'Africain se sent très régulièrement gêné en présence de nos oeuvres d'art.

Les ancêtres peuvent se manifester de différentes manières : parfois ce sont des animaux (l'éléphant, le tigre, le lémentin, le caïman, certains oiseaux), parfois ils reviennent dans l'arbre sacré du village (le tamarinier, le baobab, le kaicédrat, certains palmiers; on trouve aussi 'l'arbre des génies', l'arbre des palabres'); ils peuvent être représentés par des masques, par leurs noms propres

(a) *tann*: étendue marécageuse, et salée, par avancée saisonnière de la mer

(qu'il suffit de prononcer pour que ces morts soient présents); parfois on entend leurs voix ou bien on sent tout simplement leur présence par certaines vibrations de l'air.

Après avoir considéré comment les ancêtres se manifestent, il faudrait analyser aussi pourquoi ils se manifestent et quand. Leur présence semble être tout à fait normale pour tous les membres de la tribu; les ancêtres prennent tout simplement part aux événements importants; il s'agit ici apparemment d'un fait généralement accepté et dont personne ne s'est mis à douter jusqu'à présent. Une fois qu'ils sont là leur rôle semble être de protéger la tribu et de la guider. On apprécie leur présence parce qu'elle rehausse l'importance des événements et la solennité des cérémonies, et on implore leur conseil et leur aide à cause de leur sagesse et de leur expérience extrême.

Les ancêtres sont donc là aux moments importants, mais il paraît bien qu'il y a des moments plus propices à leur présence que d'autres :

'le soleil est au zénith
sa clarté double sur la terre
les prairies vertes, vertes à éblouir les yeux
c'était au temps d'avant notre naissance'

dit la Voix Ancienne au début de *la Proclamation* de Diakhaté⁶. Et Senghor :

'Or je revenais de Fa'oye, et l'horreur était au zénith
Et c'était l'heure où l'on voit les Esprits, quand la lumière est transparente
Et il fallait s'écarter des sentiers, pour éviter leur main fraternelle et mortelle
L'âme d'un village battait à l'horizon. Etais-ce des vivants ou des Morts?'

(L'horreur ici n'est pas, je pense, le sentiment extrême de l'Européen confronté avec la mort, ou en présence d'un mort; ce mot européen reprend ici plutôt son sens étymologique latin: ce tremblement de l'air symbolise la présence des Esprits, et représente en même temps le respect sacré de l'assistance, et une certaine inquiétude à cause de ces forces magiques.)

Même chose à minuit, et je cite encore Senghor :

'C'était une nuit transparente, à l'heure où mon coeur veille sans parasites.
Voilà donc que les tigres vont sillonnant le ciel, plus lisses que l'anguille et plus plats qu'une lame'⁸

Fall, après avoir commencé un de ses poèmes sur un accent camusien en apparence, nous prouve par la suite que son état d'esprit est bien différent de celui de Camus: sa mère, morte, vient lui parler chaque nuit :

'Il paraît que maman est morte
Quelle importance
Quelle importance puisque je peux lui parler
A mon aise

Qu'elle me répond toujours
 Avec son même sourire d'enfant
 Pris en faute
 Quelle importance puisqu'il ne se passe de nuit
 Qu'elle ne me chuchote à l'oreille . . .

etc.⁹

Et dans le même genre:

'Ceux qui sont morts ne sont jamais partis:
 Ils sont dans l'ombre qui s'éclaire
 Et dans l'ombre qui s'épaissit.
 Les Morts ne sont pas sous la Terre
 Ils sont dans l'Arbre qui frémit,
 Ils sont dans le Bois qui gémit,
 Ils sont dans l'Eau qui coule,
 Ils sont dans l'Eau qui dort.
 Ils sont dans la Case, ils sont dans la Foule:
 Les Morts ne sont pas morts.'¹⁰

Les textes de ces poètes sont littéralement peuplés de Souffles, de Voix, d'Esprits, de Génies, d'Anciens, de Pères, d'Ombres, de Vénérés, etc. Tous les membres de la tribu continuent à compter après leur mort et quand ils ne sont pas là, on peut les évoquer, dans des prières (une des formes communes des poèmes de Senghor), des incantations, des invocations.

Il y a toutes sortes d'objets sacrés que ceux qui partent prennent avec eux : des amulettes, des gris-gris, des fétiches, des totems, qui leur sont confiés par quelque dignitaire de la tribu: le sorcier, le griot, le marabout, le magicien, le féticheur, dans la présence des ancêtres: sur une tombe, au cimetière, dans un sanctuaire, un lieu sacré et enveloppé de forces magiques :

Le totem

Il me faut le cacher au plus intime de mes veines
 L'Ancêtre à la peau d'orage sillonnée d'éclairs et de foudre
 Mon animal gardien, il me faut le cacher
 Que je ne rompe le barrage des scandales
 Il est mon sang fidèle qui requiert fidélité
 Protégeant mon orgueil nu contre
 Moi-même et la superbe des races heureuses . . .¹¹

Il n'est pas rare de trouver ces objets sacrés sur des étudiants d'Université, de les voir partir chez eux avant un examen pour aller chercher une potion magique . . . Voici Birago Diop décrivant le départ d'un des siens : ne s'agit-il pas ici d'un viatique sacramentel?

Viatique

Dans un des trois canaris (a)
 des trois canaris où reviennent certains soirs
 les âmes satisfaites et sereines,
 les souffles des ancêtres,
 des ancêtres qui furent des hommes
 des aïeux qui furent des sages,
 Mère a trempé trois doigts,
 Trois doigts de sa main gauche:
 le pouce, l'index et le majeur;
 Moi j'ai trempé trois doigts:
 trois doigts de la main droite:
 le pouce, l'index et le majeur.

Avec ses trois doigts rouges de sang,
 de sang de chien,
 de sang de taureau,
 de sang de bouc,
 Mère m'a touché par trois fois.

...

(suit toute la cérémonie)

et la dernière strophe:

Depuis je vais
 Je vais par les sentiers
 par les sentiers et sur les routes,
 par delà la mer et plus loin, plus loin encore,
 par delà la mer et par delà l'au-delà;
 Et lorsque j'approche les méchants,
 les Hommes au coeur noir,
 lorsque j'approche les envieux,
 les hommes au coeur noir
 Devant moi s'avancent les Souffles des Aïeux.¹²

Tous ces écrivains francophones et anglophones sont des intellectuels, faisant partie dans la plupart des cas d'un groupement religieux non-africain, mais nous ne devons pas croire que tous ces éléments ne font pas partie de la réalité de leur vie à eux, qu'ils s'en servent uniquement dans leurs oeuvres pour donner un peu plus de couleur locale et pour fournir au lecteur non-africain des détails pittoresques, encore moins, bien sûr, qu'ils se servent de ces éléments africains pour ridiculiser les gens 'primitifs' des villages: ils seraient les premiers à démontrer à l'Européen que ce caractère primitif ne tient pas debout, qu'il n'existe que selon les normes de l'Européen qui a tendance à juger sur toutes sortes d'aspects portant uniquement sur la vie matérielle, ce qui le rend ridicule, ce qui lui vaut le mépris, aussi, de bien des illettrés de ces villages:

(a) canari: ici récipient

Intentions

J'édifierai une cabane
 Un ascenseur en coin
 Des murs de bouse de vache
 Des tapis de Kairouan
 Un salon sept chambres
 Une salle à déguster le caviar
 De l'eau chaude de l'eau froide
 De l'eau tiède
 Une cuisinière électrique
 Un climatiseur de palace

Je raserai toutes le cases
 Alentour
 Les tombes le fétiches le mil
 Et le riz
 J'installerai Radio-Luxembourg
 A mon pylône de paille
 A côté des gris-gris
 Et je te dirai
 Monsieur
 Prenez place
 Dans le royaume détraqué
 Des fous du village.¹³

Comparé à nos critiques des villages africains, leur manque d'hygiène, de confort, de progrès, de tout ce qui forme pour nous la base de la vie quotidienne, leur critique de nos villes bien organisées est bien autrement sévère: ils parlent presque tous de notre matérialisme, des aspects négatifs de nos connaissances avancées, de la stérilité de notre vie. Senghor, désespéré par le vide et le manque de vie de la ville de New York, fait un bel effort pour la ressusciter:

New York! je dis New York, laisse affluer le sang noir dans ton sang
 Qu'il dérouille tes articulations d'acier, comme une huile de vie
 Qu'il donne à tes ponts la courbe des croupes et la souplesse des lianes
 Voici revenir les temps très anciens, l'unité retrouvée de la réconciliation du
 Lion du Taureau et de l'Arbre
 L'idée liée à l'acte l'oreille au coeur le signe au sens.
 Voilà tes fleuves bruissants de caïmans musqués et de lamantins aux yeux de
 mirages. Et nul besoin d'inventer les Sirènes.
 Mais il suffit d'ouvrir les yeux à l'arc-en-ciel d'Avril
 Et les oreilles, surtout les oreilles à Dieu qui d'un rire de saxophone créa le ciel et la terre en six jours.
 Et le septième jour, il dormit du grand sommeil nègre.¹⁴

Dans le même esprit ce début de *A un enfant noir* de David Diop:

Quinze ans
 Et la vie comme une promesse un royaume entrevu
 Dans le pays où les maisons touchent le ciel
 Mais où le coeur n'est pas touché
 Dans le pays où l'on pose la main sur la Bible
 Mais où la Bible n'est pas ouverte¹⁵

Comparez à ceci la chaleur du pays de ces auteurs :

Je le sais bien ce pays n'est pas noble, qui est du jour troisième, eau et terre à moitié.
 Ma noblesse est de vivre cette terre, Princesse selon cette terre
 Comme le riz l'igname la palme et le palétuvier, l'ancêtre Lamentin, l'ancêtre Crocodile
 Et Lilanga ma soeur. Elle danse elle vit.¹⁶

Le monde noir a vraiment toutes sortes de ressources et de profondeurs qui nous restent étrangères et je voudrais lui donner la dernière parole en citant un des plus beaux fragments de Senghor, la fin de sa *Nuit de Sine* (a) :

Femme, allume la lampe au beurre clair, que causent autour les ancêtres comme les parents, les
 enfants au lit

Ecoutez la voix des Anciens d'Elissa. Comme nous exilés
 Ils n'ont pas voulu mourir, que se perdît par les sables leur torrent séminal
 Que j'écoute, dans la case enfumée que visite un reflet d'âmes propices
 Ma tête sur ton sein chaud comme un dang au sortir du feu et fumant
 Que je respire l'odeur de nos Morts, que je recueille et redise leur voix
 vivante, que j'apprenne à
 Vivre avant de descendre, au delà du plongeur, dans les hautes profondeurs
 du sommeil¹⁷

(a) un des vieux noms de la république du Sénégal: le Royaume de Sine

notes:

¹ Senghor: *Chants d'Ombre*, p. 134

² voir les descriptions dans le roman: *The Narrow Path*, de Francis Selormey (auteur ghanéen); par exemple: p. 33, 0. 38 (Heinemann, African writers Series, 1967)

³ Senghor: *Ethiopiennes*, p. 88

⁴ Diakhaté: *Primordiale du sixième jour*, p. 11

⁵ Senghor: *Chants d'Ombre*, p. 67

⁶ Diakhaté: *Primordiale du sixième jour*, p. 44

⁷ Senghor: *Ethiopiennes*, p. 88/89

⁸ Senghor: *Ethiopiennes* p. 75

⁹ Fall: *Reliefs*, p. 75, 'Mère Awa'

¹⁰ Birago Diop: *Leurres et lueurs*, p. 64, 'Souffles'

¹¹ Senghor: *Chants d' Ombre*, p. 33

¹² Birago Diop: *Leurres et lueurs*, p. 71/72

¹³ Fall: *Reliefs*, p. 36

¹⁴ Senghor: *Ethiopiennes*, p. 56/57 (fragment)

¹⁵ David Diop: *Coups de Pilon*, p. 28

¹⁶ Senghor: *Ethiopiennes*, p. 78

¹⁷ Senghor: *Chants d'Ombre*, p. 18

bibliographie

- Bognini, Joseph Miezan* (Côte d'Ivoire). Ce dur appel de l'espoir, 1960 (Présence Africaine, Paris).
- Césaire, Aime* (Antilles). Cahier d'un Retour au Pays Natal 1939 (Présence Africaine, Paris).
- Diakhaté, Lamine* (Sénégal). Primordiale du Sixième Jour 1963 (Présence Africaine, Paris).
- Diop, Birago* (Sénégal). Leurres et lueurs, 1960 (Présence Africaine, Paris).
- Diop, David* (Sénégal). Coups de Pilon, 1961 (Présence Africaine, Paris).
- Epanya Yondo, Elolongué* (Cameroun.). Kameroun! Kamerun! 1960 (Présence Africaine, Paris).
- Fall, Malick* (Sénégal). Reliefs, 1964 (Présence Africaine, Paris).
- Kesteloot. Lilyan* (Professeur belge du Congo). Les écrivains noirs de langue française: naissance d'une littérature (thèse, Bruxelles, 1964).
- Selormey, Francis* (Ghana). The Narrow Path, roman, (Heinemann, London, 1967).
- Senghor, Leopold Sédar* (Sénégal). Chants d'Ombre, 1945, suivis de Hosties Noires, 1948 (Seuil, Paris).
- Senghor, Leopold, Sédar* (Sénégal). Ethiopiques, 1956 (Seuil, Paris).
- Senghor, Leopold Sédar* (Sénégal). Nocturnes, 1961 (Seuil, Paris).
- Socé, Ousmane* (Sénégal). Rythmes du Kham, 1962 (Nouvelles Editions Latines, Paris).

verslagen

het afrikaanse congres, Dakar 10-20 december 1968

geschiedenis van het congres

Op het Internationale Orientalisten Congres in 1960 te Moskou gehouden, werd besloten tot het oprichten van een permanente organisatie voor een Internationaal Congres voor Afrikanisten. Het eerste congres van die naam werd in 1962 te Accra, Ghana gehouden. Tijdens dit congres werd aan de organisatie ervan een definitieve vorm gegeven door de aanvaarding van de statuten en de instelling van enkele permanente organen. Besloten werd toen ook de uitnodiging van Senegal te aanvaarden, om het tweede Afrikanistencongres in Dakar te houden. In verband daarmee werd tot President van de tweede zitting van het Congres van Afrikanisten de Heer Alioune Diop gekozen.

vertegenwoordiging

Het Congres in Dakar werd bijgewoond door vertegenwoordigers van 50 verschillende landen. Over het totaal aantal deelnemers ontbreken exacte cijfers, maar de schattingen bewegen zich rond de driehonderd. Uit Nederland waren er behalve mijzelf 3 vertegenwoordigers aanwezig te weten: mevrouw professor B. Siertsema, mr. P. J. Idenburg en drs. W. Teller.

de organisatie en de materiële voorzieningen van het congres

Als gevolg van het feit dat de congressisten in verschillende over de gehele stad en wijde omgeving gelegen hotels waren ondergebracht was een voortdurend heen en weer gereis noodzakelijk en gebeurde het maar zelden dat de congressisten gezamenlijk bijeen waren. Dit bemoeilijkte de onderlinge contacten, het vinden van bepaalde personen en het totstandkomen van spontane kennismakingen.

De organisatie van het Congres verliep bepaald niet op rolletjes. Het programma van de bijeenkomsten werd bij brokjes en beetjes en vaak pas op het laatste moment bekend gemaakt en ook veelvuldig gewijzigd. De werkstukken kwamen meestal pas tijdens de voorlezing en in onvoldoende hoeveelheden in gestencilde vorm ter beschikking van de Congressisten. Slechts hij die bereid was om op verbeterde manier aan de rush op deze stencils deel te nemen kon zich verzekerd weten van een volledige verzameling van de voordrachten. Door het aantal van de vaak te lange voordrachten bleef verder voor een behoorlijke discussie meestal weinig tijd over.

Ter verontschuldiging van de Congresorganisatie zij overigens vermeld dat deze over slechts geringe fondsen beschikte en zodoende onvoldoende secretariaatshulp kon inzetten.

de opzet van het congres

Het Congres voerde als thema 'La recherche scientifique au service de l'Afrique'. Dit thema was uiteraard zo algemeen dat men zonder enige moeite elke gehouden voordracht ermee in verband kon brengen. Er was echter geen sprake van een nauwkeurige omschrijving van de inhoud van het thema, noch viel er iets te bespeuren van een poging om de voordrachten gezamenlijk systematisch

op het thema toe te spitsen. In feite betekende dit dat het congres uit niet veel meer bestond dan het voorlezen van een grote hoeveelheid losse werkstukken zonder enig onderling verband.

De enige ordening die er ten aanzien van de werkstukken bestond was dat zij naar onderwerp werden ondergebracht in één van de volgende zes secties:

- 1 Sciences historiques
- 2 Linguistique et disciplines annexes
- 3 Pensée africaine et anthropologie culturelle; religion, philosophie, psychologie, éducation et ethnologie
- 4 Arts et lettres
- 5 Institutions et processus sociaux, politiques, économiques, juridiques, géographie humaine.
- 6 Sciences naturelles et technologie.

Deze indeling bleek overigens zodanig te zijn, dat vele werkstukken met evenveel recht in de ene zowel als in de andere sectie konden worden ondergebracht.

het verloop van het congres

Behalve de gewone zittingen voor de afzonderlijke secties waren er speciale zittingen voor alle congressisten waar belangrijke sprekers voor waren uitgenodigd.

Deze speciale zittingen stelden teleur. De daarvoor gehouden lezingen van Daryll Forde en Balandier waren kleurloos en weinigzeggend. Voor de lezingen van Senghor en Bastide waren de meningen nogal verdeeld.

Een positief punt was dat de opkomst wel zo groot was dat het mogelijk was een goede algemene indruk te krijgen van allerlei dingen die op het gebied van de Afrikanistiek op het ogenblik gaande zijn. Met name vond ik het persoonlijk van groot belang dat er zoveel Afrikanen uit vrijwel alle delen van Afrika aanwezig waren. Het zijn immers uiteindelijk de Afrikanen zelf die in de toekomst voor een goed deel het gezicht van de Afrikanistiek zullen gaan bepalen.

Wat mij als antropoloog opviel was dat er in tegenstelling tot het Congres in Accra ditmaal een aparte sectie voorkwam waarin althans de aanduidingen culturele antropologie en etnologie gebruikt werden. In Accra waren deze aanduidingen nog taboe in verband met de verbindingen die deze disciplines in het verleden met de koloniale overheden zouden hebben onderhouden en de associaties die de termen het begrip met 'primitief' zouden oproepen. Het lijkt een gunstig teken dat deze gevoeligheden althans ten dele zijn overwonnen.

In feite kwamen trouwens in Accra al tal van onderwerpen aan de orde die zonder meer tot de culturele antropologie gerekend dienden te worden. Daar komt nog bij, dat in Dakar de noodzaak om van een bezinning op eigen Afrikaanse cultuurwaarden vaak beklemtoond werd. Het valt moeilijk in te zien hoe dit kan geschieden zonder gebruik te maken van de verworvenheid van genoemde disciplines.

In de sectie 3 bleek een en ander wel heel duidelijk. Opvallend was de belangstelling die er bleek te bestaan voor wat werd aangeduid met 'pensée africaine'. Toevallig was het daarbij niet dat vooral franstalige sprekers aan bod kwamen.

Wat in Accra al duidelijk gebleken was, kwam ook in Dakar tot uiting, te weten het feit dat de antropologen niet langer meer zoals lange tijd het geval is geweest, het voornaamste contingent onder de Afrikanisten vormden. Opvallend was met name het grote aantal historici en politicologen in Dakar vertegenwoordigd.

resoluties

Op het einde van het congres is in een plenaire zitting van de congressisten een aantal resoluties aangenomen waarover ik enkele opmerkingen wil maken omdat ze, dunkt me, tekenend waren voor de grote belangstelling die in het algemeen voor bepaalde onderwerpen bestond.

Van de resoluties wil ik met name die noemen welke aandrongen op de bestudering van het probleem van de nationale talen en de voertalen van Afrika, het verzamelen van mondelinge overleveringen, en het houden van een colloquium over de traditionele Afrikaanse godsdiensten.

Ook werd aangedrongen op het uitgeven van klassieke Afrikaanse teksten en een handboek van Afrikaanse litteratuur. Ten dele betroffen deze resoluties onderzoeksprojecten die al elders, zoals o.a. bij de Unesco in studie of begin van uitvoering zijn, maar het is van betekenis dat het Afrikanistencongres de urgentie van deze projecten nog eens wilde onderstrepen. Evenals dat in Accra het geval was, maar nu nog in sterkere mate, kwam ik onder de indruk van het belang van Afrikaanse geleerden hechten aan de bestudering van eigen cultuurgoed, het belang dat ook Afrikanen zelf die bestudering steeds meer in eigen hand gaan geven.

Een van de resoluties bevatte een aanbeveling om voor het volgende congres een nauwer omschreven thema te kiezen, dit als reactie op het rommelig karakter van het congres zoals hierboven aangeduid.

Het eerstvolgende congres zal in 1972 plaatsvinden. Nog geen beslissing is gevallen over de vraag welke het ontvangende land zal zijn. Wel schijnt met name Ethiopië gedacht te worden. Het is waarschijnlijk daarom dat een ethiopisch geleerde, dr. Akulu Habte als president voor de derde zitting van het Congres voorgesteld en gekozen werd.

dr. A.A. Trouwborst,

Lector in de Sociale Antropologie, Katholieke Universiteit, Nijmegen.

6de zitting van het panafrikaanse congres, Dakar 2-8 dec. 1968

Het zesde in de reeks Congressen voor Afrikaanse prehistorie bracht zowat 150 belangstellenden samen. Sinds de vorige bijeenkomsten: Nairobi, 1947; Algiers, 1952; Livingstone, 1955; Kinshasa, 1959 en Tenerife, 1963, groeide dit aantal voortdurend. Ditmaal werd, mede dank zij de tegemoetkomingen van de Wenner-Gren Foundation, het dubbel aantal mensen samen gebracht dan ooit tevoren.

Het prehistorisch onderzoek in Afrika is relatief jong en het aantal onderzoekers in verhouding tot de oppervlakte van het continent, is bijzonder klein. Hoewel dit laatste punt met zich brengt dat de kennis van de prehistorie maar traag vordert, laat het toe tijdens een congres bijna iedereen samen te brengen die met de zaak rechtstreeks iets te maken heeft. Het is niet mogelijk hier een opsomming te geven van de deelnemers, doch onder de voornaamsten rekenen wij: H.Alimen, C.Arambourg, L.Balout, J.Desmond Clark, F.Clark Howell, L.S.B. Leakey en M.Leakey.

Dit congres stond onder de zeer hoge bescherming van de president van Senegal: Léopold Senghor. Hij sprak een merkwaardige openingsrede uit. Onder meer handelde hij over de noodzaak het onderwijs in de prehistorie te veralgemenen. Het is inderdaad zo, dat de prehistorie voor Afrika meer betekent dan voor ons, gezien de geschiedenis zelf zo kort is. Voorzitter van het congres werd Amadou Mahtar M.Bow, minister van nationale opvoeding. Niettegenstaande dit congres klein kan genoemd worden in vergelijking met andere prehistorische congressen, is het toch nodig de bijdragen te laten voordragen in verschillende afdelingen. Hiertoe werden de volgende groepen samengesteld: Archeologie-Prehistorie (algemene onderwerpen), Kwartair geologie, Menselijke paleontologie, Absolute chronologie, Terminologie. Wel traden enkele voordrachten wegens hun algemeen belang buiten dit kader. Zo was er een voorlopig verslag van de Frans-Amerikaanse expeditie naar de vallei van de Omo in Ethiopië (1967). Deelnemers waren o.m. Arambourg, Chavaillon, Coppens, Howell en Leakey. Zoals verwacht werd een zeer rijke oogst fossiele beenderresten gevonden, alsook menselijke overblijfselen. Een nieuwe *Australopithecus* kwam aan het licht. De studie van de vondsten is echter volop aan gang, zodat nog geen juist idee kan worden gegeven van het belang van deze expeditie.

Zoals steeds, kwam ook L.Leakey met wat speciaals voor de dag. Te Rusinga en Fort Ternan werden nieuwe vondsten gedaan. Zo kwamen fossiele beenderen aan het licht die breuken vertonen die zeker niet natuurlijk kunnen genoemd worden. Wel schijnen deze breuken veroorzaakt te zijn door herhaaldelijk slagen met een scherp voorwerp. Het zou hier om beenderen gaan door de *Kenyapithecus africanus* opzettelijk stuk geslagen teneinde er het merg uit te halen. Van Fort Ternan kwam hiertoe het antwoord. Daar vond Leakey een paar hoekige stukken lava, waarvan de scherpe kanten duidelijk sporen van gebruik vertonen. Het gaat om stukken steen die in de lagen waarin zij werden gevonden niet thuis horen; zij moeten bijgevolg daarnaartoe zijn gebracht. Inderdaad, het gebit van de *Kenyapithecus*, duidt erop dat het een alleseter moet geweest zijn. Het dient beklemtoond dat het hier niet op echte werktuigen gaat, omdat zij niet voorafgaandelijk zijn bewerkt, doch wel om de oudste getuigen is van het gebruik van stenen werktuigen. (Deze lagen werden op 10 à 12 miljoen jaren geschat.) Evenwel moeten wij nu voor de oorsprong van de stenen werktuigen heel wat verder in het verleden gaan zoeken. Het maken van dergelijke werktuigen kan een aanvang hebben genomen in wat wij nu onder Pleistoceen aanduiden, ja zelfs het Boven Mioceen. De *Kenyapithecus* is een alleseter die wellicht als een van de echte voorouders van de mens kan aanzien worden.

Het is hier uiteraard onmogelijk een overzicht te geven van al wat op het congres werd besproken. Wel kunnen wij hier aan toevoegen dat er een zeer grote belangstelling is voor het ontstaan en de

verspreiding van de IJzertijd in Afrika. Men gaat nu stil aan over meer c14 data beschikken, doch men is het nog helemaal niet eens in welke richting de verspreiding van ijzer, veeteelt en landbouw is gegaan.

Een ander onderwerp dat veel aandacht krijgt is het Neolithicum. Het gaat sinds lang niet meer op over een Neolithicum te spreken als men met gepolijste werktuigen te doen heeft. Het blijkt nu meer en meer dat men alleen van een neolithische levenswijze kan spreken als er voldoende bewijzen zijn dat het een groep mensen betreft die aan landbouw en veeteelt deden, waarbij zij een min of meer sedentair leven hadden. De bewijzen hiervoor zijn niet altijd goed bewaard, zodat men voor Afrika naar andere maatstaven zoekt. In N.Afrika spreekt men van een Neolithicum wanneer men beschikt over vaatwerk. Dit is volgens archeologen die in Z.Afrika werken nonsens, aangezien daar bijv. de Hottentotten vaatwerk hadden, hoewel van hen niet kan gezegd worden dat zij in een Neolithicum leefden.

Naast de lezingen, waaronder een groot aantal zeer belangrijk kunnen genoemd worden, werd maar weinig verwezenlijkt op het theoretisch vlak. De *aanbevelingen*, zoals die werden vooropgesteld door het Wenner-Gren symposium in 1965 (zie *Background to Evolution in Africa*), werden door een deel der deelnemers met sceptisme ontvangen. Zeker zijn deze zaken niet rijp om door iedereen te worden aanvaard en toegepast.

Tot hiertoe beschikte het congres over geen permanent orgaan. Nu echter werd het secretariaat en enkele bestaande commissies blijvend opgericht, zodat zij ook tussen twee zittingen van het congres (om de vier jaar) kunnen contacten verzorgen. Zo zij er de commissie voor de Atlas (het bijhouden van nieuwe gegevens met het oog op het verbeteren van de zopas gepubliceerde *Atlas of African Prehistory*), daarnaast zij er de commissies voor nomenclatuur, de *Inventaria Archaeologica Africana*, het Corpus rotskunst, de *Fiches typologiques*, het Onderwijs in de Afrikaanse Prehistorie en de Museumkunde.

Eén van de excursies aan het congres toegevoegd, bracht 45 deelnemers naar Mauretanië. Dank zij de medewerking van het leger was het mogelijk een reeks vindplaatsen te bezoeken die anders praktisch onbereikbaar zijn.

besprekingen

archeologie van Afrika en linguïstiek

Background to Evolution in Africa ed. by W.W. Bishop and J. Desmond Clark. The University of Chicago Press, 1967, x, 935 p., (194 s. net)

Dit boek bevat de bijdragen die werden voorgedragen op een congres 'Systematic Investigation of the African Tertiary and Quaternary' – Proceedings of the symposium held at Burg Wartenstein, Austria, July- August, 1965, under the auspices of the Wenner-Gren Foundation for Anthropological Research, New York.

Deze bijeenkomst was gegroeid uit een noodzaak, en werd aldus gepland tijdens het 5de Panafrikaans Congres voor Prehistorie te Tenerife in 1963. Het was toen klaar geworden dat alle officiële opvattingen, definities en terminologieën moesten worden herzien. In die zin was het de bedoeling leidende figuren samen te brengen, die in de afgelopen 10 jaar vooruitgang hadden gebracht in een van de wetenschappen hier vertegenwoordigd. Sommige van de wetenschappen zijn trouwens zeer nauw verwant. De voornaamste wetenschappen vertegenwoordigd waren: stratigrafische geologie, paleontologie, palinologie, pedologie, geomorfologie, paleoklimatologie, archeologie, fysische anthropologie en verschillende takken van de geofysica; in een zin: wetenschappen die samen de studie van het Kwartair uitmaken.

Zeer nuttig was het feit, dat alle voordrachten op voorhand werden gedrukt en aan de deelnemers gezonden. Aldus kon iedereen vooraf kennis nemen van de verschillende bijdragen. De zittingen van de bijeenkomst zelf konden bij gevolg worden beperkt tot discussies. Hierdoor werd veel tijd gewonnen. Drie werkgroepen werden gevormd: a. Palaeontological Considerations b. Stratigraphical Consideration, en c. Archeological Considerations. Elk van deze werkgroepen brachten *Recommendations* voort die werden voorgelegd tijdens het 6de Panafrikaans Congres voor Prehistorie te Dakar (1967). Niet alle 'aanbevelingen' kregen er echter algemene goedkeuring.

Background to Evolution in Africa, bevat 44 wetenschappelijke bijdragen van zeer hoog gehalte. Elk der auteurs kreeg inderdaad een titel toegewezen. Van hem werd verwacht een synthese te brengen van de huidige stand van kennis. Wij

voelen ons niet opgewassen om hier deze verschillende bijdragen te commentariëren. Indien wij echter hier wel de opsomming willen geven van de geleerden die deel namen, dan is dat om kracht bij te zetten bij onze bewering dat het hier gaat om een der belangrijkste boeken die de laatste jaren het licht zagen, wat het verleden van Afrika betreft. Deelnemers: L. Balout, B.H. Baker, P. Biberson, W.W. Bishop, G. Bond, C.K. Brain, K.W. Butzer, J. Desmond Clark, G.H. Cole, H.B.S. Cooke, Y. Coppens, G.H. Curtis, R.F. Ewer, B.M. Fagan, R.F. Flint, H. Franz, A. Gautier, M.R. Halde-mann-Kleindienst, R.L. Hay, J. de Heinzelin, E.S. Higgs, F. Clark Howell, H.J. Hugot, R.R. Inskeep, G.L. Isaac, R. Lavocat, M.D. Leaky, L.S.B. Leaky, R.J. Mason, R. Mauny, J.A. Miller, J.A.E. Nenquin, M. Posnansky, R.F.H. Summers, J. Tixier, E.M. van Zinderen Bakker, L.H. Wells.

Azania The Journal of the British Institute of History and Archaeology in East Africa. ed. N. Chittick, vol. 1, 1966, viii, 180 p., xxix pl. (Oxford Univ. Press), £ 2.2

In het voorwoord van de hand van L.P. Kirwan wordt de vreugde uitgesproken over het feit dat het eindelijk zover is. De noodzaak een tijdschrift uit te geven voor Oost-Afrika werd sinds lang aangevoeld. *Azania* zal voornamelijk Kenya, Tanzania en Uganda tot onderwerp hebben, aangezien het het tijdschrift is van de British Institute aldaar. Veel van wat vroeger in de jaarverslagen verscheen, zal nu in *Azania* verschijnen. Niet alleen worden artikels voorzien van Oost-Afrika, maar ook van het grote Midden-Afrikaanse gebied, waarvoor inderdaad geen geschikt tijdschrift bestaat. Het verschijnen van *Azania* kunnen wij enkel toejuichen, daar de British Institute in de laatste jaren een vooraanstaande rol in Oost-Afrika is gaan spelen. Wij vragen niet beter dan van de zeer talrijke activiteiten te worden op de hoogte gehouden. Het feit over een wetenschappelijk tijdschrift te beschikken dat Oost-Afrika bedient kan allen grote voldoening schenken. Inderdaad werden tot nog toe talrijke bijdragen die handelen over Oosten Midden-Afrika opgenomen in *The South African Archaeological Bulletin*, een tijdschrift met een vermogen dat juist de laatste tijd schijnt te

verminderen. In afwachting dat een tijdschrift met Midden-Afrika als gebied het licht ziet, kunnen inderdaad bijdragen uit dat gebied, in *Azania* een plaats vinden.

Artikels zullen bij voorkeur in het Engels zijn, doch ook bijdragen in het Frans, het Duits en het Italiaans zijn welkom.

In dit eerste volume wordt de klemtoon gelegd op een algemeen overzicht van de verschillende aspecten van de IJzertijd in het binnenland van Oost-Afrika. Daarnaast komen bijdragen voor over een aantal vondsten uit de IJzertijd. Verder zijn er artikels die verslag uitbrengen van de meest belangrijke opgravingen die de laatste jaren werden uitgevoerd, zo te Kilwa. Ook is er een studie, die een overzicht geeft van de archeologie op Madagascar. Naast de artikels komen nota's voor, alsook boekbesprekingen. Hier worden minder recente werken besproken, doch dit kan worden verontschuldigd door het feit dat het hier om een eerste volume gaat. Uitstekend is de opsomming van de activiteiten van het instituut. Zowel de beëindigde werkzaamheden als wat aan gang is en wat komen zal wordt opgesomd. Zoals de uitgever zelf zegt, gaat het hier om een indrukwekkende lijst.

De artikels:

Neville Chittick: Kilwa: a Preliminary Report
J.E.G. Sutton: The Archaeology and Early Peoples of the Highlands of Kenya and Northern Tanzania.

Jean Brown: The Excavation of a Group of Burial Mounds at Ilkek, near Gilgil, Kenya.

Hamo Sassoon: Engaruka: Excavations during 1964.

Brian Fagan: Early Iron Age Pottery in Eastern and Southern Africa.

D.R.F. Taylor: The Gumba and 'Gumba'Pits' of the Fort Hall District, Kenya.

Pierre Verin: L'Archéologie à Madagascar (with English summary).

Susannah Chapman: A Sirikwa Hole on Mount Elgon.

P.M. Faugust and J.E.G. Sutton: The Egerton Cave on the Njoro River .

Het volume dat voor 1967 is aangekondigd, zal o.m. bijdragen bevatten over de Late Steentijd harpoenen gevonden bij het Rudolf Meer, een opgraving in Z.W. Uganda, de IJzertijd in N.O.

Tanzania en O. Kenya, de geschiedenis van de Hehe, de historische geografie van de Nyanza Golf en recente opgravingen aan de kust.

Een kritische beschouwing van de bijdragen zou ons te ver leiden, wel willen wij hier enkele opmerkingen van algemene aard geven. De uitgever zou moeten trachten een grotere eenvormigheid te bereiken, doorheen gans het volume, wat betreft de afbeeldingen. De meeste foto's zijn goed. Sommige echter hebben geen schaal. Wel worden dan soms de afmetingen gegeven in het onderschrift. Waar de afmetingen wel voorkomen, zijn deze gegeven in cm, wat wij enkel kunnen goedkeuren. Daar werd wel eenvormigheid in nagestreefd. Op pl. xi a moeten wij evenwel raden of het inderdaad om onderverdelingen van 10 cm gaat. Wat de tekeningen betreft, stellen wij vast dat enkele algemene regels niet worden gevolgd. In het algemeen laat men het licht van links invallen, dit zowel voor vaatwerk als voor lithisch materiaal. Over het algemeen zijn de tekeningen ook te zwart, doch dit kan de oorzaak zijn van het clicheren en van de minder goede kwaliteit van het papier. Voor het weergeven van het vaatwerk gebruikt men liefst de stippel- of puntjestechniek. De lijntechniek wordt daarentegen aangewend om sporen van gebruik of slijtage weer te geven. Goede tekeningen vinden wij bijv. in het artikel van Chapman, doch het licht komt niet steeds van links. Van al de tekeningen van stenen artefacten moge wij wel zeggen dat zij slecht zijn. Noch de techniek van de steenbewerking, noch het reliëf worden weergegeven.

F. van Noten

Neue Afrikanistische studien Hamburger Beiträge zur Afrika-Kunde, Bd. 5., ed. Johannes Lukas. Deutsches Institut f. Afrika-Forschung. Hamburg, 1966.

Johannes Lukas is de verantwoordelijke uitgever van de Neue Afrikanistische Studien, bedoeld als verjaarsgeschenk voor de in 1866 geboren en dit jaar overleden Prof. Dr. August Klinghenben. Klinghenben werkte voornamelijk op het terrein van de Afrikaanse linguïstiek en schreef na zijn dissertatie in 1920 over het Hausa voornamelijk over Fulani, Vai en Amhaars. Het zijn dan ook vooral de linguïsten die aan dit geschenk hebben

bijgedragen, vele Duitse, maar ook geleerden van andere nationaliteit als Pierre Alexandre en Marcel Cohen (Parijs), N.J. van Warmelo (Pretoria), Andrzejewski, Arnott en Ullendorff (Londen) en anderen. De bijdragen bestrijken een grote verscheidenheid van Afrikaanse talen: Fulani, Bambara, Lelemi, Bantoe in het algemeen, Bulu, Swahili, Bira, Lemba, Hausa en andere Chadic talen, Berbertalen, oud-Egyptisch, Amhaars en andere Ethiopische talen, Somali en enige Khoisan-talen. De weinige niet-linguïstische bijdragen zijn van E. Hammerschmidt en R. Rausenbach (Tonfiguren der Falasha, 109-116), G. Spannaus (Aus der geistigen Kultur der Ndau in Südost-Afrika, 230-245) en J. Zwernemann (Zwei Quellen des 17. Jahrhunderts über die Vai in Liberia, 293-319).

Het is uiteraard niet mogelijk deze verscheidenheid aan bijdragen van zeer ongelijk niveau te bespreken. Men constateert hier weer de grote belangstelling die Lukas in Duitsland gewekt heeft voor de studie der Chadic talen, de vele kleine stamtalendie naast Hausa in Noord-Nigeria en Noord-Cameroun gesproken worden. Naast een bijdrage van Lukas zelf (Tschadohamitische Sprachproben aus Nord-Nigerien, 173-207) vindt men een goede bijdrage van Jungraitmayr (Zur Bildung der Aspektstämme in den Ron-Sprachen, 117-125) en een eerste poging tot systematisering van nieuw materiaal door Rapp (Pronomen und Verbum im Glavda und Yaghwatadaxa, 208-217). Ook twee Hausa teksten werden gepubliceerd (door Kasühlke 137-143, en Krieger 166-172).

Bij deze grote interesse voor de nog vrij onbekende groep der Chadic talen en de lange comparatieve traditie in de Afrikaanse linguïstiek in Duitsland valt op dat nu de comparatieve vruchten van deze Duitse beschrijvingsarbeid elders geplukt worden. Zie de uitvoerige studie van Paul Newman en Roxana Ma, Comparative Chadic, in de *Journal of African Languages* 5(1966), 218-251. Het lijkt wel of de Duitse linguïsten zo bang zijn tot overhaaste conclusies te komen, dat zij er de voorkeur aan geven het ruwe materiaal te publiceren en verwerking en conclusies aan anderen over te laten. De ongelijke kwaliteit van deze bijdragen zou ik willen illustreren met het artikel van Brauner, *Zum System der Prosodischen Elemente im Bambara*,

61-68. Deze bijdrage, steunend op herhaald eigen onderzoek, stelt opnieuw het probleem van het afwijkend toongedrag van de Mandetalen. Onderzoekingen van Labouret-Ward, Ol'derogge, Tokazskaja, Delafosse, Rowlands, Innes, Welmers, Spears, Bird en Coulibaly gaan hieraan vooraf. Het probleem van deze talen schijnt vooral daarin gelegen, dat de eigen toon van lexicale eenheden in de constructie soms geheel verdwijnt en vervangen wordt door een toonpatroon, dat opgelegd wordt door het eerste element van deze constructie. De toon van kùrá (nieuw) verandert geheel in de constructie finí kùrá (een nieuw kledingstuk). De voorgestelde beschrijvingswijzen der moderne linguïsten trachten steeds de totaliteit der toonverschijnselen te omvatten en te verklaren. Het lijkt of dit alles aan Brauner voorbij gegaan is. Hij voelt zich kennelijk alleen thuis bij de fonetische beschrijvingen van Labouret-Ward, levert een ad hoc beschrijving van een zeer gering deel der verschijnselen en voegt daar aan toe: 'Weiterere Regeln für derartige Veränderungen der Tonhöhen können und müssen noch formuliert werden'. Voor zover hij aan verklaringen denkt, gaat dit toch beter in de richting van een nergens expliciet gemaakte fonetische verklaring ('Einfluss der Satzintonation' en de volgens hem slechts aan Labouret opgevallen 'Intensität'). Ik meen dat men het er nu wel algemeen over eens is, dat een linguïstische verklaring slechts in het taalsysteem als zodanig gevonden kan worden en dat daarom ook de ad hoc beschrijving van een klein deel der verschijnselen geen enkele waarde bezit.

Ik meen dan ook dat het bij de huidige stand van de linguïstiek niet meer mogelijk behoort te zijn bij een eerste taalopname zo onsystematisch te werk te gaan (en als zodanig heb ik ook wel enkele bezwaren tegen andere bijdragen), maar dat dit zeker niet mogelijk is bij een taal als Bambara en andere Mandetalen, waarop reeds zoveel werk verricht is. Men kan onmogelijk zijn beperkte bevindingen op dusdanige slordige en weinig expliciete wijze meedelen, wanneer men althans pretendeert de Afrikaanse linguïstiek op enig punt verder te willen brengen. Dit neemt uiteraard niet weg, dat deze bundel als geheel waardevol is en lezenswaardige opstellen bevat. **J. Voorhoeve**

landen van Afrika

staat	opp. in km ²	inwonertal	onafhankelijk sinds	regeringsleider/ staatshoofd
noordelijk Afrika				
Algerije	2 381 741	12 000 000	4- 7-1962	Haouri Boumedienne
Ifni	1 920	53 000	Spaans	
Libië	1 759 540	1 600 000	24-12-1951	Idris el Mahdi es Senussi
Marokko	443 680	11 625 000	2- 3-1956	Hassan II
Mauretanië	1 085 805	1 100 000	28-11-1960	Moktar Ould Daddah
Soedan	2 505 823	12 800 000	1- 1-1956	Ismael el Azhari
Spaanse Sahara	262 920	19 000	Spaans	
Tunesië	164 000	4 458 000	20- 3-1956	Habib Bourguiba
VAR (Egypte)	1 000 000	30 500 000	28- 2-1922	Gamal Abdel Nasser
westelijk Afrika				
Boven-Volta	275 000	4 550 000	5- 8-1960	Sangoulé Lamizana
Dahomey	115 762	2 300 000	1- 8-1960	Alphonse Alley
Gambia	10 369	326 000	18-12-1965	Sir Dawda Jawara
Ghana	237 873	7 945 000	6- 3-1957	J. A. Ankráh
Guinee	245 857	3 700 000	2-10-1958	Sékou Touré
Guinee (Port.)	36 125	608 000	Portugees	
Ivoorkust	322 463	3 700 000	7- 8-1960	Félix Houphouët-Boigny
Liberië	111 370	1 100 000	26- 7-1847	William V.S. Tubman
Mali	1 204 021	4 307 000	20- 6-1960	Modibo Kéita
Niger	1 188 794	3 100 000	3- 8-1960	Hamani Diori
Nigerië	923 317	55 653 000	1-10-1960	Yakubu Gowon
Senegal	197 161	3 400 000	20- 6-1960	Léopold Sédar Senghor
Sierra Leone	73 326	2 800 000	27- 4-1961	Andrew Juxon-Smith
Togo	57 000	1 600 000	27- 4-1960	Etienne Eyadema
midden-Afrika				
Centraalafrikaanse Rep.	617 000	1 140 000	13- 8-1960	Jean Bedel Bokassa
Congo (Brazzaville)	342 000	900 000	15- 8-1960	Alp. Masseмба-Debat
Congo (Kinshasa)	2 344 932	15 400 000	30- 6-1960	Joseph Mobutu
Gabon	267 000	600 000	17- 8-1960	Bernard-Albert Bongo
Guinee (Spaans)	56 102	410 000	Spaans	
Kameroen	475 000	5 150 000	1-10-1961	Ahmadou Ahidjo
Tsjaad	1 284 000	2 750 000	11- 8-1960	François Tombalbaye